Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief
Verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie

Heleen van Londen
Monique van den Dries
Stella Landskroon

Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief. Verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie

Heleen van Londen (Universiteit van Amsterdam)
Monique van den Dries (Universiteit Leiden)
Stella Landskroon (Landskroon Archeologie)

Universiteit van Amsterdam

Colofon

Over lokalisme, liefdewerk en lonkend perspectief. Verkenning naar participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie.

Dit rapport maakt deel uit van het project *Receptenboek burgerparticipatie* in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en met steun van het Fonds voor Cultuurparticipatie. In de begeleidingscommissie van de RCE namen deel Monique Eerden, Machteld Linssen en Annemarie Willems.

Auteurs:	Heleen van Londen (Faculteit der Geesteswetenschappen, Universiteit van Amsterdam), Monique van den Dries (Faculteit der Archeologie, Universiteit Leiden), Stella Landskroon (Landskroon Archeologie).
Vormgeving:	Mikko Kriek (Universiteit van Amsterdam)
Omslag:	Foto's: Johan Verspay (CARE project Woensel 2019), kinderen doen mee aan het onderzoek.
Tekening van boom:	Stella Landskroon. De boom staat symbool voor het prille begin en groeikans van participatie in de Nederlandse archeologie. De puzzelstukjes sluiten onderling nog niet aan.

ISBN: 9789090343983

© Universiteit van Amsterdam en auteurs, Amsterdam, maart 2021

Inhoud

Voorwoord 5

Samenvatting 7

1 Inleiding 9

2 Participatie in de archeologie 11
2.1 Publieksbereik en burgerparticipatie zijn niet hetzelfde 11
2.2 Burgerparticipatie en burgerinitiatief 12
2.3 Maatschappelijk nut en sociale waarde 13
2.4 Eerste doorwerking in beleid: de samenleving centraal 14
2.5 De participatiedoelgroep: vrijwilligers, amateurarcheologen, gemeenschappen, burgers 16
2.6 Inclusiviteit 17
2.7 Het meten van effecten 18

3 Een korte geschiedenis van participatie in de nederlandse archeologie 21

4 Inventarisatie 23
4.1 Projecten en initiatieven (bijlage 1) 23
4.2 Literatuur (bijlage 2) 26
4.3 Interviews (bijlagen 3 , 4 en 5) 26
4.4 Representativiteit 27

5 Stand van zaken 29
5.1 Wie doet wat? 29
5.1.1 Overheid 29
5.1.2 Uitvoering 31
5.1.3 Burgerinitiatief 31
5.1.4 Universiteiten 31
5.2 Financiering 32
5.3 De scope van activiteiten 33
5.4 Doelen en behoeften van de betrokken partijen 33
5.5 Ervaren opbrengsten 34
5.6 Ervaren knelpunten 36
5.7 Welke aanbevelingen geven de geïnterviewden? 38
5.8 Advies voor de recepten 40

6 Bevindingen uit de verkenning 41
6.1 Wat kan nu? 41
6.2 Wat valt op? 42
6.3 Wat kan in de toekomst beter? 43

Gebruikte literatuur 47

Bijlagen
Bijlage 1 Lijst van projecten en initiatieven 51
Bijlage 2 Verzamelde literatuur over participatie in de Nederlandse archeologie 73
Bijlage 3 Vragenlijst 79
Bijlage 4 Lijst van geïnterviewden 81
Bijlage 5 Profiel van de geïnterviewden 83

Voorwoord

Dit rapport betreft het eerste deel van de opdracht “Receptenboek Burgerparticipatie” (RCE-EO-JS-IUCN20060182, d.d. 16 juli 2020), dat is uitgevoerd in opdracht van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed met steun van het Fonds voor Cultuurparticipatie. De rapportage bestaat uit de hoofdtekst en vijf bijlagen. Het werk is uitgevoerd tussen september 2020 en februari 2021.

We willen op deze plaats graag onze dank uitspreken aan de achttien geïnterviewden voor de tijd en moeite die zij hebben genomen om met ons te spreken. Zij hebben ons enorm geholpen met het verkrijgen van inzicht op de jonge praktijk van participatie in de Nederlandse archeologie. Speciale dank gaat ook uit naar Riemer Knoop, Laura Schneider, Marjo Schlaman en Miyuki Kerkhof voor hun wijze raad en redactionele adviezen.

Amsterdam, 19 februari 2021

Samenvatting

Burgerparticipatie vanuit het oogpunt van democratisering of ten behoeve van sociale doelen is in de Nederlandse archeologie pril. De voorliggende verkenning is uitgevoerd in opdracht van de rijksoverheid om inzicht te krijgen in deze jonge praktijk.

Op het gebied van participatie in de Nederlandse archeologie bestaat nog geen gedeelde handelingspraktijk. Daarom wordt in dit rapport eerst aandacht besteed aan het begrippenkader. Participatie (met en door burgers) wordt hierin onderscheiden van publieksbereik (voor burgers). Het eerste begrip verwijst naar het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005), het tweede naar dat van Valletta (Raad van Europa, 1992). Het bestaand archeologische bestel is in hoge mate geënt op het Verdrag van Valletta, de zogenaamde Malta-praktijk, waarbij de nadruk ligt op de bescherming van archeologisch erfgoed (als bron van kennis) en dus op de intrinsieke waarde. Het Verdrag van Faro stelt niet het materiële aspect van erfgoed centraal maar de samenleving en introduceert daarmee een nieuwe manier van denken in de omgang met erfgoed. Het waarom van de archeologische monumentenzorg staat daarmee ter discussie. Het raakt het discours over democratisering, lokalisme en de wens erfgoed te laten bijdragen aan grote thema's in de samenleving zoals welzijn en inclusiviteit.

Uit de beleidsvisie van de rijksoverheid zoals neergelegd in de nota *Erfgoed Telt* (2018) en meer recent in de brief aan de Tweede Kamer (feb. 2021) van de minister[1], valt op te maken dat erfgoedparticipatie zowel het doel als een middel kan zijn. In het eerste geval gaat het er om burgers meer toegang en medezeggenschap te geven en eigenaarschap te ontwikkelen. De achtergrond hiervan ligt in de wens tot verdere democratisering en is ideologisch van aard. Participatie als middel wordt ook benoemd, bijvoorbeeld om doelen te behalen in het sociale domein, voor instandhouding, ruimtelijke ontwikkeling (placemaking) of burgerwetenschap. Deze beleidsvisie sluit aan op de European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century (Raad voor Europa) waarin voor erfgoed drie domeinen worden benoemd: het kennis-, economische-, en sociale domein.

Voor de verkenning van de participatieve praktijk in de Nederlandse archeologie zijn participatieve projecten geïnventariseerd, is literatuur verzameld en zijn interviews afgenomen. Dit levert kwalitatieve informatie over ervaren opbrengsten en knelpunten. De verzamelde gegevens zijn door de auteurs samengebracht tot een beschrijving van de stand van zaken en voorzien van aanbevelingen.

Het onderzoek wijst uit dat in deze vroege fase verrassend veel gebeurt. De reikwijdte van projecten en activiteiten is breed en varieert van behoud en beheer tot en met de behandeling van psychische problematiek (PTSS). Activiteiten in het - voor de archeologie 'klassieke' - kennisdomein komen het meest voor en vinden plaats op lokaal niveau. Binnen de huidige (Malta) regelgeving is eveneens al veel mogelijk, vooral buiten de activiteit van archeologisch opgraven (dat aan strenge regels gebonden is). Er is nog geen sprake van routine of een gestandaardiseerde praktijk, het gaat vooral om eerste voorbeelden en experimenten. Het merendeel van de activiteiten is afhankelijk van incidentele overheidsfinanciering die vaak niet toereikend is en veel onbezoldigde inzet van betrokkenen vergt. De door geïnterviewden genoemde motivaties passen

1 https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/02/11/rapportage-verdrag-van-faro-erfgoed-van-en-met-iedereen

deels in het Malta-denken (ontwikkelen en behouden van draagvlak) en deels in het Faro-denken (maatschappelijke waarde).

De participatieve praktijk levert volgens betrokkenen een belangrijke meerwaarde ten aanzien van de bestaande Malta-praktijk, omdat het mensen centraal stelt en gevoelig is voor wat de samenleving nodig heeft. De sociale waarde van archeologie wordt dan ook ervaren als lonkend perspectief. Er leeft ook sterk een besef dat wil deze positieve ontwikkeling doorzetten, er nog veel moet gebeuren. Een aantal geïnterviewden gaf aan dat er zowel bij het beleid als bij de beroepswereld een denkomslag nodig is om participatie succesvol van de grond te krijgen. Aan de professionele wereld wordt dan ook aangeraden om de burger nog verder centraal te stellen. Het gaat dan niet om 'leuke dingen doen met mensen', maar om vanuit relevantie voor de burger te denken.

De dominante focus op de kennis-en instandhoudingsdoelstelling die zo kenmerkend is voor de Malta-praktijk kan de ontluikende participatiepraktijk in de weg staan. **De centrale opgave betreft dan ook de stimulans en borging van het engagement. Daarbij hoort een heldere positionering van de nieuwkomer - de participatieve praktijk - ten opzichte van de gangbare Malta-archeologie. Het tot bloei laten komen van de sociale waarde van archeologisch erfgoed vergt een nieuwe manier van denken en vraagt om een brede discussie of beide praktijken het best naast elkaar kunnen bestaan of integratie behoeven.**

Tot slot worden zeven behoeftes voor het voetlicht gebracht die voortkomen uit de ontluikende participatiepraktijk:

1 Ontwikkel een visie op de maatschappelijke waarde van de archeologie. Vertaal deze naar wet- en regelgeving. De evaluatie van de Erfgoedwet levert hiervoor momentum.
2 Maak onderscheid tussen doel en middel. Wees bij de uitvoering transparant over 'het waarom' van participatie.
3 Laat als sector je doelen aansluiten op behoeften in de samenleving.
4 Maak participatie duurzaam. Zet als overheid in op structurele financiering van deze nieuwe praktijk. Zie participatie als basisvoorziening.
5 Lever argumentatie om financiering van participatieprojecten te onderbouwen: investeer in methode-ontwikkeling van evaluatie.
6 Bevorder als sector specifieke kennis en vaardigheden. Investeer in het bouwen van capaciteit in de samenleving én de archeologische sector. Kijk daarbij ook over de grens.
7 Leer van anderen. Reflecteer op de overeenkomsten met het domein van natuur en biodiversiteit (leefomgeving) en de musea.

1 Inleiding

Voor u ligt een verkenning naar burgerparticipatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie. Deze rapportage is gemaakt in opdracht[2] van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en is uitgevoerd door onderzoekers van de Universiteit van Amsterdam in samenwerking met de Universiteit Leiden en met steun van het Fonds voor Cultuurparticipatie.[3] De opdracht 'receptenboek burgerparticipatie' bestaat uit twee delen. Het eerste deel betreft deze verkenning, in het tweede deel worden drie bestaande participatieprojecten stapsgewijs uitgewerkt tot 'recepten' waarmee anderen zelf aan de slag kunnen. **Het doel van dit project is om participatie in de archeologie te stimuleren. De focus ligt hierbij op de archeologie op het land. Ook willen we inspireren door praktijkervaringen en kennis te delen.** Na afronding van het project bestaat de mogelijkheid dat anderen het format volgen en recepten toevoegen.

De opdracht past binnen het beleid van het ministerie van OCW, zoals verwoord in de beleidsnota *Erfgoed Telt* (2018) en waarvan het uitgangspunt is dat erfgoed verbindt. Dit sluit aan bij het Verdrag van Faro (Raad van Europa, 2005)[4], waarvan de ratificatie door de minister wordt onderzocht. Breed in het erfgoeddomein worden hiervoor wegen verkend om burgers meer te betrekken bij erfgoed. Op 11 februari 2021 stuurde de minister de eerste uitkomsten van dit onderzoek en een voorstel voor een uitvoeringsagenda naar de Tweede Kamer.[5] De minister stelt dat de Faro-praktijk 'in opbouw' is en 'stimulans en ondersteuning nodig heeft op nationaal, regionaal en lokaal niveau'.

Dat geldt zeker ook voor de archeologie. Ofschoon archeologie als discipline in een ver verleden begon als burgerinitiatief, is burgerparticipatie in de zin van *community archaeology*[6] (naar Engels voorbeeld) in de Nederlandse archeologie nog pril. De praktijk is zo jong dat een gemeenschappelijk handelings- en begrippenkader ontbreekt. Daarom kiezen we ervoor om voorafgaand aan de ontwikkeling van de recepten een 'onderlegger' te maken voor begripsvorming en om inzicht te krijgen in de jonge praktijk. Dit verkennende rapport analyseert de omgeving waarin de recepten een rol moeten gaan spelen en gaat in op de reikwijdte van de activiteiten, de argumenten van betrokkenen om participatief te werken, de behoeften als ook de ervaren knelpunten en kritische randvoorwaarden. Het geeft een beeld van wat er nu allemaal gebeurt en wat straks beter kan. **De hoofdvraag van de verkenning luidt dan ook - gezien de vroege ontwikkeling - wat de reikwijdte en diepgang van de huidige, beginnende praktijken zijn en hoe die te verduurzamen en te verbreden zijn.**

Deze rapportage gaat in op wat participatie inhoudt (begripsvorming) en op de drijfveren en doelen om het in de archeologie in te zetten (2). Daarna volgt een korte schets van de historische ontwikkeling van participatie, die een basis heeft in het werken met vrijwilligers bij archeologische opgravingen en materiaalanalyse (3). Vervolgens wordt aandacht besteed aan de methode van verkenning (4), en aan het beeld dat de verzamelde projecten schetsen van de huidige praktijk, samen met de literatuur en interviews met experts uit het veld (5). De experts doen hierbij tevens aanbevelingen voor de ontwikkeling van de recepten in de vervolgfase van dit project. De auteurs hebben alle inzichten en hun observaties verwerkt in een beschouwing en aanbevelingen (6).

2 De opdrachtgever heeft na opdrachtverlening verzocht dit rapport tevens te gebruiken voor de informatievoorziening ten behoeve van de evaluatie van de Erfgoedwet.

3 https://cultuurparticipatie.nl/projecten/917/receptenboek-burgerparticipatie

4 Het Verdrag van Faro gaat over de rol van erfgoed voor de samenleving (sociale waarde) en benadrukt het belang van participatie.

5 https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z02938&did=2021D06393

6 'archeologie met en door burgers'.

2 Participatie in de archeologie

2.1 Publieksbereik en burgerparticipatie zijn niet hetzelfde

Publieksbereik en burgerparticipatie zijn verschillende begrippen. Publieksbereik is herkenbaar aan de praktijk waarin experts 'zenden', dat wil zeggen hun kennis delen met leken. Het is archeologie **voor** burgers (als publiek). Te denken valt aan lezingen, tentoonstellingen, boekjes (fictie en non-fictie), folders, journalistieke stukken, televisieprogramma's (bijvoorbeeld het Klokhuis), media-optredens, open dagen op de opgraving en lespakketten op school. Deze activiteiten vallen onder de doelstelling van artikel 9 van het Verdrag van Valletta. Kennisdeling omtrent het erfgoed staat centraal, waarbij vooral van experts wordt gevraagd dat zij hun kennis delen met het burgers. Meestal liggen educatieve doelstellingen ten grondslag aan deze activiteiten, in combinatie met de notie van het creëren van noodzakelijk draagvlak (McManamon 2000, Merriman 2004, Holtorf 2007). Voor deelnemers betreft het veelal een passieve vorm van archeologische kennis consumeren. In principe gaat het in deze verkenning[7] niet over publieksbereik, maar er zijn wel raakvlakken mee die hieronder verder worden toegelicht.

Burgerparticipatie gaat over archeologie **met en door** burgers. Deze praktijk refereert aan de doelstelling van het Verdrag van Faro (Raad van Europa), waarin de vraag wordt gesteld hoe erfgoed kan bijdragen aan de samenleving. De mens en de samenleving staan dus centraal. Van de overheid en archeologisch experts wordt gevraagd dat zij hun steentje bijdragen aan de oplossing van brede maatschappelijke opgaven zoals duurzaamheid, sociale cohesie en welzijn. Deze praktijk krijgt vorm door participatie. Burgers doen actief mee met voor hen georganiseerde projecten of initiëren zelfstandig archeologische activiteiten. Ze willen bijvoorbeeld zelf vragen stellen aan het bodemarchief, over de ontwikkeling van hun leefomgeving of een gebeurtenis in het verleden en voelen zich (mede-)eigenaar van de vondsten die zij aantreffen. Deze projecten hebben vaak (mede) een sociale doelstelling gericht op specifieke groepen, veelal lokaal georganiseerd. Het project 'receptenboek burgerparticipatie' richt zich - zoals de titel al aangeeft - op burgerparticipatie.

Voor de mate van zeggenschap en controle bij participatie wordt doorgaans verwezen naar de zogenaamde participatieladder die aanvankelijk ontwikkeld werd voor de planologie (Arnstein 1969). Hoe hoger een activiteit zich op de participatieladder bevindt, des te geringer is de sturende rol van de expert/manager of overheid. Doelen, vorm en communicatie behorend bij participatie zijn in het model van *the International Association for Public Participation* (IAP2) voor openbaar bestuur overzichtelijk bijeengebracht (Fig. 1). Dit model is algemeen geaccepteerd en uit onderzoek (Vogel et al. 2014, 10) blijkt dat de doelen van participatie beter behaald worden als de volgende vragen vooraf worden gesteld:

Wat is de bereidheid en capaciteit van mijn organisatie voor publieke betrokkenheid?
Waarom betrek ik de burgers?
Wat wil ik bereiken?
Wat wil ik te weten komen?
Wat is de rol van burgers?
Hoe wordt die rol gecommuniceerd naar burgers in face-to-face en online interacties?

7 Ten behoeve van de evaluatie van de Erfgoedwet deed DSP onderzoek naar publieksbereik in de archeologie (Goudriaan et al. 2021).

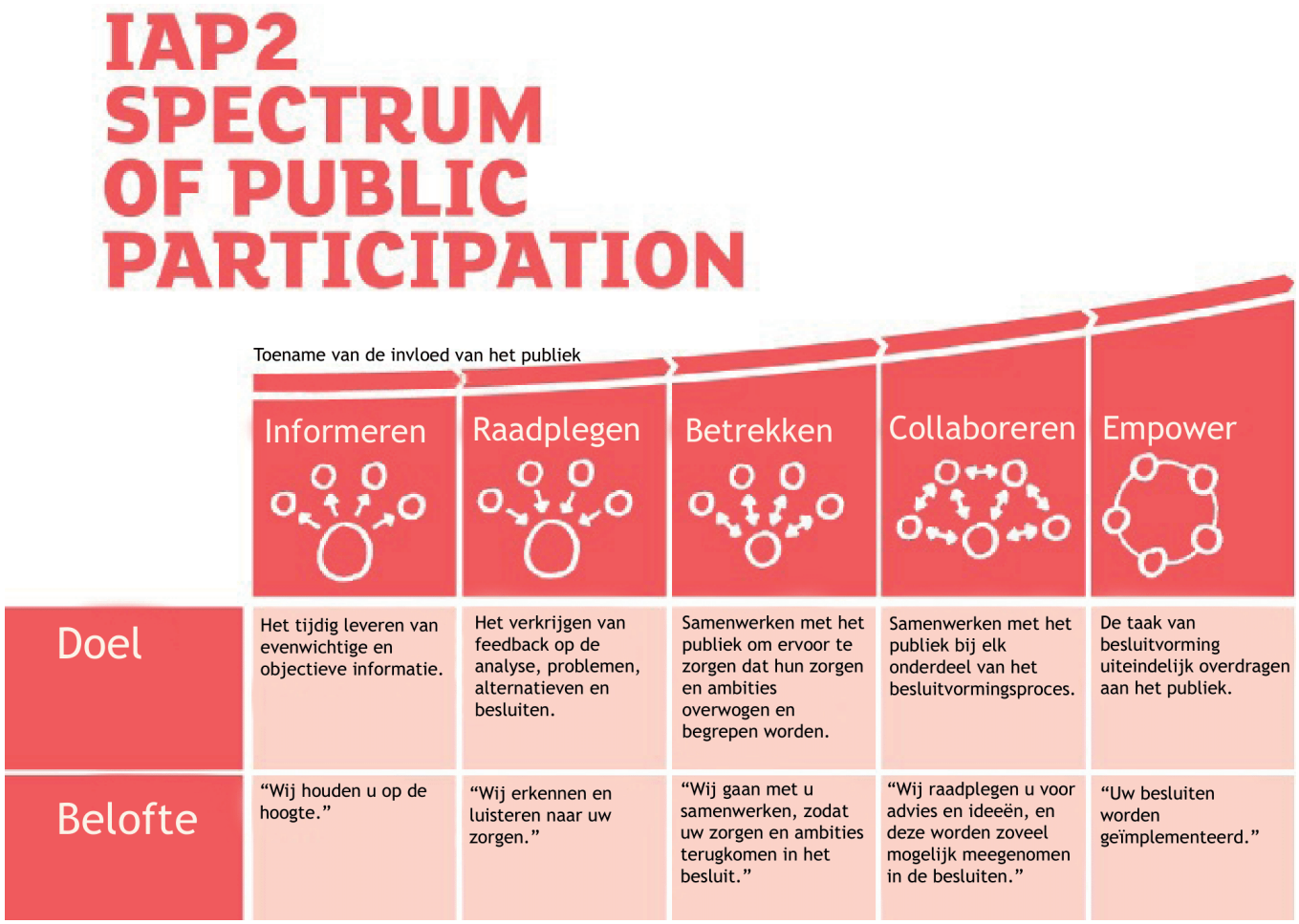

Fig. 1 *De hoofdvormen van participatie (naar het voorbeeld van IAP2, www.iap2.org).*

De participatieladder kent vele latere bewerkingen. Zo ontwikkelde FARO, het Vlaamse steunpunt voor de erfgoedsector (van roerend en immaterieel erfgoed), onlangs een specifieke toepassing voor roerend erfgoed.[8] Ook het steunpunt Erfgoed Brabant maakte er een voor participatie in de archeologie. In beide gevallen dient het als leidraad voor de eigen organisatie. De uitwerkingen maken duidelijk dat het bij de laagste trede van de participatieladder om het delen van informatie gaat. Hier ligt dan ook het raakvlak met publieksbereik.

2.2 Burgerparticipatie en burgerinitiatief

Participatie betreft per definitie een uitnodiging aan burgers om aan de initiatieven van de overheid of een organisatie deel te nemen. Het heeft daarmee als kenmerk dat het aanbodgestuurd is. De beleidsnota *Erfgoed Telt* (2018) gaat verder, de overheid zegt ook (meer) ruimte te willen bieden aan burgerinitiatief. Burgers wachten dan niet op een uitnodiging, maar gaan zelf aan de slag. Burgerinitiatief is strikt genomen geen participatie, maar wordt wel in verband gebracht met de hoogste trede van de participatieladder (in Fig. 1 meest rechts).

8 Een recent Vlaams onderzoek naar publieksbereik in Vlaanderen (Danniau et al. 2020) toont echter dat deze participatieve aanpak nog amper wordt toegepast voor de Malta-archeologie.

Beide vormen dragen bij aan maatschappelijke betrokkenheid. Het is niet altijd duidelijk waarom en hoe de betrokkenheid vergroot moet worden en waar de grenzen liggen. Zijn participatie en het stimuleren van burgerinitiatief een doel of een middel, of beide? Indien participatie het **doel** is, ligt de reden in de wens tot democratisering, het openbreken van een gesloten systeem zodat meer mensen zich kunnen verbinden met erfgoed en er zeggenschap over krijgen. Het heeft een ideologische basis. Als **middel** kan participatie dienstbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld aan het creëren van sociale cohesie in de samenleving, aan instandhoudingsdoelstellingen voor erfgoed, aan verbondenheid met een plaats, aan ruimtelijke kwaliteit of kennisvermeerdering. Het is instrumenteel of functioneel en in de basis probleemgestuurd. Grenzen van participatie kunnen liggen bij de uiteindelijk onvervreemdbare taken van het openbaar bestuur en wetenschap, bij instandhoudingsdoelstellingen of bij ongewenste verdringing op de arbeidsmarkt. Uit de praktijkervaringen met de participatieladder (zie 2.1) blijkt dat transparantie over de achterliggende motivatie een belangrijke voorwaarde is voor succes.

De nota *Erfgoed Telt* stelt in navolging van het Verdrag van Faro dat erfgoed verbindt. Het streven van de overheid is om erfgoed in te zetten voor het creëren van sociale waarden, om burgers meer toegang te geven tot - en zeggenschap te laten hebben over - erfgoed, om lokale kennis meer te benutten en mogelijk een bijdrage te leveren aan sociaal-maatschappelijke vraagstukken. Maatschappelijke betrokkenheid wordt ook als middel gezien om instandhoudingsdoelen te bereiken. Een voorbeeld hiervan is het project ArcheoBrigade (zie 4.1 project no.1) onderdeel van het programma 'verbetering instandhouding archeologische rijksmonumenten' van de RCE. In de nota gaat het dus om verbinding als doel én middel.

2.3 Maatschappelijk nut en sociale waarde

Studies (o.a. uit het Verenigd Koninkrijk, Nederland en België) laten zien dat mensen die meedoen aan archeologisch werk of archeologische activiteiten tal van aspecten waarderen die niet noodzakelijk betrekking hebben op het vergaren van kennis over het verleden. Daarbij gaat het om de activiteit van 'het ontdekken', het leren van (archeologische) technieken, het herkennen en duiden van bodemlagen en vondstmateriaal, het samenwerken, het vertellen van verhalen en hechting aan plaats (zie o.a. Historic England 2018; Society of Antiquaries of London 2020; Watson in voorbereiding). Ook het lekker buiten zijn en het actief (in beweging) zijn worden als waardevol ervaren (Van den Dries et al. 2015; Van den Dries 2021), net als het aanspreken of ontplooien van de eigen creativiteit (Boom 2018). Deze doorgaans positieve ervaringen worden aangeduid met 'maatschappelijk nut' (*public benefit)* of 'maatschappelijke waarde' (*public value*) en blijken in de regel lokaal behaald te worden, zowel op individueel niveau als bij groepen (scholen, bewoners, jongeren, mensen met psychische problematiek, etc.). Het geheel van het genoten belang door groepen en individuen met diverse achtergronden vormt tezamen de *sociale waarde* die met een initiatief bereikt kan worden.

Veelal vormen groepen (Eng.'communities') de doelgroep voor participatieve projecten. Het palet aan participerende groepen is echter onderwerp van veel discussie. En dan vooral het aan de zijlijn blijven staan van grote groepen of individuen die lastig te bereiken lijken te zijn. Het betrekken van (nieuwe) doelgroepen in participatie, als ook in publieksbereik, is dan ook al lange tijd onderwerp van tal van onderzoeken en van menig beleidsdocument. Met de erkenning door de Verenigde Naties dat deelname aan het culturele leven en toegang tot erfgoed in de categorie 'mensenrechten' valt, groeit ook het besef dat participatie dus morele en ethische aspecten kent. Participatie mag dan ook niet leiden tot uitsluiting, bijvoorbeeld van mensen met beperkingen of mensen die de lokale taal niet beheersen, of mensen die het zich niet kunnen veroorloven.

Door het bredere maatschappelijk discours dat wel aangeduid wordt met 'Localism' (Jackson et al. 2014; Darvill et al. 2019, 9-10), groeit ook de aandacht voor het lokale maatschappelijke en sociale belang. *Lokalisme* kan begrepen worden als tegenwicht van globalisme. Het gaat om de betekenis van de lokale geschiedenis, cultuur en identiteit, maar ook om zeggenschap en controle van de gemeenschap over hun omgeving. Ook vanuit het sociale domein, op bestuurlijk niveau, wordt het belang onderkend. Zo is voor een

gemeentelijk bestuurder de sociale cohesie die participatie in de wijk kan brengen een belangrijke motivatie om projecten of activiteiten te faciliteren en te financieren (o.a. Van den Dries et al. 2015).

Een belangrijke consequentie van participatie is het verkrijgen van meer invloed van belanghebbenden (burgers) op de besluitvorming (participatory governance). Dit verandert de bestaande praktijk waarin alleen experts en beleidsmakers de dienst uitmaken, ook wel aangeduid als het *Authorised Heritage Discourse* (AHD, Smith 2006). Vooral vanuit de omgang met en het behouden van werelderfgoed staat de participatiegedachte en dus het samen zorgdragen voor en besluiten over managementaspecten centraal. Het wordt al langere tijd door UNESCO uitgedragen vanwege de sterke (lokale) belangen die met de aanwijzing van werelderfgoed gepaard gaan.[9] Wereldwijd komt slechts bij uitzondering hierbij de participatieve praktijk al daadwerkelijk van de grond (Van den Dries 2015b). In Nederland toont het beheer van de werelderfgoedsite Schokland al wel een mooi voorbeeld van het in samenspraak met belanghebbenden oppakken van de gezamenlijke verantwoordelijkheid.[10]

Ook in het wetenschappelijke discours richten onderzoekers zich op de vraag wat participatieve archeologie de samenleving te bieden heeft (o.a. Simpson 2010; Sayer 2015; Van den Dries 2019, 2021; Schneider 2020; Lewis et al. 2021; Schneider & Van Londen in voorbereiding; Watson in voorbereiding). De maatschappelijke waarden passen in het domein van welzijn, gezondheid, sociale cohesie, sociaal kapitaal en lokalisme. Daarmee is een interdisciplinair studieveld ontstaan van archeologie en de sociale wetenschappen, dat in de internationale context in toenemende mate erkend wordt als iets wat ook in het universitaire archeologisch curriculum moet worden ingebed (o.a. Bender en Mauch Messenger 2019).

Dit loopt synchroon met de ontwikkeling om de maatschappelijke rol van universiteiten te versterken, de zogenaamde 'civic university' (Goddard et al. 2016). Ook hierbij richt zich de aandacht meer en meer op het sociale domein en op de lokale omgeving. Met internationale onderzoeksprojecten, zoals CARE (Lewis et al. 2020; 2021] en EU_CUL[11], brengen Nederlandse wetenschappers vanuit een multidisciplinaire invalshoek praktische toepassingen en 'best practices' voor een participatieve archeologie in kaart (o.a. Van den Dries en Kerkhof 2021, in druk).

2.4 Eerste doorwerking in beleid: de samenleving centraal

De maatschappelijke discussie over sociale waarden in de omgang met erfgoed heeft het denken over de hoofddoelstelling van archeologische monumentenzorg doen veranderen. Niet langer staat uitsluitend de materiële uiting van het erfgoed centraal, ook wel de *intrinsieke* waarde genoemd, maar ook de waarde ervan voor de samenleving. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in beleidsdocumenten van de Raad van Europa, zoals in de 'European Heritage Strategy for the 21st century'[12], dat naast de componenten 'kennis' en 'economische ontwikkeling' nadrukkelijk het sociale aspect noemt. In sommige landen wordt die sociale waarde inmiddels als doel opgenomen in de Erfgoedwetgeving, zoals in Engeland. De overheid stuurt daar bewust op participatie vanwege de wenselijkheid van de sociale effecten (Knoop et al. 2021 Annex D, 31). In de praktijk is er nog wel vaak een scheiding tussen de toepassing van participatie tijdens Malta-gerelateerd onderzoek en niet-Malta gerelateerde community projecten en is de sector zelf niet tevreden over de behaalde 'public benefit' van de archeologie (Society of Antiquaries of London 2020)[13]. Er wordt dan ook gewerkt aan een leidraad voor beleidsmakers om de potentie van de Malta-archeologie nog beter te kunnen benutten (Watson in voorbereiding). Daarnaast wordt in Engeland een archeologische leidraad ontwikkeld voor het organiseren van participatieve projecten (CifA standards & guidance: community archaeology). Beide leidraden kunnen ook voor Nederland relevant zijn in de verkenning naar de doorwerking in beleid (Knoop et al. 2021, 24).[14]

9 Samenwerking met lokale belanghebbenden wordt als voorwaarde genoemd in de Operational Guidelines van de UNESCO World Heritage Convention (1972).

10 https://raad.noordoostpolder.nl/documenten/Informatie-uit-college/D01-Managementplan-Werelderfgoed-Schokland-en-Omgeving-2020-2025.pdf

11 www.eucul.com

12 Deze strategie is weer gebaseerd op de Declaration of Namur [https://rm.coe.int/16806a89ae], welke zelf weer geïnspireerd is op de Faro Convention, 2005.

13 Society of Antiquaries of London (2020), The future of Archaeology in England. A Manifesto. https://www.sal.org.uk/future_of_arch/

14 Inspiratiepunten nummer 4 en 5, zie ook de bijlage voor toelichting.

Historic England ontwikkelde voor het behalen van de beleidsdoelen van archeologie in het sociale domein reeds specifieke strategieën.[15] Onderstaand kader maakt duidelijk hoe de omgang met de historische omgeving zich kan verhouden tot welzijnsindicatoren (Fig. 2). Vervolgens heeft Historic England concrete doelen geformuleerd en deze verbonden aan een actieplan voor de komende jaren. De strategieën bestaan onder meer uit het opbouwen van een langdurige relatie met vrijwilligers, het inzetten van participatie en het stimuleren van plaatsgebondenheid (placemaking).

In Nederland is het nog niet zover. Wel onderzoekt de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de consequenties van het mogelijk tekenen van het Verdrag van Faro (Hanssen en Kozijn 2019). Er lijkt eveneens een sterk groeiend besef bij de diverse actoren dat de archeologie en met name de resultaten van de 'Malta-archeologie' nog te weinig zichtbaar zijn voor de maatschappij en nog slechts in geringe mate bijdragen aan de hoofddoelstelling van het Verdrag van Valletta, het benutten van het verre verleden als bron voor het collectieve geheugen (Van den Dries en Van der Linde 2012; Knoop et al. 2021).

De wens van de overheid om maatschappelijke betrokkenheid te vergroten speelt ook in andere beleidsdomeinen.[16] Dit onderwerp is bijvoorbeeld actueel voor natuur en biodiversiteit (Matthijsen et al. 2015). Het Planbureau voor de Leefomgeving heeft onlangs een onderzoek verricht naar maatschappelijke betrokkenheid bij natuur en biodiversiteit (Bredenoord et al. 2020). Er zijn parallellen te trekken tussen de domeinen van natuur en biodiversiteit enerzijds en van archeologisch erfgoed anderzijds, omdat het in beide draait om kwetsbare bronnen die een inherente combinatie van intrinsieke en publieke waarde vertegenwoordigen. Beide sectoren mogen zich verheugen in een grote en brede publieke belangstelling en beide sectoren zijn verankerd in de leefomgeving mede vanwege het gegeven dat natuurlijk en cultureel erfgoed onlosmakelijk verbonden zijn met het landschap (Van Londen et al. 2019).

Maatschappelijke betrokkenheid speelt ook breder in kunst en cultuur. Nederlandse musea zijn al enige tijd bekend met het Amerikaanse concept en de praktische leidraad van de 'The Participatory Museum' (Simon 2010) gericht op het 'openbreken van muren' en ontsluiten van de collecties zodat meer mensen zich kunnen verbinden met cultuur en daardoor zich onderling dieper kunnen verbinden. Simon merkte als museumdirecteur dat de culturele behoefte in haar regio ruimschoots aanwezig was, maar dat het merendeel van de mensen daarvoor andere plaatsen uitkoos dan het museum. Musea hebben te maken met een bepaalde trouwe groep bezoekers die al van nature geïnteresseerd zijn. Door participatie wordt ook een ander en breder publiek bereikt. Het kan vergaande consequenties hebben voor de taakopvatting en praktische organisatie.

De multidisciplinaire praktijk heeft voor het archeologiebeleid mogelijk ook organisatorische consequenties, net als voor de wetenschap (zie 2.3). De verbinding tussen instandhoudingsdoelstellingen (Malta) enerzijds en doelen in het sociale domein (Faro) anderzijds maken reflectie op de taakopvatting noodzakelijk. Samenwerking op beleidsterreinen buiten de eigen 'silo' kunnen tot nieuwe institutionalisering leiden.

Naar aanleiding van het bovenstaande kan gesteld worden dat er veel te leren valt over participatie in andere Nederlandse sectoren en van participatieve archeologie in het buitenland, bijvoorbeeld over de voorwaarden voor succes. Daartoe behoort de ervaring dat het structurele engagement zich maar zeer ten dele verhoudt tot eenmalige projecten.[17] En dat transparantie over de doelen en communicatie naar burgers van doorslaggevend belang is. Voorbeelden kunnen ook meer inzicht geven in hoe een zo breed mogelijk palet aan deelnemers kan worden bereikt.

15 https://historicengland.org.uk/images-books/publications/wellbeing-and-the-historic-environment/wellbeing-and-historic-environment/

16 Zie bijvoorbeeld de Versnellingsagenda Doe-democratie (2013) en de Code Maatschappelijke Participatie MIRT (2014).

17 Zie voor een uitwerking van langjarige investering de strategieën van Historic England (fig 2); de noodzaak tot langdurige investering blijkt ondermeer ook in het werk van Linda Malherbe, 2019 de Magie van het Verhalenhuis. Zie https://www.reinwardt.ahk.nl/lectoraat-cultureel-erfgoed/publicaties/publicatie/de-magie-van-verhalenhuis-rotterdam/; Marieke van Bommel (nieuwjaarsspeech 2019).

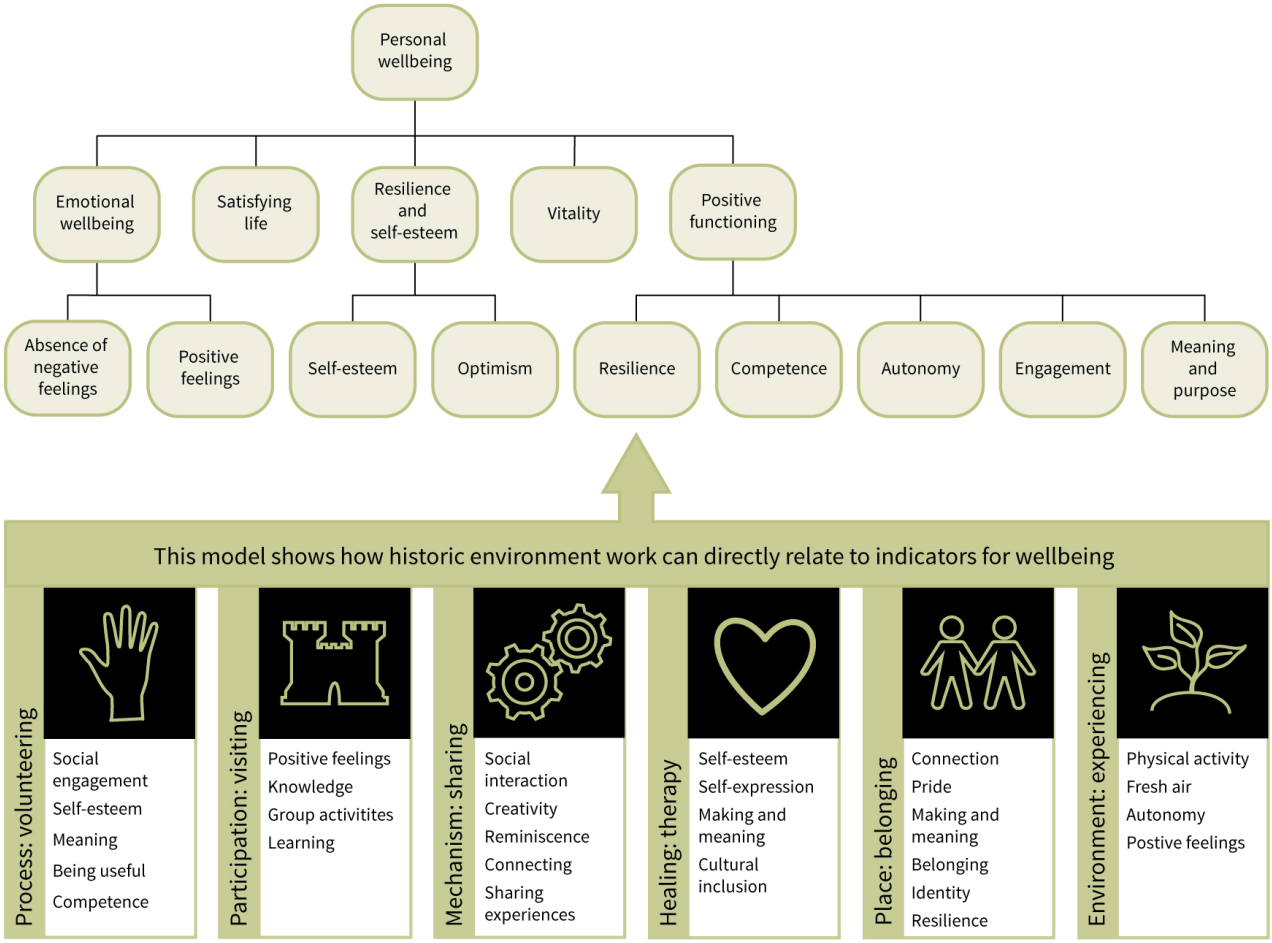

Fig. 2 *Zes strategieën in de omgang met de historische omgeving om tot onderscheiden aspecten van welzijn te komen (Reilly et al. 2018, 7 Historic England).*

2.5 De participatiedoelgroep: vrijwilligers, amateurarcheologen, gemeenschappen, burgers

De participatiedoelgroep wordt afwisselend aangeduid als 'lokale gemeenschap', 'vrijwilligers', 'amateurarcheologen' en 'burgers'. Vanwege de historisch gegroeide rol van de amateurarcheologie in Nederland (zie onder) wordt haast automatisch gerefereerd aan de doelgroep als 'vrijwilligers', maar dat is niet terecht. Deze verwijzing is geworteld in een praktijk waarin zogenaamde 'amateurarcheologen' zonder verdere bezoldiging plachten deel te nemen aan door de beroepsgroep georganiseerde activiteiten zoals veldwerk of materiaalanalyse. Dat geldt ook vaak voor gemeentelijke activiteiten. In de in 2015 uitgegeven brochure *De kracht van vrijwilligers* van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed wordt structureel gesproken over de bijdrage die vrijwilligers kunnen leveren aan de diverse gemeentelijke taken op het gebied van archeologie en waarvoor gemeenten worden opgeroepen ruimte te creëren (Van de Rijdt et al. 2015). De vrijwilligers staan in dit denken niet centraal, wel de bijdrage die zij kunnen leveren aan de zorg voor - en het onderzoek van - het archeologisch erfgoed en dus het voordeel dat dit oplevert voor de gemeente. Deze dienstbaarheid zit diep verankerd en is haast verinnerlijkt in het collectieve denken over participatie in de archeologie.

Onlangs veranderde de Archeologische Werkgemeenschap Nederland (AWN) haar naam van *Vereniging van Vrijwilligers in de archeologie* naar *Nederlandse Archeologievereniging* om zich te ontdoen van het label 'vrijwilliger' dat immers de betekenis heeft van iemand die onbezoldigd werk verricht. De AWN wil een vereniging zijn voor alle mensen met een passie voor archeologie, betaald en onbetaald. De vereniging ziet graag een grotere toestroom van de beroepsgroep, zo blijkt uit de interviews (zie hoofdstuk 5).

Het is vanzelfsprekend de context van een participatief project die doorslaggevend is voor de juiste aanduiding van de doelgroep. In die gevallen dat burgers (individuen) of gemeenschappen (groepen) centraal staan vanwege een maatschappelijke doelstelling is het niet passend te spreken van vrijwilligers of van amateurarcheologen. Burgerparticipatie richt zich op burgers, archeologie zelf is dienstbaar aan hen en soms is ze een middel om iets anders te bereiken. De doelgroep kan in de praktijk dan ook zeer divers zijn (buurtbewoners, scholen, leden van een vereniging, veteranen, mensen met psychische problemen, jongeren, sociaal zwakkeren) en sterk variëren in omvang (van een kleine actieve groep, tot enkele duizenden mensen). Wanneer participatie zelf het doel is dan is er meer sprake van partners, belangstellenden of buren.

2.6 Inclusiviteit

Participatie maakt onderdeel uit van de bredere beleidsdoelen 'Inclusiviteit en Diversiteit'. Inclusiviteit betekent ook toegankelijkheid en representativiteit.[18] In dit onderzoek richten de onderzoekers zich vooral op participatie, maar de aspecten toegankelijkheid en representativiteit verdienen evenzeer aandacht. Inclusiviteit bereik je immers alleen als alle onderdelen op orde zijn.

Participatie veronderstelt dat het de archeologie toegankelijk maakt voor een bredere doelgroep, dat het niet alleen leuk en nuttig is voor de *usual suspects*, zij die van oudsher al meedoen, maar voor een ieder die dat wil. Die bredere toegankelijk is echter nog niet optimaal. En dat gaat ook niet automatisch, net zo min als dat bij publieksbereik eenvoudig is te realiseren. Dat laat bijvoorbeeld een recente studie zien die in kaart bracht in hoeverre Nederlandse archeologische musea toegankelijk zijn voor mensen met een visuele of gehoorbeperking (Tertipi 2020). Hieruit blijkt dat medewerkers van musea zich vaak niet of nog onvoldoende vertrouwd voelen met de problematiek van 'inclusiviteit en diversiteit'. Evenmin zijn ze op de hoogte van het feit dat Nederland het VN-Verdrag voor de Rechten van Personen met een Handicap heeft ondertekend (in 2016), op grond waarvan overheidsorganisaties en openbare gelegenheden zich zouden moeten inzetten om mensen met een beperking tegemoet te komen om deelname aan het maatschappelijk leven mogelijk te maken.

Dit geldt niet alleen voor musea. Activiteiten voor burgerparticipatie die in het kader van de Nationale Archeologiedagen worden aangeboden zijn eveneens vaak niet makkelijk toegankelijk voor gemarginaliseerde groepen of minderheden (bijvoorbeeld vanwege de taalbarrière of de thematiek) (Van den Dries, Boom en Kramer 2016). Systematische studies ontbreken, maar erfgoedmedewerkers in overheidsdienst zijn zich wellicht niet allemaal bewust van hun verantwoordelijkheden of mogelijkheden. Soms denkt men dat het aanbieden van informatie in 'Jip en Janneke-taal' voldoende is, of het hoogst haalbare om inclusief en toegankelijk te zijn. Hier valt nog een wereld te winnen.

Om breed toegankelijk te zijn moet er meer afstemming van het aanbod en de aanpak op de verschillende doelgroepen zijn. Daarbij gaat het niet alleen om mensen met een zichtbare of fysieke beperking. Het gaat bijvoorbeeld ook om mensen met een migratieachtergrond, of mensen die de taal nog niet machtig zijn. Soms kunnen kleine aanpassingen voor een betere toegankelijkheid zorgen (bijvoorbeeld door een activiteit meertalig te maken, afgestemd op de doelgroep). Vaak zal er echter meer voor nodig zijn. Ook hierbij geldt dat het niet eenvoudig is om alle doelgroepen tegelijkertijd te kunnen bedienen. Wellicht is het onmogelijk, want wat goed werkt voor een specifieke groep kan averechts werken voor een andere. Wil men dus een bredere toegankelijkheid bewerkstelligen, dan kan men dus het best de activiteit, het project, afstemmen op - en in samenspraak met - de specifieke doelgroep.

18 Naar het werk van Marleen Hartjes, Studio-i (https://studio-inclusie.nl/).

Het is in elk geval aan te bevelen om stil te staan bij de doelgroepenkeuze, om deze bewust te maken en om stil te staan bij de mogelijke 'uitsluiting' van anderen die de keuze teweeg kan brengen. Een focus op lokalisme bijvoorbeeld kan er voor zorgen dat juist gevoelens van 'nationalisme' de boventoon gaan voeren. Nieuwkomers in een gebied, of dit nu mensen zijn die uit een ander dorp, provincie of land zijn verhuisd, kunnen zich buitengesloten voelen omdat zij de binding met het lokale nog niet voelen of niet weten wat er gaande is. Het samen participeren in een archeologisch erfgoedproject, in een 'open opgraving' bijvoorbeeld, kan dan juist voor sociale binding gaan zorgen en voor het zich ergens thuis gaan voelen (zie het voorbeeld Familiedag in Oss-Horzak - no. 29).

Een ander aspect dat bij toegankelijkheid een rol speelt is 'representativiteit'. Vaak is de thematiek van de archeologie nogal stereotype, zoals blijkt uit recente studies naar representativiteit in publieksbereik. In documentaires (o.a. Ford 2020), publieksboeken (Van den Dries en Kerkhof 2018) en zelfs in moderne schoolboeken (Kerkhof 2018) zien we grote verschillen in de wijze waarop de rol en het belang van de man en de vrouw in de geschiedenis worden geschetst. Daarbij ligt er een onmiskenbaar sterke focus op de man en op een masculiene thematiek (bijvoorbeeld macht, geweld en heroïek). Bovendien is de 'inkleuring' van de personages doorgaans gebaseerd op Westers denken (zie ook Raemaekers en Wilson 2018). Dit spreekt ongetwijfeld veel doelgroepen aan, maar tegelijkertijd stoot het andere af die zich met een dergelijk beeld van het verleden niet kunnen of willen identificeren, of die zich niet vertegenwoordigd voelen. Het verbreden van de thematiek en de 'inkleuring' is dan ook een aspect waar meer bewuste aandacht voor nodig is om een bredere participatie in de Nederlandse archeologie te kunnen bewerkstelligen.

2.7 Het meten van effecten

Participatieve projecten vallen niet onder de financiering door het veroorzakersprincipe dat aan de basis ligt van de Malta-archeologie in Nederland. Een vrijwilligersregeling bestaat wel. Inzet van vrijwilligers in de professionele uitvoering is aan scherpe condities gebonden om arbeidsverdringing en kwaliteitsverlies tegen te gaan.[19] Wanneer erfgoedparticipatie structureel deel van het archeologiebeleid wordt - door het te verbinden met de Malta-archeologie en/of het er naast te regelen - is daar aparte financiering voor nodig met aandacht voor doelen en doelmatigheid. Dat roept de vraag op hoe het succes van participatieve projecten gemeten kan worden. In de praktijk wordt dat wel afgemeten aan de grootte van de groep mensen die bereikt wordt. Het lijkt dat hoe meer, hoe beter is. Maar wat was het doel? Wat is het effect, op individuen, groepen en de samenleving? Worden de beoogde doelen op het gebied van welzijn, educatie, economie en politiek gehaald? Daar is in de museumsector vrij veel onderzoek naar gedaan (Bunnik & van Huis 2011).[20] Voor de archeologie is een overzicht van claims te vinden in het werk van Simpson (2009), die verschillende Amerikaanse en Britse projecten analyseerde. Zij maakt een indeling van waarden in het sociale domein, educatie, economie en politiek. Haar evaluatie toont aan dat de effecten in het sociale domein vaak oppervlakkig of tijdelijk van aard zijn, terwijl de doelen op het gebied van educatie, economie en politiek beter behaald worden (Simpson 2009, 277). Deze conclusies worden ook weer bestreden omdat men het gewoon nog niet weet. De methode van meten staat in deze discussie centraal.

Voor het meten van effecten en impact zijn methoden nodig uit de sociologie (doorgaans voor groepen) en de psychologie (doorgaans voor individuen). Ofschoon verschillende methoden worden toegepast, is dit binnen de archeologische erfgoedsector nog een vrij nieuw onderzoeksterrein. In het kader van het NEARCH-project[21] (Universiteit Leiden) zijn in Nederland meerdere van deze effect- en evaluatiemetingen gedaan, onder bezoekers van evenementen en tentoonstellingen, onder vrijwilligers en onder deelnemers van activiteiten (o.a. Boom 2018; Boom et al. 2019; Van den Dries 2019, 2021). Ook de bewoners en medewerkers van zorgcentrum Ipse de Bruggen in Zwammerdam werden bevraagd (Van den Dries 2017) vanwege de sociale doelstelling van het Limes bezoekerscentrum NIGRVM PVLLVM (zie project 27 bijlage 1). Hier beoogt het zorgcentrum zijn bewoners, mensen met een verstandelijke beperking, via het erfgoed in contact te brengen met dorpsbewoners (uit Zwammerdam) en met bezoekers van het bezoekerscentrum (Hazenberg

19 Zie de beoordelingsrichtlijn (BRL 4000) van het kwaliteitszorgsysteem. Er moet sprake zijn van een aantoonbaar maatschappelijk belang.

20 Zie voor het VK Generic Learning Outcomes - https://www.artscouncil.org.uk/measuring-outcomes/generic-learning-outcomes#section-1

21 www.nearch.eu

2015). Bij het CARE-project van de Universiteit van Amsterdam (zie project 6 bijlage 1) is eveneens het effect op enkele deelnemers in beeld gebracht (Lewis et al. 2021; Schneider 2020; Schneider & Van Londen in voorbereiding). Uit deze en andere studies komt naar voren dat de methodiek van evaluatieonderzoek nog sterk in ontwikkeling is. Het is evenmin uitgekristalliseerd welke aspecten van de archeologie een oorzakelijk verband hebben met de claims van sociale impact in de diverse domeinen. Bovendien zijn er geen harde bewijzen, omdat de interventies niet onder geconditioneerde omstandigheden kunnen worden uitgevoerd. We kunnen hooguit mensen vragen naar hun ervaringen en bevindingen ten aanzien van effecten.

Wel is duidelijk dat de effecten op individuen afhangen van tal van factoren (Boom 2018). Doelgerichtheid en een afstemming van doel en doelgroep lijken daarin cruciaal. Jongeren ervaren bijvoorbeeld andere effecten dan volwassenen of senioren. Dat heeft te maken met interesses, maar ook met reeds meegemaakte ervaringen. Wil men met een specifieke doelgroep iets bereiken, dan is het afstemmen van de wijze en mate van participatie op dat 'iets', van doorslaggevend belang (Boom 2018). Het gaat hierbij om het laten aansluiten van vraag (behoefte) en aanbod. Dit betekent ook dat deelnemers niet alleen positieve effecten rapporteren bij grote, langdurige en dus veelal kostbare initiatieven. Met kleine, relatief 'goedkope' activiteiten worden eveneens positieve resultaten geboekt, zo lang het doel en de doelgroep matchen. Overigens is bij gebrek aan longitudinale studies nog geen inzicht verkregen in de duur en duurzaamheid van dergelijke effecten.

Dergelijke publieksonderzoeken laten tevens zien dat het brede publiek zelf niet automatisch de archeologie, en het er aan meedoen, associeert met positieve effecten voor henzelf, of voor de samenleving. De archeologie kampt nog altijd met een specifiek imago dat vooral op traditionele ideeën en verwachtingen is gebaseerd, zoals het 'vinden van belangrijke schatten' (Bosman 2019; Wu 2014). Men acht de archeologie weliswaar van belang voor de (lokale en nationale) identiteitsvorming en er is in die zin nog steeds veel draagvlak voor het vakgebied, maar in het NEARCH-publieksonderzoek beschouwden slechts minimale aantallen (minder dan 10%) het als een activiteit voor de eigen vrijetijdsbesteding of voor de lokale economische ontwikkeling, bijvoorbeeld via toerisme (Van den Dries en Boom 2017). Niettemin zijn er wel grote aantallen die aangeven actief mee te willen doen, bijvoorbeeld aan een opgraving. En dat zijn niet alleen de specifieke groepen mensen waarvan we weten dat ze al actief betrokken zijn. Door nieuwe vormen (en een breder palet aan activiteiten) te ontplooien, kunnen nieuwe doelgroepen zich aangesproken voelen om te gaan participeren (Van den Dries 2019). In die zin liggen er nog altijd kansen om meer mensen te gaan betrekken die dat graag zouden willen. In dat potentieel is weinig veranderd ten opzichte van het begin van de metingen van publieksbereik en participatie[22], het lijkt onverminderd groot. Voor kinderen en jongeren ligt dat wellicht iets anders. Het is niet vanzelfsprekend dat zij automatisch belangstelling tonen (Sikkema 2016).[23] Onderzoek onder kinderen geeft aan dat ze tal van voorwerpen, maar ook het proces van opgraven betrekkelijk saai vinden. Het is niet helemaal duidelijk of dit ook het *zelf* meegraven betreft. Dat zelf doen, bijvoorbeeld tijdens de Nationale Archeologiedagen, blijkt kinderen wel degelijk te fascineren (Van den Dries et al. 2016).

Uit de interviews die voor dit onderzoek zijn afgenomen blijkt dat het meten van resultaten en effecten nog amper aan de orde is in de participatieve projecten die werden benoemd. Velen gaven aan het wel te willen, maar het nog niet te doen of eigenlijk niet denken te kunnen. Daar moet bij worden opgemerkt dat er talrijke indicaties voor effecten zijn genoemd die weliswaar niet vallen onder de officiële 'meetmethoden', maar niet minder belangrijk zijn. Zo geven meerdere organisatoren van participatieprojecten desgevraagd aan dat ze vaak positieve reacties krijgen, bijvoorbeeld via sociale media. Of dat ze bedankjes ontvangen. Ze zien ook dat er na afloop van projecten communities blijven bestaan van mensen die elkaar blijven opzoeken.[24] Hoewel niet officieel gemeten, ondersteunt dit wel het idee dat participatieve projecten bijdragen aan sociale cohesie-vorming.

22 NIPO/AIC (1996). Samenvatting Bevolkingsonderzoek 'archeologie'. Leiden: Archeologisch Informatie Centrum (Archeologisch Informatie Cahier 10).

23 Sikkema 2016. https://www.archeologieleeft.nl/wp-content/uploads/2017/03/Jongerenonderzoek_archeologie-min.pdf

24 Als er wel op meer structurele basis gegevens worden verzameld omtrent impact, dient die meestal voor de eigen kwaliteitsverbetering. Er wordt weinig over gedeeld, bijvoorbeeld in de vorm van publicaties.

3 Een korte geschiedenis van participatie in de Nederlandse archeologie

Vrijwilligers in de archeologie waren een veelvoorkomende praktijk voor de invoering van het Verdrag van Valletta. Nederland had veel, goed georganiseerde en zeer actieve groepen zoals de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland (AWN) en diverse historische verenigingen (Toebosch 2003; Duineveld 2006). Zij werden de 'oren en ogen' van de professionele archeologie genoemd en daar doorgaans zeer om gewaardeerd. Ook bij veldwerkzaamheden was er vaak een goede samenwerking tussen de beroepswereld en wie de archeologie in de vrije tijd wilde beoefenen. Met de komst van de Malta-principes, wat leidde tot marktwerking, contract-archeologie en kwaliteitsnormen, nam ook de professionalisering toe. Deze professionalisering maakte het lastiger voor vrijwilligers om te blijven doen wat ze altijd hadden gedaan. In veel buitenlanden was dit eveneens het geval (Knoop et al. 2021). Hoewel er nog tal van dingen mogelijk waren en gemeenten daar soms extra hun best voor deden, voelde menig vrijwilliger zich buitengesloten en haakten velen af (Van de Rijdt et al. 2015; Duineveld 2006). Op dit vlak nam de participatie dus juist af in plaats van toe.

Dat betekent niet dat er helemaal niets gebeurde. Integendeel, meer dan ooit werd er aan publieksbereik gedaan. De Nederlandse archeologie heeft het vergroten van het draagvlak altijd hoog in het vaandel gedragen. Het stond bijvoorbeeld prominent op de agenda van de toenmalige koepelorganisatie, de Stichting voor de Nederlandse Archeologie (SNA). De SNA zette zich eveneens in voor de professionalisering van vrijwilligers. De sector had ook een uiterst actief Archeologisch Informatiecentrum (AIC), dat onderzoek deed naar publieksbereik en waar de media (en tot op zekere hoogte ook het publiek) terecht konden met allerhande vragen over archeologie.

Uit een kleine rondgang langs bedrijven en overheden bleek in 2012 dat er in aantallen meer output was op het gebied van publieksbereik dan van wetenschap (Van den Dies en Van der Linde 2012). Er kwamen soms ook grote aantallen bezoekers af op hetgeen werd aangeboden, zoals bij *blockbuster* tentoonstellingen en open dagen bij uitzonderlijk spectaculaire opgravingen. Het 'engagement' met het publiek bestond echter voornamelijk uit het passief betrekken van mensen. Het kenmerkte zich als informeren en 'edutainment' en had nog weinig van doen met inclusiviteit, 'empowerment', meerstemmigheid, democratisering van kennis etc. (Van den Dries 2014). Het leek ook in niets op wat inmiddels in het buitenland (zoals in het Verenigd Koninkrijk, Australië, Nieuw Zeeland, Canada en de Verenigde Staten) bekend stond als 'community archaeology', de *non-exclusive*, *non-hierarchical* aanpak waarbij veelal de lokale gemeenschap het initiatief neemt en waarbij het primaire doel juist niet is om de grote wetenschappelijke vragen te beantwoorden. In Nederland bleven het nog altijd de professionals die verantwoordelijk waren.

De meeste *public outreach* bediende ook een specifieke, beperkte doelgroep. Dat waren vooral scholieren en mensen (vaak mannen) van middelbare leeftijd die de archeologie sowieso wel leuk vonden. Er werd vrij weinig moeite gedaan om juist, of ook, de moeilijk te bereiken en specifieke doelgroepen (bijv. eenzame ouderen, mensen met gezondheidsproblematiek, jongvolwassenen) te betrekken.[25] Alle inspanningen ten spijt lieten tal van studies zien dat het bredere publiek er niet enorm van onder de indruk was (Van den Dries 2014).

25 Zie voor onderzoek hiernaar bij archeologische musea Van Kesteren 2010.

De professionele wereld ervoer en erkende eveneens de beperkingen van het betrekken van het publiek. Een groeiend aantal (kleine) ondernemingen ging zich na de invoering van het Verdrag van Valletta weliswaar toeleggen op het betrekken van het publiek, maar wat een meer participatieve praktijk vooral in de weg stond was de top-down benadering van de archeologie en de strikte regelgeving omtrent het mogen doen van archeologisch veldwerk. Bovendien straalde de (rijks)overheid niet uit veel belang te hechten aan deelname door burgers. Artikel 9 van het Verdrag van Valletta over publieksbereik en disseminatie werd niet in de wetgeving meegenomen. Evenmin kwam er financiering voor publieksbereik in de context van de Malta-archeologie, dat inmiddels sinds eind jaren negentig van de twintigste eeuw het leeuwendeel van de praktijk was gaan uitmaken. Tot slot was communicatie noch het vormgeven van een participatief project onderdeel van de - toen nog uitsluitend academische - opleiding voor archeologen.

Mede dankzij de groeiende internationalisering en globalisering van het vakgebied - met een sterke impuls vanuit internationaal beleid (UNESCO, ICOMOS, Raad van Europa, ICCROM etc.), en de ontwikkeling van het postmoderne wetenschappelijk discours - is er meer aandacht gekomen voor het publiek. Het betreft de wens tot oprechte democratisering van kennisontwikkeling en erfgoedbeheer. Met de opkomst van 'alternatieve' werkwijzen en stromingen, zoals 'gender archaeology', dekolonialisering, professionele ethiek, *critical heritage studies*, toegang tot erfgoed als (mensen)recht en het vormgeven van erfgoedmanagement-curricula als volwaardige onderdelen in het hoger onderwijs, ontstaat er langzaam een generatie docenten, studenten en professionals met een andere visie op de maatschappelijke waarde van de archeologie en dus ook op het vraagstuk van burgerparticipatie.

In de sector is er tegelijkertijd sprake van een toenemende behoefte aan het bundelen van krachten en samenwerking om kennis en ervaringen te delen. Na het opgaan van het AIC en de SNA in andere organisaties kwamen er nieuwe platforms van de grond, zoals de Stichting Archeologie en Publiek. Ook werden de krachten gebundeld om gezamenlijke initiatieven van de grond te tillen, zoals de inmiddels uiterst populaire Nationale Archeologiedagen (sinds 2015) en de ArcheoHotspots. Bij deze nieuwe initiatieven kwamen het participeren door zoveel mogelijk mensen centraal te staan. In het geval van de ArcheoHotspots wordt het archeologisch erfgoed ook als aanleiding gebruikt voor interactie en verbinding.

Tegenwoordig zijn vier groepen van belanghebbenden in de samenleving betrokken bij de organisatie van participatie in de archeologie, te weten de overheid, de professionele archeologie (beroepsuitoefening), burgers (individueel, in verenigingen en/of scholen) en de universiteiten/hogescholen (onderwijs en wetenschap). Met name de rol van de overheid verandert vanwege nieuwe beleidsvisies op erfgoed. Door de koppeling van het bedrijven van archeologie aan 'erfgoed', dus van de Malta-praktijk aan de Faro-praktijk, komt er meer nadruk te liggen op maatschappelijke waarden zoals 'social return on investment' en op participatie. Voor de dagelijkse praktijk van de Malta-archeologie is dat echter niet vanzelfsprekend en onderwerp van discussie. Toch liggen voor de toekomst hier juist ook kansen voor een grotere mate van participatie en niet alleen door de oorspronkelijke deelnemers (zie ook Watson in druk).

4 Inventarisatie

Om inzicht te krijgen in de stand van zaken omtrent participatie en burgerinitiatief in de Nederlandse archeologie, is een inventarisatie gemaakt van afgeronde en nog lopende projecten en/of initiatieven waarin burgers een rol spelen en is de Nederlandse literatuur op dit onderwerp verzameld. De lijsten geven zeker geen compleet overzicht, maar vormen een indicatie van de aard en reikwijdte van de huidige praktijk. Daarnaast zijn interviews gehouden met actoren uit beleid (de beleidsmakers en-uitvoerders), uitvoering (de beroepsgroep), burgerinitiatief (verenigingen/stichtingen) en universiteiten.

4.1 Projecten en initiatieven (bijlage 1)

Het internet, de archieven van de onderzoekers en van de Stichting Archeologie en Publiek (SAP) zijn afgezocht naar voorbeelden van projecten en meer structurele initiatieven in de Nederlandse archeologie waarvan de organisatoren vinden dat deze participatief zijn. Daarbij is de definitie van participatie bewust opengelaten. De RCE heeft op de eigen website in het kader van de Faro-verkenning (zie 1) een overzicht van erfgoedbrede Faro-voorbeeldprojecten, waarvan enkele over archeologie gaan.[26] In de recente rapportage van DSP (van der Horst et al. 2021) zijn nog meer voorbeeldprojecten opgenomen die niet echt op de archeologie in gaan. Bijlage 1 betreft bijna uitsluitend archeologische projecten en initiatieven. Slechts enkele hebben een bredere scope. Veel kleinere activiteiten zullen vermoedelijk niet op het internet te vinden zijn. Dit geldt in ieder geval voor de vele activiteiten die leden van verenigingen en stichtingen ondernemen op het gebied van vondstverwerking, surveys, archeologisch-historisch bureauonderzoek, restauratie, kennisdeling en belangenbehartiging. De inventarisatie leverde 55 projecten en meer structurele initiatieven op (tabel 1).

Het aantal verzamelde projecten en initiatieven per type initiatiefnemer ontloopt elkaar niet veel, met uitzondering van de overheid (rijk, provincie en gemeente) die in deze lijst het grootste aandeel heeft. Als de projecten en initiatieven van de overheid en de beroepsgroep, bestaande uit professioneel archeologen werkzaam bij erfgoedhuizen, bedrijven, musea en universiteiten, bij elkaar genomen worden ontstaat het beeld van een top-down georganiseerde praktijk die door de betrokkenen 'participatief' wordt genoemd (42 van de 55 projecten). Er is ook sprake van burgerinitiatief (zie tabel 2). De onderzoekers willen nogmaals benadrukken dat leden van verenigingen en stichtingen en gemeenschappen structureel activiteiten uitvoeren die niet opgenomen zijn in deze lijst. Evenmin zijn alle projecten meegenomen die na deze inventarisatie door de geïnterviewden werden genoemd en waarvan niet altijd informatie (online) beschikbaar is.

26 https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/praktijkvoorbeelden/overzicht-praktijkvoorbeelden

1	**ArcheoBrigade (Utrecht)**	28	**Nijmegen graaft!**
2	ArcheoHotspots (landelijk 23 locaties)	29	**Oss-Horzak: Familieopgraving**
3	**Archeologie & ik**	30	**Overdinkel: museaal concept**
4	**Archeologische werkplaats (Heerlen)**	31	Paleis Lofen (Utrecht)
5	Archeoroute (Limburg 54 locaties)	32	**PAN-project (landelijk 6 regio's)**
6	**CARE (Brabant 7 locaties)**	33	**PAN-events**
7	**CH inventarisatie Engelanderholt**	34	**Park, Berg en Bos**
8	**Dalfsen (Schat van Dalfsen)**	35	**Park Matilo**
9	**De verdwenen Eems**	36	**Pull Tab Archaeology**
10	DOMunder	37	**RoMeincraft**
11	**Erfgoed Gezocht (Gelderland, Utrecht, Limburg)**	38	**Scherven brengen geluk/SAP**
12	**Garsthuizen (Groningen)**	39	**Scherven brengen geluk/De Domijnen**
13	Expeditie Over de Maas	40	**Schokland: co-creatie managementplan**
14	Fietsroutes Zuid-Holland	41	**Stadspark Weert**
15	Grafkelder van Stein (Limburg)	42	**Supersteen**
16	**Heerlen Holes**	43	Tempel van Empel
17	**Helmond in 100 stukskes**	44	**Textielfestival Twente**
18	**Kasteel Kessel**	45	Toren Valkenburg (ZH)
19	**Kasteel Gezocht**	46	**Tussen Scherf en Schat**
20	**Katwijk "Zanderij"**	47	**Verhalen van heinde en verre**
21	**Kerk van Ruinen**	48	Via Belgica
22	**Kinderopgraving**	49	**Vondsten uit de Vecht**
23	**Klooster Yesse**	50	**Waterloo Uncovered**
24	Maaltijdboxen Twente	51	**Westeremden (Groningen)**
25	**Maquette Maastricht**	52	**Zijden kousen**
26	**Metaaldetectie Groene Woud**	53	**Zonder boer geen voer**
27	NIGRVM PVLLVM (Zwammerdam)	54	Zweefvliegers (N-O polder)
		55	# wat is je probleem

Tabel 1 *Overzicht van verzamelde projecten (vetgedrukt 43 stuks) en meer structurele initiatieven (12) (zie bijlage 1 voor de projectbeschrijving). Dit overzicht is niet compleet, maar verschaft een indruk van de activiteiten.*

	Overheid	Uitvoering	Burgerinitiatief	Universiteiten
	1. Archeobrigade (Utrecht)	2. ArcheoHotspots (landelijk 23 locaties)	**7. CH inventarisatie Engelanderholt**	3**. Archeologie & ik**
	4. Archeologische werkplaats (Heerlen)	15. Grafkelder van Stein (Limburg)	10. DOMunder	**6. CARE (Brabant 7 locaties)**
	5. Archeoroute (Limburg 54 locaties)	**22. Kinderopgraving**	13. Expeditie Over de Maas	**9. De verdwenen Eems**
	8. Dalfsen (Schat van Dalfsen)	**30. Overdinkel: museaal concept**	**18. Kasteel Kessel**	**11. Erfgoed Gezocht (Gelderland, Utrecht, Limburg)**
	14. Fietsroutes Zuid-Holland	**36. Pull Tab Archaeology**	**20. Katwijk "Zanderij"**	**12. Garsthuizen (Groningen)**
	16. Heerlen Holes	**38. Scherven brengen geluk/SAP**	**21. Kerk van Ruinen**	**26. Metaaldetectie Groene Woud**
	17. Helmond in 100 stukskes	**39. Scherven brengen geluk/De Domijnen**	**23. Klooster Yesse**	**29. Oss-Horzak: Familieopgraving**
	19. Kasteel Gezocht	**44. Textielfestival Twente**	24. Maaltijdboxen Twente	**32. PAN-project (landelijk)**
	25. Maquette Maastricht	**47. Verhalen van heinde en verre**	27. NIGRVM PVL-LVM (Zwammerdam)	37**. RoMeincraft**
	28. Nijmegen graaft!	**52. Zijden kousen**	31. Paleis Lofen (Utrecht)	**50. Waterloo Uncovered**
	33. PAN-events	**53. Zonder boer geen voer**	34. Park, Berg en Bos	**54. Zweefvliegers (N-O polder**)
	35. Park Matilo	**55. # wat is je probleem**	43. Tempel van Empel	
	40. Schokland: co-creatie managementplan		45. Toren Valkenburg (ZH)	
	41. Stadspark Weert			
	42. Supersteen			
	46. Tussen Scherf en Schat			
	48. Via Belgica			
	49. Vondsten uit de Vecht			
	51. Westeremden (Groningen)			
Totaal	**19**	**12**	**13**	**11**

Tabel 2 *Verdeling van 55 projecten naar initiatiefnemer ondergebracht in overheid, uitvoering (o.a. musea en bedrijven), burgerinitiatief (bijvoorbeeld via stichtingen/verenigingen) en universiteiten. Vetgedrukt zijn projecten (43).*

4.2 Literatuur (bijlage 2)

In totaal zijn 76 publicaties verzameld die betrekking hebben op participatie in de Nederlandse archeologie. Publicaties van de (rijks)overheid betreffen de verkenning van de Faro-werkwijze in de vorm van verslagen van bijeenkomsten, brochures en aansprekende video's van voorbeeldprojecten. Over participatie in de archeologie wordt het meest geschreven vanuit de universiteiten. Dit betreffen conceptuele studies, projectresultaten en visies. Ook studenten dragen bij door middel van stageverslagen en scripties. Bedrijven en betrokkenen uit het professionele veld beschrijven in rapporten en artikelen vaak wel de archeologische complexen die een rol spelen in het project, maar zelden wordt op het participatieve karakter gereflecteerd. Tot de uitzonderingen behoren bijvoorbeeld ArcheoHotspots - no.2 (Knoop 2018), Dalfsen - no. 8 (Van der Velde & Bouma 2018), Erfgoed Gezocht - no. 11 (Cruysheer et al. 2019), en NIGRVM PVLLVM - no. 27 (Hazenberg 2015). De reden hiervoor is in het kader van deze opdracht niet onderzocht. Uit interviews met aanbieders (zie onder) komt een paar keer naar voren dat het geen bewuste keuze is. Soms wordt onbekendheid met publiceren over dergelijke bevindingen als reden genoemd.

	Overheid	Uitvoering	Burgerinitiatief	Universiteiten
aantal publicaties	6	11	1	wetenschappelijk werk 33 studentenwerkstukken 25

Tabel 3 *Verzamelde literatuur over participatie in de Nederlandse archeologie (totaal 76 publicaties en werkstukken). Dit overzicht is niet compleet, maar verschaft een indruk over de wijze van publiceren (bijlage 2).*

4.3 Interviews (bijlagen 3 , 4 en 5)

Ten behoeve van de interviews is een vragenlijst ontwikkeld (bijlage 3) en zijn op basis van de bovenstaande lijst met participatieve projecten personen gesproken die daarbij betrokken zijn of waren geweest. Zij zijn geselecteerd met inachtneming van een representatieve weergave van sectoren, regio's en demografische diversiteit (bijlage 4). Alle personen zijn middels een e-mail uitgenodigd voor een interview om hun eigen ervaringen en meningen omtrent burgerparticipatie in de archeologie te delen. Tevens is in de e-mail een omschrijving, het doel en de methode van het project weergegeven. Voorafgaand is aan elke geïnterviewde toestemming gevraagd voor het opnemen van het online interview (via Zoom of Teams) en iedereen is daarmee akkoord gegaan. Verder is ook van te voren een vragenlijst naar de interviewees gestuurd (bijlage 3). De meeste interviews duurden ongeveer een uur, sommige waren iets korter of langer. Elk interview is kort samengevat in een verslag. De volgende Interviewvragen zijn voorgelegd:

- Bij welke participatieve projecten/initiatieven ben je betrokken (geweest)? Het doel van deze vraag is informatie te verzamelen over de scope, aard en omvang van de betrokkenheid en de rol daarin.
- Wat is de motivatie van de initiatiefnemer van het participatieproject? Deze vraag geeft inzicht in de motivatie en het gewenste/daadwerkelijk resultaat van het initiatief.
- Hoe worden deze projecten gefinancierd? Deze vraag levert informatie over financiering, omvang van de budgetten, structurele of incidentele aard en kostendekkendheid.
- Doen/deden zich eventueel knelpunten voor waar men rekening mee moet houden? Zijn er oplossingen gevonden? Het doel van deze vraag is het inventariseren van knelpunten en oplossingsrichtingen.
- Vind je dat participatie in de archeologie gestimuleerd zou moeten worden? Waar is behoefte aan? Deze vraag leidt tot inventarisatie van wensen, kritische randvoorwaarden en een kader voor de ontwikkeling van voorbeeldprojecten (deel 2 van het project Receptenboek Burgerparticipatie).

Overheid	Uitvoering	Burgerinitiatief	Universiteiten
5	7	4	2

Tabel 4 *Aantal geïnterviewden (18 in totaal) per deelsector.*

In totaal zijn 18 interviews afgenomen door telkens een van de onderzoekers van het team. Twee van de 18 geïnterviewden hebben de vragenlijst zelf ingevuld. Bijlage 5 bevat een overzicht van de geïnterviewden, hun functie of het project waar zij bij betrokken zijn en de veld(en) waar zij werkzaam zijn, bestaande uit: overheid, uitvoering, burgerinitiatief of universiteiten. Het aantal personen per achtergrond verschilt (Tabel 4). De meeste personen bevinden zich in het uitvoerende domein (in totaal 7). Daarna volgen overheid (5), burgerinitiatieven (4) en de universiteiten (2). De resultaten van de interviews zijn verwerkt in de hoofdstuk 5.

4.4 Representativiteit

De gegevens die gebruikt zijn voor deze verkenning zijn gebaseerd op verzamelde projecten, literatuur en interviews. Deze bronnen moeten geplaatst worden in context omdat zij de uitkomsten van de verkenning in hoge mate beïnvloeden. De projecten zijn hoofdzakelijk gevonden via internet en dat betekent dat de initiatiefnemers geïnvesteerd hebben in de ontsluiting van het project. Door de manier van zoeken komen waarschijnlijk veel initiatieven niet in beeld waardoor meer of andere kwalitatieve kenmerken mogelijk ontbreken. De literatuur is in hoofdzaak ontwikkeld door de universiteiten en dat betekent dat deze primair een onderzoeksperspectief bevatten. De participatieve praktijk in de uitvoering wordt beleefd, meer dan dat deze wordt beschreven.

Alle geïnterviewden zijn geselecteerd om hun ervaring met participatie in de archeologie omdat zij betrokken zijn vanuit beleid, uitvoering, vrijetijdsbesteding en onderzoek. Omdat de participatiepraktijk aanbodgestuurd is en geselecteerd is op ervaring, is een groter aantal geïnterviewden afkomstig uit de wereld van de professionele archeologie en de overheid. Stichtingen en verenigingen vertegenwoordigd door burgers zijn bevraagd vanwege burgerinitiatief.

5 Stand van zaken

Maatschappelijke betrokkenheid zoals bedoeld in het Verdrag van Faro staat in de Nederlandse archeologie nog in de kinderschoenen. Uit de interviews en de verzamelde projecten valt op te maken dat deze nieuwe praktijk grotendeels - maar niet uitsluitend - aanbodgestuurd is, en dat de initiatiefnemers overwegend archeologische professionals en overheden zijn. Participatie is daarmee afhankelijk van overheids- en onderzoeksfinanciering die de vorm heeft van (kortlopende) projectsubsidies, gericht op stimuleren en ontwikkelen. De overheid heeft participatie al enige tijd geagendeerd, ook - en misschien wel meer - vanuit andere beleidssectoren zoals natuur en biodiversiteit, ruimtelijke ordening, kunst & cultuur, en het sociale domein (zie 2.2). Opvallend is de rol die provincies spelen voor de archeologie. Sommige provincies, zoals Limburg en Zeeland, hebben vrij ruime budgetten beschikbaar voor het behalen van doelen in het sociale domein. Dat sluit niet altijd aan bij de archeologische beroepsgroep, omdat deze doorgaans fondsen zoekt in de sfeer van ruimtelijke ordening en erfgoed. In de genoemde gevallen waar archeologische bureaus worden ingehuurd door particuliere stichtingen of verenigingen komt de financiering overwegend van subsidies. Leden van verenigingen en stichtingen werken onverminderd aan hun passie in hun vrije tijd. Sommige burgers - zonder relatie met de archeologische sector, gedreven door een grote waardering voor wat het erfgoed te bieden heeft - realiseren omvangrijke structurele burgerinitiatieven zoals DOMunder en Paleis Lofen.

Hieronder wordt achtereenvolgens aandacht besteed aan rollen van de diverse actoren, financiering, scope van uitgevoerde activiteiten, de genoemde doelen en behoeften van initiatiefnemers, ervaren knelpunten, aanbevelingen van de geïnterviewden. De informatie berust op alle geraadpleegde bronnen, dat wil zeggen de projecten, de literatuur en de interviews.

5.1 Wie doet wat?

5.1.1 Overheid

De overheid heeft in algemene zin taken op het gebied van beleidsontwikkeling en -uitvoering. Op Rijksniveau onderzoekt de minister van OCW de ratificatie van het Faro-verdrag (Raad van Europa) en hanteert als kader de beleidsnota *Erfgoed Telt, de betekenis van erfgoed voor de samenleving* (2018).[27] De verbindende kracht van erfgoed wordt hierin expliciet benoemd. Vanwege de Faro-verkenning laat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) verschillende onderzoeken en activiteiten uitvoeren. Tot de verkennende activiteiten behoren *de Erfgoedparticipatie Labs*[28] en het aanstellen van zogenaamde *Faro-verbinders* die als makelaar optreden en ervaringen terugmelden. Daarnaast biedt de Rijksdienst via het Fonds voor Cultuurparticipatie de subsidieregeling *Vind elkaar in erfgoed* aan.[29] De Erfgoedparticipatie Labs leveren 'tips en tools' aan voor het organiseren van participatieve projecten.[30] Daarnaast verkent de RCE de inzet van vrijwilligers (Archeobrigade) als instrument voor de instandhouding van archeologische rijksmonumenten. Het rijk investeert met het *programma Cultuurparticipatie* samen met gemeenten en provincies in kansengelijkheid

27 https://www.rijksoverheid.nl/documenten/beleidsnotas/2018/06/22/erfgoed-telt-de-betekenis-van-erfgoed- voor-de-samenleving

28 https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/erfgoedparticipatie-labs

29 https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/subsidieregeling-vind-elkaar-in- erfgoed (tot 25.000 euro per aanvraag).

30 https://www.archeologieleeft.nl/een-archeologisch-participatieproject-opzetten-tips-tools-van- erfgoedparticipatielabs/

voor zoveel mogelijk verschillende groepen voor actieve cultuurdeelname.

Beleid en uitvoering bij provincies en erfgoedhuizen verschillen onderling. Sommige provincies maken maatschappelijk draagvlak, brede participatie en vooral ook zichtbaarheid van het erfgoed tot speerpunt en dit kan samenhangen met het programma Cultuurparticipatie dat het rijk samen met hen uitvoert. Interviews met medewerkers bij de provincies Limburg, Zeeland en Utrecht[31] maken duidelijk dat er via participatie flink ingezet wordt op kennisontsluiting, het creëren van draagvlak en het behalen van doelen in het sociale domein. Het gaat dan om financiering die geheel los staat van de Malta-archeologie. Provincies zoeken daarin nog wel afstemming. Uit de interviews blijkt bijvoorbeeld dat er behoefte is aan afstemming tussen subsidieverleners onderling (overheden en fondsen), maar ook met aanbieders.

Soms voeren provincies en erfgoedhuizen gericht onderzoek uit naar de relatie die burgers hebben met erfgoed. Men wil bijvoorbeeld in Brabant weten wat erfgoedgemeenschappen succesvol kan maken en wat het effect van erfgoedgemeenschappen is op de leefbaarheid van de omgeving, maar ook in hoeverre het eigen initiatief van erfgoedgemeenschappen kan worden ondersteund.[32] Erfgoed Brabant ontwikkelde voor de eigen praktijk participatievormen in *community archaeology* (zie participatieladder 2.1). Provincies investeren daarmee in methodieken.

In algemene zin richten steunpunten en erfgoedhuizen zich op de uitvoering van projecten die passen bij erfgoed en participatie, zoals professionalisering van erfgoedvrijwilligers, archeologie bij een breed publiek bekend maken of erfgoed bekijken vanuit het oogpunt van lokaal toerisme en leefbaarheid.[33] Ook erfgoedparticipatie en omgevingsvisie heeft de aandacht.[34] Meer specifiek wordt de wettelijke taak van het onderhouden van de archeologische meldpunten gebruikt voor een participatieve benadering, zoals vormgegeven door Landschap Erfgoed Utrecht in de zogenaamde PAN-events (no. 33) waarbij burgers uitgenodigd worden hun (metaal)vondsten te komen administreren. Het doen van vondstmeldingen worden door burgers als lastig ervaren waardoor veel vondsten niet geregistreerd worden. In het oog springende projecten naast PAN (no. 32) zoals Erfgoed Gezocht (no. 11) en naar aanleiding daarvan het initiatief Kasteel Gezocht (no. 19) en CARE (no. 6) worden door de provincies onderzocht om ook bij hen uitgerold te worden. Voor CARE (no. 6) geldt een bijzonderheid. Omdat het een survey project met proefputten betreft, geldt hier de certificatieplicht voor uitvoerders.

Gemeenten hebben een zeer wisselend beleid dat samenhangt met de grote beleidsvrijheid op het gebied van cultuur en ontspanning in tegenstelling tot andere beleidsterreinen.[35] In archeologienota's kan een passage opgenomen zijn om vrijwilligers en leden van historische verenigingen te betrekken bij het erfgoed van de gemeente.[36] In Apeldoorn gaat het beleid veel verder en wordt het Programma van Eisen gebruikt om deelname van vrijwilligers te verplichten bij onderzoek in de Malta-praktijk. In de Apeldoornse Erfgoednota *Apeldoorns karakter* (2021-2024) komt het woord (cultuur- of erfgoed)participatie veelvuldig voor.[37] In Heerlen is sprake van een uitgesproken sociale agenda vanwege de enorme gevolgen van het sluiten van de steenkoolmijnen in de jaren '70 van de vorige eeuw. Daar zet het gemeentebestuur erfgoed (en dus ook archeologie) bewust in voor het creëren van een nieuwe identiteit voor de stad, zoals blijkt uit de titel van de archeologienota uit 2019 "Erfgoed is identiteit". Heerlen reserveert jaarlijks een half miljoen euro voor erfgoedprojecten met een doelstelling in het sociale domein, gericht op het aanwakkeren van participatie om problemen van bijvoorbeeld isolement aan te pakken. Het project 'Heerlen-Holes' (project 15) is hiervan een voorbeeld.

In weinig gevallen worden burgers uitgenodigd in het besluitvormingsproces van overheden. Een uitzondering hierop vormt de samenwerking met belanghebbenden (o.a. boeren) bij de totstandkoming van het recente managementplan voor werelderfgoedsite Schokland (2020-2025).[38]

31 Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) heeft participatie opgenomen in het beleidsplan 2021-2024 https://www.landschaperfgoedutrecht.nl/over-ons/beleidsplan/

32 https://www.erfgoedbrabant.nl/projecten/erfgoedgemeenschappen/

33 https://www.monumentenzorgfryslan.nl/informatie/erfgoed-en-participatie/

34 https://www.steunpunterfgoednh.nl/participatie-en-erfgoed-als-basis-ingredienten-voor-een- omgevingsvisie-enkele-tips-en-voorbeelden/

35 Raad voor het Openbaar Bestuur (ROB),*Beleidsvrijheid geduid* (2019), zie ook https://www.binnenlandsbestuur.nl/bestuur-en-organisatie/nieuws/beleidsvrijheid-gemeenten-houdt-niet-echt-over.9610775.lynkx

36 Bijvoorbeeld Papendrecht (art2.4.3). https://decentrale.regelgeving.overheid.nl/cvdr/xhtmloutput/historie/Papendrecht/297358/297358_1.html/

37 https://www.apeldoorn.nl/DATA/TER/projecten/Apeldoorn2030/cultuur-en-erfgoednota_2021-2024.pdf

38 https://schokland.nl. Werelderfgoed Schokland (2019). Managementplan Werelderfgoed Schokland en omgeving 2020-2025, Publieksversie.

5.1.2 Uitvoering

Onder deze categorie vallen organisaties als musea, archeologische bedrijven (ook zzp'ers) en bevlogen professionals zonder organisatie die ofwel met een subsidie of via een opdracht een participatief project trekken of ondersteunen. Enkele archeologische bedrijven adverteren met de uitnodiging aan vrijwilligers om mee te doen aan commerciële opgravingen. Een dergelijk aanbod past echter niet altijd bij de behoefte van leden van stichtingen en verenigingen, bijvoorbeeld omdat de uitvoering veelal gedurende kantoortijden plaatsvindt. Uit de interviews blijkt dat bedrijven opdrachten ontvangen niet alleen van overheden maar ook vanuit burgerinitiatieven. Zo wordt expertise ingehuurd bijvoorbeeld voor het maken van tentoonstellingen, het doen van veldwerk of restauratie.

5.1.3 Burgerinitiatief

Een aantal grotere initiatieven waarbij burgers bijvoorbeeld verenigd in stichtingen en verenigingen de stuwende kracht vormen, hebben betrekking op de reconstructie of restauratie van een gebouw waarvoor een passie is opgevat (DOMunder, Paleis Lofen, dorpshuis, kerk of kasteel). Sommige van de geïnterviewden vinden de geslotenheid van de archeologische beroepsgroep die mede het gevolg is van regelgeving problematisch, omdat de kennis onvoldoende gedeeld wordt. De noodzaak tot ontsluiting, het beleefbaar maken en betekenis toevoegen aan een plaats zijn grote drijfveren.

Andere initiatieven betreffen de realisatie van exposities waarvoor archeologische expertise wordt ingehuurd zoals hierboven al is vermeld. In verenigingsverband zoals de archeologische werkgemeenschappen, voeren burgers vanzelfsprekend diverse activiteiten uit onder meer op het gebied van vondstverwerking, bureauonderzoek en (non-destructieve) veldinventarisaties. Zeker bij opgravingen is de aanwezigheid van een archeologisch certificaathouder verplicht, tenzij een terrein door de gemeente vrijgegeven is (bijvoorbeeld Expeditie over de Maas - no. 13). In de Erfgoedwet is de certificeringsplicht vastgelegd. Er zijn vereisten verbonden aan de verenigingen zoals de doelstelling, het melden, het deponeren van vondsten en rapporteren aan de RCE (Fig.3). Uit de interviews blijkt dat de grootste archeologische vereniging in Nederland, de AWN, moeite heeft om aan de voorwaarden te voldoen vanwege onvoldoende capaciteit, kennis en kunde. De vereniging heeft grote behoefte aan meer structurele financiële steun om met een kleine vitale administratieve kern - een bureau voorzien van de juiste kennis en kunde - haar leden te kunnen ondersteunen. Het bestuur van de AWN geeft aan daarom een bestuurslid te willen belasten met de specifieke taak als fondsenwerver. De opgravingscampagne Katwijk-Zanderij (no. 20) van één week dateert van twee jaar terug en vereiste een enorme inspanning op basis van "liefdewerk oud papier", waardoor een dergelijke campagne niet gemakkelijk herhaald kan worden. Met circa 2000 leden is het volgens zeggen 'te groot voor het servet en te klein voor het tafellaken'.

5.1.4 Universiteiten

De universiteiten zijn ten opzichte van de andere partijen relatief vroeg begonnen met het organiseren van participatieve projecten (Oss-Horzak - no. 29 in 2013, 2014 en 2017; Garsthuizen - no. 12 in 2014-2015). Soms gebeurde dit op initiatief of onder leiding van studenten, maar steeds onder verantwoording van de universiteit. Deze projecten hebben veelal de vorm van gezamenlijk onderzoek doen (citizen science) en deelname aan opgravingen. Financiering komt uit eigen onderzoeksbudgetten, uit aanvullende ondersteuning door plaatselijke overheden en soms ook uit Europese onderzoeksfondsen (bijvoorbeeld Archeologie & IK - no. 3, CARE - no. 6 en PAN - no. 32). De drijfveer is de notie van het belang van burgerwetenschap (citizen science), alsook het invulling geven aan de maatschappelijke verantwoordelijkheid van de universiteit (civic university).

Fig. 3 *Voorwaarden waaronder archeologische verenigingen mogen opgraven (beeld RCE).*[39]

5.2 Financiering

De financiering voor participatie in de Nederlandse archeologie heeft hoofdzakelijk de vorm van (kortlopende) projectsubsidies georganiseerd door de overheid. Ook vanuit de fondsen voor wetenschappelijk onderzoek worden bijdragen geleverd. Bij uitzondering komen donaties voor. Verenigingen vragen hun leden om jaarlijkse contributies.

Met het programma *Vind elkaar in erfgoed. Verken de Faro-werkwijze* biedt het Fonds voor Cultuurparticipatie een keuze aan tussen een ontwikkelsubsidie (€ 1.000 – € 7.500) of een participatiesubsidie (€ 1.000 – € 25.000). Hier kunnen erfgoedprofessionals en instellingen uit het hoger onderwijs gebruik van maken. Voor archeologie is er een speciaal participatieprogramma dat zich richt op stichtingen en verenigingen, zodat meer mensen actief bezig kunnen met archeologie in hun vrije tijd (€ 1.000 – 25.000).[40] De programma's leiden tot een groot aantal kortlopende en eenmalige projecten.

Samenwerking en/of co-financiering wordt veelal verlangd bij subsidieaanvragen, zoals voor het Prins Bernhard Cultuurfonds en de diverse - zij het forse - provinciale subsidieregelingen voor participatie en archeologie. De subsidieregeling van de provincie Limburg bijvoorbeeld bevat jaarlijks €700.000 voor de

39 https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/ Erfgoedwet/archeologie-voor-vrijwilligers-en-de-Erfgoedwet

40 https://cultuurparticipatie.nl/subsidie-aanvragen/1/archeologieparticipatie

verbindende waarde van archeologie. In de regeling was aanvankelijk een drempel van €1.000 opgenomen om burgers te stimuleren iets meer omvangrijke initiatieven te ontplooien, maar dit is teruggedraaid omdat het juist als drempel werd ervaren.

Voor participatieprojecten waarbij gebruik wordt gemaakt van digitale middelen doen aanvragers ook wel een beroep op het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. Zij geven aan dat dit voor hen een belangrijk fonds is waar ze regelmatig succesvol zijn.

Grotere bedragen voor participatieprojecten zijn uitzonderlijk en komen bijvoorbeeld uit (inter)nationale onderzoekssubsidies zoals CARE - no. 6 (€250.000 HERA/JPICH) en PAN - no. 32 (bijna 2 miljoen eenmalig van NWO en een toekomstige structurele jaarlijkse bijdrage van de RCE) of van particuliere donaties (DOMunder - no. 10, 2 miljoen).

De (kortlopende) projectsubsidies passen maar ten dele bij de wens tot structureel engagement. Immers nadat een project afgerond is, houdt ook de betrokkenheid op. Projecten hebben tot de doel de vraag aan te aanwakkeren zoals sommige van de geïnterviewden aangeven, maar als de vraag er dan eenmaal is ontbreekt het vervolg.

5.3 De scope van activiteiten

Hoewel de verzamelde projecten een verre van volledig beeld genereren, leidt de snelle kwalitatieve verkenning tot een breed spectrum van participatieve activiteiten. Deze liggen in het domein van behoud en beheer tot en met vrijetijdsbesteding en sociale doelstellingen zoals gehandicaptenzorg, behandeling van PTSS bij veteranen en het betrekken van de jeugd in maatschappelijke debatten. De meer 'klassieke' activiteiten op het gebied van archeologisch onderzoek en het ontsluiten van kennis en waardevolle plaatsen geven de meeste voorbeelden. De reikwijdte laat een nieuwe ontwikkeling zien in het economische domein (marketing en toerisme) en in het sociale domein (welzijn). Het kennisdomein is het meest vertrouwd.

5.4 Doelen en behoeften van de betrokken partijen

In de interviews is gevraagd naar de motivatie van de initiatiefnemers. Verschillende antwoorden zijn aangedragen die terug te brengen zijn op de doelen zoals omschreven in artikel 9 van het Verdrag van Valletta. Ook de drie domeinen van de European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century (Raad van Europa) zijn herkenbaar. Geïnterviewden met een achtergrond in de professionele archeologie (overheid, uitvoering en universiteiten) hebben op persoonlijk niveau een passie en bevlogenheid die zij willen delen en zien een taak in het creëren van draagvlak. Meer formeel speelt de taak van de instelling een leidende rol. Overheden zijn gemotiveerd om participatie te bevorderen vanwege vastgesteld beleid en als gevolg daarvan het beschikbaar stellen van doelfinanciering. Andere motivaties die werden genoemd waren: kennisdeling, betrekken en verbinden van mensen, en toegankelijk maken van erfgoed. De sociale doelstellingen van overheden zijn vaak niet expliciet gemaakt met uitzondering van bijvoorbeeld een gemeente als Heerlen (zie 5.1.1). Zo is het niet duidelijk wat precies het beoogde - en dus in principe meetbare - effect zal zijn.

Bedrijven (uitvoering) zijn afhankelijk van opdrachten. De motivaties van bedrijven en musea zijn met name het betrekken van mensen, draagvlak creëren, het delen van de eigen passies en het op de kaart zetten van de collectie. Burgers (burgerinitiatief) worden lid van een vereniging om gelijkgestemden te ontmoeten. Een andere motivatie is het 'verborgen verleden' te ontsluiten voor een brede groep mensen, omdat initiatiefnemers zeggen het belangrijk te achten dat archeologisch erfgoed waarde toevoegt aan de plek waar mensen wonen (identiteit). Het creëren van een community is daarbij ook een doel. Academici dienen de wetenschap en daarbij zijn kennisdeling, de analyse van concepten, ontwikkeling van methoden en het aanboren van lokale kennis de drijfveren.

Behoud en beheer Verdrag van Malta	management-plan (Schokland no. 40)	landschapsontwerp (Stadspark Weert no.41, Park Matilo no.35)	beheer archeologische monumenten (Archeobrigade, Park Berg en Bos no. 34)	3. Archeologie & ik		
Kennis-domein Strategy 21st c	vondstmelding (PAN no. 32)	survey (o.a. Erfgoed Gezocht no. 11, CARE no. 6, metaaldetectie no. 26)	opgravingen (o.a. Oss no. 29, Katwijk Zanderij no. 20, Nijmegen Graaft! no. 28)	vondsten-analyse (o.a. Archeo-Hotspots no. 2)	analyse en synthese (CHI Engelander-holt no. 7)	
Economisch domein Strategy 21st c	gebouw reconstructie (Tempel van Empel no. 43, kerken en kastelen)	expositie (o.a. Toren Valkenburg no. 45)	ontsluiting en exploitatie (DO-Munder no.10)	erfgoedroutes buiten (o.a. Archeo routes no. 2)	computer-game (Ro-Meincraft no.37)	promotie streekproducten (maaltijd-box no. 24, zonder boer geen voer no. 53)
Sociaal domein Strategy 21st c	gehandicaptenzorg (NIGRVM PVLLVM no. 27)	behandeling PTSS (Waterloo no. 50)	forumdiscussie (#Wat is je probleem no. 55)	verbinden (o.a. Archeo-Hotspots no. 2, Heerlen Holes no. 16, CARE no. 6)		

Tabel 5 *De scope van activiteiten afgezet tegen de beleidsdomeinen van het Verdrag van Malta en de European Cultural Heritage Strategy for the 21st. Century (beide van de Raad voor Europa). De reikwijdte is bijzonder breed, zeker gezien het beperkte aantal projecten en initiatieven (55). De meeste richten zich op archeologisch onderzoek en ontsluiting van kennis en plaatsen (vetgedrukt).*

5.5 Ervaren opbrengsten

Geen van de geïnterviewden geeft aan dat er een opbrengst in financiële zin is. Dat is ook doorgaans niet het doel van participatieve projecten. Ze merken wel op dat burgers geïnspireerd raken en blij worden van participeren in archeologische activiteiten. Een van de ervaringen is dat mensen (bezoekers van hotspots) een positieve associatie krijgen met archeologie ("het is goed voor de PR van de archeologie") en dat ze het ook als ontspanning gaan zien. Verder zien aanbieders dat deelnemers 'erfgoedgemeenschappen' bouwen en het erfgoed gaan inbedden in de lokale gemeenschap. Soms zijn die effecten langdurig en blijven die communities actief nadat een project is afgerond. In die zin kunnen participatieve projecten op elke schaal (voor het individu, de groep, de samenleving) iets toevoegen. Toch lijken de meeste projecten vooralsnog een kleinschalig effect te hebben, doordat ze voor kleine groepen zijn opgezet, met uitzondering van projecten als Erfgoed Gezocht.

Ook voor het werkveld ervaart men een positieve opbrengst. Het zet het archeologisch beroep op de kaart en het creëert draagvlak voor het vak. Soms zien aanbieders dat deelnemers ware *advocates* worden van het vak. Bovendien wordt er inhoudelijk bijgedragen, bijvoorbeeld doordat oud onderzoek wordt uitge-

Kaders	Overheid	Uitvoering	Burgerinitiatieven	Universiteiten
Taak van de instelling	uitvoeren van participatie als beleidstaak	verdienmodel (bedrijven)	ontmoeten van gelijkgestemden	bijdrage aan de wetenschap
Verdrag van Valletta artikel 9	draagvlak	draagvlak	kennisdeling	kennisdeling
Kennisdomein Strategy 21st c	kennisdeling, verrijking	leuk, delen van passie	delen vn passie	methodenontwikkeling
Economisch domein Strategy 21st c	toegankelijk maken van erfgoed, beleving, toerisme	collectie op de kaart zetten (musea)	toegankelijk maken van erfgoed, betekenis van de plaats, exploitatie van de plaats	analyse placemaking
Sociaal domein Strategy 21st c	sociale doelen, democratisering, talent- ontwikkeling	het bouwen van erfgoedcommunities (musea)	toevoegen van maatschappelijke waarde, identiteit	citizen science, civic university

Tabel 6 *Motivatie voor participatieve projecten die actoren noemden in de interviews afgezet tegen de beleidsvelden van het Verdrag van Malta (artikel 9) en de European Cultural Heritage Strategy for the 21st Century (beide Raad van Europa). De meest genoemde drijfveren zijn vetgedrukt.*

werkt. Sommigen benadrukken dat deelnemers soms heel veel kennis hebben en de professional kunnen verrassen. Bovendien brengen mensen die meedoen aan het co-creëren van bijvoorbeeld een tentoonstelling of oudheidkamer hun naasten en vrienden mee als bezoekers van de tentoonstelling. Daarmee wordt dus een nieuwe doelgroep bezoekers aangeboord die anders niet zo snel naar zo'n tentoonstelling zou gaan. Doordat het door gelijkgestemden is gemaakt verlaag je de drempel voor anderen.

Geïnterviewden merken ook op dat het voor hen persoonlijk een niet-materiële opbrengst heeft, zoals voldoening. Professionals vinden dat ook belangrijk om mee te wegen als 'opbrengst'. Leden van de Detector Vereniging waarderen dat hen geleerd wordt verantwoord om te gaan met metaaldetectie (kennisdeling). Leden van de AWN vinden het belangrijk om bij te dragen aan de waarde die erfgoed toevoegt aan de plek waar mensen wonen (placemaking).

5.6 Ervaren knelpunten

Hieronder volgt een overzicht van de in de interviews gemelde knelpunten die als belemmering ervaren worden in de uitvoering van participatieve projecten in de archeologie.

- **Regelgeving**

De meeste geïnterviewden ondervinden geen hinder van wet- en regelgeving. Wel wordt betreurd dat door de professionalisering de rol van de vrijwilligers als 'correspondenten' van de RCE is komen te vervallen. Ook melden aanbieders van projecten (beroepsarcheologen) die met archeologisch materiaal willen werken dat moet worden geleend, bijvoorbeeld uit depots, dat ze soms wantrouwen ervaren bij uitleners. Dat wantrouwen komt voort uit angst dat het materiaal beschadigd of verloren raakt. Het gaat er volgens de geïnterviewden dan meer om hoe men de regels wil hanteren of uitleggen, niet zozeer om de regels zelf.

Er is een voorbeeld genoemd waar wel hinder werd ervaren van wet- en regelgeving. De grootste archeologische vereniging, de AWN, geeft aan moeite te hebben om te voldoen aan de vereisten bij het doen van opgravingen die vrijgesteld zijn van certificatieplicht (zie 5.1.3). Daartoe heeft de vereniging meer structurele expertise en dus financiering nodig. Ook ziet de AWN dat kansen voor deelname aan opgravingen veelal gericht is op de archeologie van landbodems. De regelgeving om te participeren in de maritieme archeologie is complex. Hierdoor lopen initiatieven van duikers vaak vast.

Sommigen gaven aan dat ze in de toekomstige Omgevingswet nieuwe mogelijkheden zien om burgers meer te betrekken bij het vormgeven van hun leefomgeving via het erfgoed.

- **Financiering**

Vrij veel belemmeringen zijn benoemd op het gebied van financiering. Burgers (leden van verenigingen) ervaren een drempel ten aanzien van het doen van subsidieaanvragen. Vooral bij het aanvragen van fondsen (zoals bij het Fonds voor Cultuurparticipatie) gaat het soms mis omdat alleen particulieren (o.a. stichtingen en verenigingen) kunnen aanvragen en professionele organisaties niet. In andere gevallen is voor burgers alleen al het idee dat een project mogelijk kosten met zich meebrengt voldoende om de animo te doen verstillen. Ook door professionals wordt het bij elkaar moeten schrapen van geld als problematisch ervaren. Geïnterviewden geven aan veel tijd kwijt te zijn met het doen van subsidieaanvragen en dat het budget (doorgaans) niet kostendekkend is. Dit komt omdat slechts een deel van de gevraagde kosten gedekt wordt, ook al zijn de ramingen overwegend beperkt. Er moet vaak ook veel voor gedaan worden (formaliteiten) en dat leidt af van de daadwerkelijke activiteit. Budgetten zijn zelden structureel en daardoor komen projecten onder tijdsdruk te staan, terwijl het opbouwen van een participatieproject niet altijd op korte termijn effect heeft; ook het opbouwen van een vertrouwensband kost veel tijd. Structurele steun ontbreekt. Deze eenmaligheid is lastig omdat initiatieven niet doorgezet kunnen worden en men niet tweemaal hetzelfde projectvoorstel kan indienen, terwijl het project zich wel leent voor continuering en/of opschaling. Soms werkt het krijgen van overheidssubsidie volgens één van de geïnterviewden zelfs belemmerend, omdat het gemeenschapsgeld betreft en voor een activiteit dan geen financiële bijdrage aan deelnemers zou mogen worden gevraagd. Dan kan zo'n project niet kostendekkend worden aangeboden.

Bij de wens om digitale projecten op te zetten moet er vaak eerst nog een digitale basisstructuur worden opgezet. Dan groeit meestal het kostenplaatje en is er aanvullende financiering nodig die niet uit projectsubsidies kan worden bekostigd, maar waarvoor ook geen structurele gelden beschikbaar zijn.

Stichtingen en verenigingen zijn afhankelijk van vrijwillige bijdragen van de leden waardoor de voortgang soms langzaam is en het aan doorzettingsmacht ontbreekt.

- **Grote inspanning**

Geen van de geïnterviewden gaf aan dat de budgetten en de inspanning in evenwicht zijn: allen investeren heel veel meer tijd dan wordt vergoed of van een organisatie of vrijwilliger mag worden verwacht. Projecten zijn vaak niet kostendekkend. Veel dingen die professionals (uit de private sector) moeten doen blijven vaak

onbetaald: het geven van advies, het opzetten van websites, het begeleiden van mensen en het organiseren van bijeenkomsten. Het is veel 'liefdewerk oud papier'. Dat doet iedereen met veel plezier, omdat het hun passie is, maar het is oneigenlijk als het om de broodwinning van de private sector gaat. Velen gaven aan dat een dergelijke grote inspanning ook haast automatisch (ten onrechte) van de betrokkenen en initiatiefnemers verwacht wordt.

- **Te weinig status**

Sommigen van de bevraagde professionele archeologen vinden dat hun expertise op dit vlak weinig status heeft; kennis van publieksbereik wordt veel minder gewaardeerd dan archeologische kennis. Ze ervaren bovendien dat opdrachtgevers minder bereid zijn er voor te betalen. Ze worden bijvoorbeeld regelmatig om advies gevraagd maar krijgen (als instelling) daar zelden voor betaald. Ook moeten jongere professionals soms flink moeite doen om door 'oudere' vrijwilligers voor vol te worden aangezien. Enkele (vrouwelijke) geïnterviewden gaven aan dat ze meer dan eens last hebben van (gender)stereotypering.

- **Capaciteit/vaardigheden hebben**

Beroepsarcheologen geven aan vaak te weinig tijd en capaciteit te hebben voor de benodigde interactie met burgers. Dat geldt zeker nadat een project is afgerond. Als de vraag naar participatieve projecten eenmaal aangewakkerd is, ben je daarna niet in de gelegenheid om dat goed te kanaliseren en te ondersteunen. Zij merken verder op dat zij niet altijd de juiste vaardigheden hebben om de behoefte van deelnemers goed in te schatten en/of om met hen om te kunnen gaan ('daar zijn wij niet voor opgeleid').

Ook werd aangegeven dat bij co-creatie de ideeën van leken-deelnemers die van de professional kunnen gaan *overrulen*. De wetenschappelijke werkwijze kan dan in het geding komen en professionals weten dan niet altijd of ze dit moeten toelaten of niet.

Vanuit de overheid werd opgemerkt dat het van belang is dat archeologen de bestuurlijke processen (in de ruimtelijke ordening) moeten snappen als ze er iets mee willen. Eén van de geïnterviewden uit het overheidsdomein vindt de archeologische wereld wat dat betreft nog onvoldoende toegerust of bewust van de noodzaak. Inderdaad wordt studenten nog niet overal geleerd om de bestuurlijke processen te snappen.

- **Bottom-up/top-down**

Op de vraag waarom aanbieders (beroepsarcheologen) vaak moeten 'bedelen' om geld en dan kleine delen betaald krijgen (of vaak helemaal niets), antwoordde een overheidsmedewerker dat gemeenten heel veel leuke voorstellen krijgen, continu, maar dat ze daar vaak helemaal niet op zitten te wachten. Volgens deze geïnterviewde werkt het zo niet en kun je beter vanuit de behoefte (in het sociale domein) van de gemeente werken.

Sommige van de geïnterviewden, eveneens werkzaam bij de overheid, merken op dat het doel om projecten lokaal te laten ontstaan in de meeste gevallen niet gehaald wordt. Daarom gaan projectdoelen soms voorbij aan de behoefte die bij gemeenschappen kunnen leven.

Over een ervaring van een bottom-up initiatief zei één van de geïnterviewden dat een vaste kern van vrijwilligers een dusdanig sterk gevoel van eigenaarschap ontwikkelde dat dit participatie door andere deelnemers in de weg stond.

- **Doelgroepbereik**

De bekende en traditionele doelgroep van burgers die als vrijwilliger meewerken aan professioneel georganiseerde opgravingen is doorgaans 'vergrijsd' en men ziet weinig nieuwe aanwas. Voor jongere vrijwilligers geldt dat zij zich liever niet (voor langere tijd) binden aan een activiteit. Oudere vrijwilligers nemen niet altijd iets aan van jonge (professionals) en drukken soms een te zwaar stempel, dat kan vernieuwing tegenhouden.

Een meer algemeen genoemd punt is dat het voor de beroepsgroep en in de beleidsuitvoering lastig is om nieuwe groepen te bereiken en de vraag is ook op welke wijze die dan bereikt kunnen worden. Bepaalde

doelgroepen worden hierdoor gemist.

Soms ervaren aanbieders van projecten een groot verloop onder de deelnemers, wat voor de voortgang van een project lastig kan zijn. Ofwel moeten steeds nieuwe deelnemers worden ingewerkt. Het verloop kan te maken hebben met een te hoog verwachtingenniveau (bijv. de verwachting op mooie vondsten die niet worden gedaan).

Digitaal opgezette projecten kunnen ertoe leiden dat men publieksgroepen mist vanwege leeftijd, opleidingsniveau en/of interesse.

- **Bij elkaar brengen van vraag en aanbod**

Ondanks de aanwezigheid van de vraag naar en het aanbod van participatieve initiatieven zijn partijen soms niet goed samen te brengen. De archeologische beroepsgroep biedt te veel 'leuke' projecten bij gemeenten aan zonder dat duidelijk is of er behoefte vanuit de gemeente aan is. Anderzijds past het aanbod van de beroepsgroep om mee te graven niet altijd bij de mogelijkheden van burgers, bijvoorbeeld vanwege de gekozen werktijden. Ook is het vaak niet voldoende bekend wanneer en waar dergelijke projecten zich voordoen.

- **Management van verwachtingen**

Een van de geïnterviewden vanuit de overheid pleit nadrukkelijk voor de erkenning bij alle betrokkenen dat participatie niet hetzelfde is als 'vrijwilliger zijn' (zie ook 2.5). Eveneens werd vanuit de overheid - als beleidsverantwoordelijke - aangegeven dat als men kijkt naar de participatieladder, het bij erfgoedparticipatie NIET kan gaan om de laatste twee sporten. Aangezien de ultieme beslissingsbevoegdheid bij de overheid ligt, en niet bij de burger KAN liggen, moet men daar volgens de geïnterviewde helder en zuiver in zijn.

Een andere gevoelde ervaring bij de beroepsgroep is dat vrijwilligers heel veel (steeds meer) terug verwachten, zoals gezelligheid, maar ook een vergoeding in natura (bijv. koffie/thee/lunch/vrijkaartjes etc.). Hier wordt soms onvoldoende rekening mee gehouden. Veel re-enactors bijvoorbeeld zien de waarde van hun skills en willen hun kennis/skills alleen nog inzetten tegen een financiële vergoeding.

Verder werd als knelpunt ervaren dat participanten soms graag een project een vervolg willen geven, maar dat gezien de financieringsvorm hieraan meestal niet kon worden voldaan. Dat kan leiden tot teleurstelling.

5.7 Welke aanbevelingen geven de geïnterviewden?

- **Denk niet uitsluitend in termen van 'participatie in de archeologie', maar in 'een archeologie die participeert in de maatschappij'**

Een aantal geïnterviewden gaf aan dat er zowel bij het beleid als bij de beroepswereld een denkomslag nodig is om participatie succesvol van de grond te krijgen. Aan de professionele wereld wordt dan ook aangeraden om de burger meer centraal te stellen. Het gaat dan niet om 'leuke dingen doen met mensen', maar om vanuit relevantie voor de burger te denken.

- **Zie participatie als een basisvoorziening**

Sommige van de succesvolle landsdekkende initiatieven, zoals de Archeohotspots, zouden de betrokkenen graag opgenomen zien als onderdeel van de basisinfrastructuur. Participatie moet volgens hen worden gezien als iets essentieels, iets dat een structurele plek moet krijgen, met een periodieke 'check' (door de Raad voor Cultuur). Het gaat er om dat de overheid het bestempelt als relevant en de verantwoordelijkheid pakt (in de zin van stimuleren en financieren). Meerdere geïnterviewden gaven ook aan dat bij (gemeentelijke) beleidsmakers "de knop nog om moet", dat er nog een denkomslag nodig is en men minder gaat denken in termen van publieksbereik ("leuke boekjes maken") en meer vanuit burgerparticipatie.

- **Benut de mogelijkheden van het Programma van Eisen (PvE) in de Malta-archeologie**

Bevorder deelname van vrijwilligers aan Malta-archeologie door dit standaard op te nemen in het PvE. Hierdoor komen vraag en aanbod beter samen. Stel een publiekstoelichting van 2 A4tjes verplicht via het PvE. Maak van deze verplichting in het PvE een landelijke regeling zodat de verschillen per gemeente vervallen.

- **Wakker de vraag aan**

Investeer in het creëren van de vraag bij de beoogde doelgroepen, omdat participatie en burgerinitiatief aangewakkerd moeten worden. Vergeet niet dat kleine projecten een grote impact kunnen hebben. Die mogen er dus ook zijn.

- **Maak ook meerjarige of structurele financiering mogelijk**

Sommige verenigingen zijn beter geholpen met een structurele bijdrage (in plaats van series van kleine doelsubsidie) zodat ze hun bureau kunnen professionaliseren. Het zou veel effect kunnen hebben voor de slagkracht en kwaliteit van landelijk opererende verenigingen (zie 5.1.3). Ook door landsdekkende initiatieven, zoals de Archeohotspots (project 2), zou dat een welkome ontwikkeling zijn die veel organisatorische zaken vereenvoudigd.

Verder gaf één van de geïnterviewden aan dat er meer samengewerkt moet worden tussen de verschillende subsidieverstrekkers om gerichter de initiatieven, doelen en doelgroepen te bereiken.

- **Stel een 'makelaar/verbinder' aan**

Beroepsarcheologen hebben vaak te weinig tijd/capaciteit voor de benodigde interactie met burgers. Wees als professioneel archeoloog of beleidsmaker zichtbaar (en dus aanwezig) in de regio.

- **Luister en overleg eerst**

Vraag als professioneel archeoloog eerst en vooral wat de behoefte is (bij vrijwilligers, bij overheden). Stel als beroepsarcheoloog de vrijwilliger centraal voor het te bereiken resultaat, niet de archeologie. Vraag als uitgangspunt voor samenwerking bijvoorbeeld "waar word JIJ BLIJ van?", of "wat heb jij nodig?". Wanneer de professional het meer loslaat worden eigen initiatieven meer gestimuleerd. Daarnaast kunnen nieuwe doelgroepen bereikt worden als mensen worden betrokken bij het plannen van een project. Vanuit een overheidsmedewerker werd de suggestie gedaan om bij gemeenten eerst breed te gaan verkennen (bijvoorbeeld vanuit de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed) wat ZIJ nodig hebben. Dan pas wordt het een echt participatietraject. Ga daarbij vooral bij historisch rijke gemeenten langs, want die willen/moeten iets met hun erfgoed. Als men ze bijvoorbeeld een oplossing voor sociale dagbesteding biedt, dan tonen gemeenten vast interesse.

- **Richt je op een specifieke doelgroep**

Om iets te bereiken met de doelgroep is het van belang de doelgroep vooraf goed te bepalen. Leer deze kennen. Zoek voor het bereiken van nieuwe doelgroepen contact met mensen die die doelgroepen goed kennen of al met ze samenwerken.

- **Werk samen**

Overheden en fondsen moeten zoveel mogelijk samenwerken, zodat de doelgroep beter geholpen is.

Eén van de geïnterviewden gaf aan dat een sectoroverstijgende samenwerking (bijvoorbeeld met zorgprofessionals) helpt om mensen te activeren voor participatieve projecten. Een andere tip die werd gegeven voor succesvolle participatie was het betrekken van lokale ondernemers bij projecten (zoals bij de Maaltijdboxen Twente).

- **Bedenk vooraf hoe je een eventueel vervolg van een project vorm geeft**

Om teleurstelling te voorkomen is het van belang helder te zijn over hetgeen deelnemers kunnen verwach-

ten, zowel voor wat betreft de procedurele kant als ook de inhoudelijke aspecten.

- **Wees transparant en communiceer**

Maak een toegankelijke jaarkalender van (opgravings)projecten waar vrijwilligers welkom zijn. Maak gebruik van sociale media en lokale krantjes om mensen ertoe te bewegen om (weer) mee te doen. Werk met aansprekende voorbeelden en maak dan ook gebruik van kunstenaars.

- **Meet de effecten van het beleid**

Ga als beleidsmaker monitoren wat alle activiteiten de gemeenschap voor de langere termijn opleveren. Participatie in de archeologie is belangrijk, maar overschat het effect niet. Onderzoek naar gezondheidsclaims en welzijnsresultaten moet nog meer worden gedaan, ook naar de duur van de gemeten effecten.

5.8 Advies voor de recepten

Uit de interviews blijkt dat de recepten voor participatieprojecten in de archeologie in een behoefte kunnen voorzien. Als antwoord op de vragen welke informatie men nodig heeft om zelf projecten op te zetten en op welke manier men deze informatie aangereikt wil krijgen, gaven de geïnterviewden de volgende wensen/suggesties mee:

- maak de recepten makkelijk toegankelijk, bijvoorbeeld ontsluiting via een website;
- maak de recepten makkelijk leesbaar;
- geef inzicht in de kosten, in de complexiteit en haalbaarheid;
- geef inzicht in wat je zelf moet doen en wat je nodig hebt (veel tijd, energie en enthousiasme);
- toon voorwaarden voor succes;
- benoem ook de valkuilen;
- maak het illustratief, met reacties van participanten (over wat het met ze doet en wat ze ervan vinden). Bijv. met plaatjes uit een gastenboek van een project o.i.d.;
- betrek de doelgroep alvast in de ontwikkeling (bijv. het maken van tentoonstelling met mensen);
- maak een recept zodanig dat je het talent van de deelnemers benut;
- ontwikkel steeds nieuwe recepten. Meerdere personen gaven aan dat ze een groeimodel (met steeds nieuwe voorbeelden) belangrijk vinden;
- voeg in een recept geen room en citroen samen, dat gaat schiften! (oftewel ga niet zomaar om geld vragen, dat gaat niet werken: werk vanuit een behoefte).

6 Bevindingen uit de verkenning

In dit hoofdstuk volgt de beantwoording van de onderzoeksvraag. Wat is - gezien de vroege ontwikkeling - de reikwijdte en diepgang van de huidige participatiepraktijk en hoe valt deze te verbreden en te verduurzamen? Dit gebeurt in drie stappen onder de kopjes 'Wat kan nu?', 'Wat valt op?' en 'Wat kan in de toekomst beter?'. [41]

6.1 Wat kan nu?

Burgerparticipatie voor grotere groepen mensen, naast vrijwilligers van verenigingen, is ontluikend. Zoals blijkt uit de inventarisatie en interviews (zie vorige hoofdstuk) kan er al best veel en wordt er breed geëxperimenteerd. Er is echter nog geen sprake van routine, meer van eerste ervaringen waarop wordt voortgebouwd. Burgerinitiatieven blijven daarbij achter ten opzichte van burgerparticipatie. De maatschappelijke betrokkenheid is dus hoofdzakelijk aanbodgestuurd, en vindt vooral buiten de Malta-archeologie plaats. Daarbij wordt weinig last ervaren van wet- en regelgeving, met uitzondering van projecten die gericht zijn op archeologische graafwerkzaamheden. Deze lijken echter in aantal beperkt, mogelijk juist door die beperkingen. Voor vrijwilligers geldt dat zelfstandig veldwerk uitvoeren lastiger is geworden door de wet- en regelgeving, maar dat in samenwerking met gemeentelijke diensten en/of private certificaathouders er goede oplossingen kunnen worden gevonden die archeologisch veldwerk toch mogelijk maken.

Vanuit alle sectoren (overheid, uitvoering, burgers en universiteiten) vinden er experimenten plaats met een langzaam breder wordende scope aan activiteiten. Er is veel animo en gedrevenheid en er leven tal van ideeën, met name bij de mensen werkzaam in de beroepspraktijk. Bovendien is er een aardig aanbod van projectsubsidies voor kortlopende projecten waarmee burgerparticipatie gestimuleerd kan worden. Gezien de financiering komen vooral kleine projecten van de grond.

6.2 Wat valt op?

Hieronder volgen enkele aspecten die de onderzoekers opvielen. Deze zijn niet gekwantificeerd. Dit onderzoek was immers van kwalitatieve aard, wat geen compleet beeld geeft van aantallen.

- **De mate van participatie loopt sterk uiteen**

Het vijftigtal projecten dat door initiatiefnemers en/of de geïnterviewden als voorbeeld van een participatief project zijn genoemd laten een uiteenlopend beeld zien in de mate van participatie. Sommige projecten bevinden zich laag op de participatieladder - of kunnen zelfs buiten de definitie van participatie worden geplaatst - omdat ze hoofdzakelijk gericht zijn op kennisdeling (publieksbereik). Evenwel steunen deze pro-

41 Aanbevelingen voor de opdrachtgever.

jecten vaak ook op het ontsluiten van lokaal aanwezige kennis (Archeoroute Limburg - no. 5, Fietsroutes Zuid-Holland - no. 14, Textielfestival Twente - no. 44, Maaltijdboxen Twente - no. 24). Een gedeelde visie op de te bereiken effect lijkt vooralsnog te ontbreken, vooral als het gaat om het aansluiten bij thema's in het sociale domein.

De mate waarin in de verzamelde projecten en initiatieven inclusiviteit en/of eigenaarschap bevorderen verschilt. Het is wel duidelijk dat de voorbeelden van burgerinitiatief de grootste mate van eigenaarschap laten zien. Nadere uitwerking is niet mogelijk in het kader van deze opdracht, want dit vereist een diepere analyse van aspecten als toegankelijkheid, representativiteit en participatie.

- **Doelen waartoe participatie moet leiden zijn niet altijd helder uitgewerkt**

Projecten die geïnitieerd zijn door de overheid dienen een breed spectrum van niet specifiek uitgewerkte doelen op het gebied van het creëren van draagvlak, beleven en benutten en het sociale domein (betrekken). Universitaire projecten zijn meestal gericht op burgerwetenschap (citizen science), methodeontwikkeling en het meten van sociale effecten. Ambities vanuit de 'civic university' zijn nog in ontwikkeling. Burgerinitiatief is veelal gericht op herstel van een waardevol geacht gebouw (kerk, dorpshuis, kasteel) of op het ondersteunen van leden van een vereniging in de uitvoering van archeologisch werk (metaaldetectie, materiaalanalyse, opgraven, belangenbehartiging). Welzijn en (duurzame) regionale economische ontwikkeling worden als doelstelling weinig genoemd (uitzondering zijn Heerlen Holes - no. 16; NIGRVM PVLLVM - no. 27, Waterloo - no. 50). Vage doelen worden niet als knelpunt gezien of ervaren, effecten worden in de regel niet gemeten.

- **De doelgroepen van participatie worden vaak niet expliciet gemaakt**

De praktijk is er een van samenwerking met de wens tot inclusiviteit (toegankelijkheid, representativiteit en participatie) en onderscheidt zich daarmee van de activiteiten die gericht zijn op publieksbereik in de context van de Malta-archeologie. De geïnterviewden zijn zonder uitzondering positief over participatie en onderschrijven het belang van verdere stimulering, bijvoorbeeld ook via voorbeeldprojecten. Dit is het lonkend perspectief waarnaar de titel van dit rapport verwijst.

- **Eenmalig karakter door de project- en financieringsvorm**

Projecten en initiatieven verschillen in omvang en intensiteit, zo is een initiatief als de Archeohotspots - no. 2 op verschillende plaatsen in Nederland structureel toegankelijk, maar er staan veel meer eenmalige (kortstondige) projecten tussen. Voorbeelden zijn Nijmegen Graaft! - no. 28 en het project Katwijk Zanderij - no. 20, waar de AWN een week een opgravingscampagne organiseerde. Deze praktijk reflecteert de wijze van financiering (projectmatig). Het komt wellicht ook voort uit het vaak eenmalige (en kortstondige) karakter van archeologisch veldwerk.

- **Placemaking**

Het merendeel van de structurele initiatieven zijn gerelateerd aan *placemaking*, een methode om verbinding te leggen tussen mensen en openbare ruimte en toerisme. Slechts enkele structurele initiatieven betreffen het sociale- en kennisdomein.

- **Weinig participatie in de Malta-archeologie**

Een relatief gering aantal projecten en activiteiten zijn gekoppeld aan de dagelijkse praktijk van de Malta-archeologie. Er worden heel veel 'extra' activiteiten georganiseerd, maar slechts weinigen vinden plaats als onderdeel van het primaire proces. Daarmee lijkt er een kloof te zijn gegroeid tussen de archeologie die 'moet' en die 'leuk' is, de archeologie als beroepspraktijk en als vrijetijdsbesteding.

- **Landelijke spreiding**

De geïnventariseerde projecten bevinden zich verspreid over het hele land. Het beperkt zich niet tot de (rand)stedelijke gebieden, alhoewel de activiteiten buiten woonkernen (echte rurale activiteiten) wel in de minderheid lijken te zijn.

- **Veel samenwerking**

Er wordt veel samengewerkt tussen verschillende instellingen, zoals overheden, bedrijven, verenigingen en universiteiten. Provincies en provinciale steunpunten spelen een belangrijke rol (zie onder bij 5.1 wie doet wat?). Samenwerking en/of co-financiering wordt veelal verlangd bij subsidieaanvragen.

- **De participanten zijn divers, met een focus op lokale bewoners**

De projecten spreken verschillende doelgroepen aan die ook in omvang verschillen. Sommige kortlopende projecten zijn gericht op ca. 10 mensen, terwijl aan langlopende projecten als Erfgoed Gezocht 4600 mensen meededen, maar waarvan een klein deel verantwoordelijk was voor een groot deel van de behaalde resultaten. Er lijkt overal sprake te zijn van een actieve binnenschil en een passieve buitenschil. Bij deelnemers aan archeologisch veldwerk gaat het veelal om mensen die 'al betrokken zijn' (bijvoorbeeld leden van een buurtvereniging, leden van een vrijwilligersorganisatie), en veel minder om sociaal of economisch gemarginaliseerde individuen, oftewel groepen mensen die op afstand van het maatschappelijk leven staan (zoals mensen met een beperking, mensen die de taal niet machtig zijn, etc). Sommige geïnterviewden gaven aan dat de positieve effecten van de activiteiten (bijvoorbeeld op cohesie tussen de deelnemers) geringer is naarmate de groep van participanten groter wordt.

6.3 Wat kan in de toekomst beter?

De afgelopen jaren laten aan de hand van stimuleringsbeleid en gerealiseerde initiatieven een toename zien van maatschappelijke betrokkenheid. Dit is een aanwijzing dat in de huidige situatie steeds meer participatieve initiatieven mogelijk zijn. Burgerinitiatief blijft echter achter. De maatschappelijke betrokkenheid is nu dus in hoge mate afhankelijk van beroepsarcheologen en beleidsuitvoering op basis van kortlopende financiering. **De centrale opgave betreft dan ook - naast de verdere stimulans - de borging van het engagement. Daarbij hoort een heldere positionering van de participatieve archeologie in samenhang met de gangbare Malta-archeologie en de bijbehorende doelen die gebaseerd zijn op de intrinsieke waarde van het archeologisch erfgoed (zie ook Knoop et al. 2021). Het tot bloei laten komen van de sociale waarde van archeologisch erfgoed vergt een nieuwe manier van denken.**

Op basis van de bevindingen van deze verkenning naar participatie in de Nederlandse archeologie brengen we zeven behoeften voor het voetlicht die voortkomen uit deze verkenning. Ze sluiten aan op de uitvoeringsagenda van de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in het kader van de ratificatie van het Verdrag van Faro[42].

42 https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021Z02938&did=2021D06393

1. **Ontwikkel een visie op de maatschappelijke waarde van de archeologie.**
   Voor een goede positionering van de participatieve praktijk bestaat behoefte aan een visie op de maatschappelijke waarde en/of van burgerparticipatie in de archeologie. Op wat voor manier bevordert burgerparticipatie in de archeologie bijvoorbeeld sociale cohesie of een breder publieksbereik? Biedt het contactmomenten met bredere doelgroepen dan gebruikelijk in de archeologie?
   Stem de wens tot participatie (Faro) af met de doelen en kaders van de huidige Malta-praktijk. Betrek in dit kader ook de motie Beckerman en de rapportage naar aanleiding daarvan (Knoop et al. 2021).

2. **Maak onderscheid tussen doel en middel. Wees bij de uitvoering transparant over 'het waarom' van participatie.**
   Transparantie over waarom participatie ingezet wordt vergroot de kans op succes. De doeleinden zijn thans zeer divers (en vaak impliciet). Ze kunnen ideologisch (democratisering) of juist instrumenteel gemotiveerd zijn (maatschappelijke vraagstukken). Heldere uitgangspunten en kaders helpen de doelen, doelgroepen en financieringsbronnen te bereiken.

3. **Laat als sector je doelen aansluiten op behoeften in de samenleving.**
   Luister en sluit aan bij beleidsdoelstellingen in bijvoorbeeld in het sociale domein en bij behoeften van burgers. Vraag in het contact met burgers naar hun interesses en organiseer daaromheen. Dat betekent ook dat als de vraag aangewakkerd is, er capaciteit moet zijn om deze tegemoet te treden of te kanaliseren. Probeer daarnaast aan te sluiten bij het sociale domein en gemeentelijke transformatieagenda's en om ook de lastig te bereiken doelgroepen te betrekken. In de ruimtelijke ordening zijn de (financiële) belangen vaak enorm groot en is er veel tijdsdruk, waardoor er minder snel ruimte is voor langzame, niet-commerciële processen. Zorg daarom dat er bij de overheidsinstanties formatie vrijgemaakt wordt om participatie te ondersteunen.

4. **Maak participatie duurzaam. Zet als overheid in op structurele financiering van deze nieuwe praktijk. Zie participatie als basisvoorziening.**
   De praktijk signaleert zelf dat participatieprojecten nu nog vaak eendagsvliegen zijn. Er is zeker ambitie om participatie duurzamer in te vullen (zoals bijvoorbeeld de ArcheoHotspots). Participatieve activiteiten worden niet betaald uit het verstoorder betaalt principe. En engagement van burgers vraagt om langdurige relaties en structurele ondersteuning op lokaal en regionaal niveau. Projectfinanciering volstaat daarom niet. Zorg bij projecten voor een vervolg. Investeer in de herkenbare aanwezigheid in de gemeenten en regio's omdat participatie vooral lokaal georiënteerd is. Zoek samenwerking met -en afstemming tussen overheden en fondsen. Steun verenigingen en stichtingen meer structureel. Daar is ook vraag naar.

5. **Lever argumentatie om financiering van participatieprojecten te onderbouwen: investeer in methode-ontwikkeling van evaluatie.**
   Investeer in de ontwikkeling van passende evaluatiemethoden om resultaten en effecten in beeld te brengen. Vraag de wetenschap een vorm aan te leveren waarmee geëvalueerd kan worden. Verstrek op projectbasis geld aan participatieve projecten die dan tevens geëvalueerd worden volgens een gangbare methode. Gebruik deze informatie om de nieuwe participatiepraktijk stapsgewijs verder te ontwikkelen.

6. **Bevorder als sector specifieke kennis en vaardigheden. Investeer in het bouwen van capaciteit in de samenleving én de archeologische sector. Kijk daarbij ook over de grens.**

   Investeer als sector in de ontwikkeling en versterking van vaardigheden, bekwaamheden, processen en middelen die gemeenschappen en organisaties nodig hebben om invulling te geven aan participatie als onderdeel van processen van democratisering in de archeologie. Let daarbij op verandering van binnenuit, op de verandering van mentaliteit en attitudes. Verken de strategieën en leidraden die ontwikkeld zijn/worden in het buitenland en reflecteer op de maatschappelijke doelen. Laat deze evalueren. Deel onderling ook de ervaringen om van elkaar te leren en om niet steeds opnieuw het wiel uit te hoeven vinden. Investeer daarnaast ook in het creëren van ruimte voor dit onderwerp bij de archeologische opleidingen, met bijvoorbeeld meer kennis over communicatie en voorbeeldprojecten

.

7. **Leer van anderen. Reflecteer op de overeenkomsten met het domein van natuur en biodiversiteit (leefomgeving) en de musea.**

   De wil om maatschappelijke betrokkenheid te vergroten speelt in tal van beleidsdomeinen, waaronder de leefomgeving en musea. Dat van natuur en biodiversiteit heeft grote overeenkomsten met erfgoed vanwege de gecombineerde maatschappelijke en intrinsieke waarde, kwetsbaarheid, de instandhoudingsdoelen én dat beiden onderdeel uitmaken van de leefomgeving. Enkele (archeologische) musea bevinden zich al in het discours van het ‘participatory museum’. In beide sectoren valt veel te leren.

Gebruikte literatuur

Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Institute of Planners* 35(4), 216–224.

Bender, S., en P. Messenger (red.)(2019). *Pedagogy and Practice in Heritage Studies*. Gainesville: University Press of Florida. doi:10.2307/j.ctvx079t2.7

Boom, K., (2018). *Imprint of action : the sociocultural impact of public activities in archaeology*, Leiden: Sidestone Press, PhD Leiden University.

Boom, K., M.H. van den Dries, A. Gramsch en A. van Rhijn, (2019). A tale of the unexpected: a heritage encounter with a new target audience and the sociocultural effects experienced by this community of participants. In: J. H. Jameson en S. Musteata (red.), *Transforming Heritage Practice in the 21st century, Contributions from Community Archaeology*. One World Archaeologies-series. Cham: Springer Nature Switzerland AG, pp. 29-43. Https://doi.org/10.1007/978-3-030-14327-5_3

Bosman, E., (2019). *You call this archaeology?! Archaeologists in the Netherlands according to the Dutch public*. Leiden (ongepubl. Master thesis Universiteit Leiden).

Bredenoord, H., S. van Broekhoven, D. van Doren, M. Goossen, M. van Oorschoten P. Vugteveen (2020). *Maatschappelijke betrokkenheid bij natuur in beleid en praktijk -Verkennende studie onder burgers en bedrijven*, PBL (Planbureau voor de Leefomgeving), met medewerking van WUR (Wageningen University & Research), Den Haag.

Bunnik, C., E. van Huis (2011). *Niet tellen maar wegen: over de zin en onzin van prestatieafspraken in de culturele sector*, Boekmanstudies, Amsterdam.

Danniau, F., Trachet, J., en Reniere, S. (2020). *Publieksarcheologie in Vlaanderen. Een landschapstekening met aanbevelingen*. Brussel: Agentschap Onroerend Erfgoed.

Darvill, T., K. Barrass, V. Constant, E. Milner, en B. Russell, (2019). *Archaeology in the PPG16 ERA: Investigations in England 1990-2010*, Oxford/Philadelphia.

Dries, M H. van den (2014). Community Archaeology in the Netherlands, *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 1:1, 69-88, DOI: 10.1179/2051819613Z.000000008.

Dries, M.H. van den (2015a). From Malta to Faro, how far have we come? Some facts and figures on public engagement in the archaeological heritage sector in Europe. In: P.A.C. Schut, D. Scharff, L.C. de Wit (red.) *"Setting the Agenda": Giving new meaning to the European archaeological heritage*. no. 10 Brussels: Europae Archaeologiae Consilium. 45-55.

Dries, M.H. van den (2015b). Social involvement as a buzzword in world heritage nominations. In: A. Castillo Mena (red.), *Proceedings of the Second International Conference on Best Practices in World Heritage: People and Communities (Menorca 29 April - 2 May 2015)*. Madrid: Complutense University Madrid, 668-686.

Dries, M.H. van den (2017). *Romeinen in de zorg*. Factsheet evaluatieonderzoek NIGRVM PVLLVM, Zwammerdam (Ipse de Bruggen). Leiden (Faculteit Archeologie). [Intern apport]

Dries, M.H. van den (2019). Bring it on! Increasing heritage participation through engagement opportunities at unconventional places. In: J.H. Jameson en S. Musteata (red.) *Transforming Heritage Practice in the 21st century, Contributions from Community Archaeology*. One World Archaeology. Cham: Springer Nature Switzerland AG. 321-336.

Dries, M.H. van den (2021). The public benefits of archaeology according to the public, *Internet Archaeology* 57. Https://doi.org/10.11141/ia.57.16.

Dries, M.H. van den, K.H.J. Boom en R. Kramer (2016). 'Wij willen meer!'. Een bezoekersevaluatie van de nationale archeologiedagen. *Vitruvius* 37, 4-9.

Dries, M.H. van den, K.H.J. Boom, en S.J. van der Linde (2015). Exploring archaeology's social values for present day society, *Analecta Praehistorica Leidensia* 45: 221-234.

Dries, M.H. van den en M.J.H. Kerkhof (2018). The past is male - Gender representation in Dutch archaeological practice, *SAA Advances in Archaeological Practice,* Volume 6, Special issue 3, p. 228-237. https://doi.org/10.1017/aap.2018.15

Dries, M.H. van den en M.J.H. Kerkhof (in druk 2021). *Inspirational practices in cultural heritage management fostering social responsibility.* Wroclaw: EUCUL-Consortium.

Dries, M.H. van den en S.J. van der Linde (2012). Twenty years after Malta: archaeological heritage as a source of collective memory and scientific study anno 2012, *Analecta Prehistorica Leidensia 43/44, 9-19*.

Duineveld, M. (2006). *Van oude dingen, de mensen, die voorbij gaan... : over de voorwaarden meer recht te kunnen doen aan de door burgers gewaardeerde cultuurhistories*. Wageningen. Academisch proefschrift Universiteit Wageningen. https://edepot.wur.nl/21429.

Ford, H., (2020), *Palaeolithic Patriarchy. To What Extent are Documentary Audiences Consuming an Androcentric Image of the Palaeolithic?* Leiden (ongepubl. Master thesis Universiteit Leiden).

Goddard, J., E. Hazelkorn, L. Kempton en P. Vallance (red.)(2016). *The Civic University. The Policy and Leadership Challenges*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.

Goudriaan, R., L. Hopstaken, A. Swami-Persaud, T. Zijlker (2021). *Inventarisatie publieksbereik archeologie in Nederland*. DSP-rapport, Utrecht.

Hanssen, M., G. Kozijn (red.)(2019). Faro Convention Meeting: De rol van erfgoed bij maatschappelijke vraagstukken, *Live Magazines*, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort.

Hazenberg T. (2015). Crossing borders along the Dutch limes. How the famous Roman barges of Zwammerdam support people with multiple disabilities. In: M.H. van den Dries, S.J. van der Linde, A. Strecker (red.), *Fernweh. Crossing borders and connecting people in archaeological heritage management. Essays in honour of prof. Willem J.H. Willems* (pp. 164-168). Leiden: Sidestone Press.

Holtorf, C. (2007). Can you hear me at the back? Archaeology, communication and society. *European Journal of Archaeology* 10 (2-3), 149-165. doi:10.1177/1461957108095982.

Horst, A. van der, L. Hopstaken, P. van Soomeren (2021). *Cultureel erfgoed voor en met iedereen. Overwegingen bij het ratificeren Verdrag van FARO*, DSP-groep.

Jackson, S., R. Lennox, C. Neal, S. Roskams, J. Hearle, en L. Brown (2014). 'Engaging Communities in the Big Society: What Impact is the Localism Agenda having on Community Archaeology', *The Historic Environment: Policy and Practice* Vol 5 No 1, 74-88.

Kerkhof, M. J. H. (2016). *From Man-the-Hunter to Ladies-in-Waiting. Mainstream archaeology and gender bias in Dutch elementary school books*. Leiden (ongep.Bachelor thesis, Universiteit Leiden).

Kesteren, Ch. R. van (2010). *What for whom? The presentation of Dutch archaeological collections in Dutch provincial and national museums*. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden).

Knoop, R. (2018). *Scenario-ontwikkeling ArcheoHotspots na 2018.* Rapportage onderzoek in opdracht van Stuurgroep ArcheoHotspots, namens Reinwardt Academie AHK, Gordion Cultureel Advies, Amsterdam.

Knoop, R., M. Schwarz (2019). *Meer Straatwaarden: een pleidooi voor erfgoedmaken als engagement*. Reinwardt Academie, Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten 2019.

Knoop, R., H. van Londen, M. van den Dries, en S. Landskroon (2021). *Brave New Worlds. Foreign inspirations for Dutch archaeological heritage management.* Eindrapportage project "Internationale vergelijking archeologische wet- en regelgeving", Amsterdam.

Lewis, C., van Londen, H., Vareka, P., Marciniak, A., en Verspay, J. P. W. (2021 in druk). Exploring the impact of participative place-based community archaeology in rural Europe: Community Archaeology in Rural Environments Meeting Societal Challenges. *Journal of Community Archaeology & Heritage*. https://www.tandfonline.com/loi/ycah20

Lewis, C., Vareka, P., van Londen, H., Marciniak, A., Verspay, J.P.W., Kajda, K., en Kobialka, D. (2020). Test pit excavation within currently occupied rural settlements in the Czech Republic, Netherlands, Poland and UK- results of the CARE project 2019. *Medieval Settlement Research* 35, 80-92. https://medieval-settlement.com/publications/journal/

Londen, H. van, Schlaman, M., & Travalgia, A. (red.) (2019). The Natural and The Cultural. Integrating Approaches in Landscape Heritage Management. *Ex Novo - Journal of Archaeology* 4, 3-136.

Mattijssen, T.J.M., A.E. Buijs, B.H. Elands en R.I. van Dam (2015). *De betekenis van groene burgerinitiatieven: analyse van kenmerken en effecten van 264 initiatieven in Nederland*. Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu.

McManamon, F.P., (2000). Archaeological messages and messengers, *Public Archaeology* 1 (1), 5-20.

Merriman, N., (red.) (2004). *Public Archeology*, London: Routledge. NIPO/AIC (1996). *Samenvatting Bevolkingsonderzoek 'archeologie'*. Leiden, Archeologisch Informatie Centrum (Archeologisch Informatie Cahier 10).

Raemaekers, D. en K. Wilson (2018). Nieuwe oude gezichten. De verbeelding van de prehistorie. *Archeologie in Nederland*, Jaargang 2, nr 1.

Reilly, S., C. Nolan, en L. Monckton (2018). *Wellbeing and the Historic Environment*. Historic England. https://

historicengland.org.uk/images-books/publications/wellbeing-and-the-historic-environment/wellbeing-and-historic-environment/

Rijdt, T. van de, Ch. Cohen Stuart, en I. van Lent (red.) (2015). *De kracht van vrijwilligers. Over een duurzame relatie tussen de gemeente en vrijwilligers in de archeologie*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/de-kracht-van-vrijwilligers-samenwerking-van-de-gemeente-en-vrijwilligers-in-de-archeologie

Sayer, F. A. (2010). *The Values of Community Archaeology. A comparative analysis*. (PhD-thesis, University of Exeter). https://ore.exeter.ac.uk/repository/handle/10036/86115

Schneider, L.I., (2020). *The Values Associated With a Dutch Community Archaeology Project: A Reflexive Account of a Qualitative Study* (Ongepubl. Master thesis Universiteit Leiden).

Schneider, L.I., H. van Londen (in voorbereiding 2021). *Impact or Value. Challenges and Opportunities in Measuring the Benefits of Community Archaeology for its participants* (werktitel).

Sikkema, P. (2016). *Archeologie. Kinderen en jongeren over archeologie*. Qrius/Stichting Nationale Archeologiedagen/Fonds voor Cultuurparticipatie. https://www.archeologieleeft.nl/wp-content/uploads/2017/03/Jongerenonderzoek_archeologie-min.pdf

Simon, N. (2010), *The participatory museum*, Museum 2.0, Santa Cruz, California.

Simpson, F. (2015). Can digging make you happy? Archaeological excavations, happiness and heritage. *Arts and Health: An International Journal for Research, Policy and Practice* 7(3), 247-260.

Smith, L. (2006). *Uses of Heritage*, London: Routledge.

Tertipi, A., (2020). *Museum accessibility for visitors with sensory impairments - A research study for the blind and deaf visitors in the archaeological museums of the Netherlands*. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden).

Toebosch, T. (2003). *Grondwerk, 200 Jaar archeologie in Nederland*, Amsterdam.

Velde, van der, H.M. en N. Bouma (2018). Dalfsen. A Dutch Case Study of Involving the Community by Development-Led Archaeology, *Advances in Archaeological Practice* 6(3), 187–198. DOI:10.1017/aap.2018.16.

Vogel, R.l, E. Moulder, en M. Huggins (2014). The Extent of Public Participation, *Public Managemen*t, March 2014, 7-14.

Watson, S., (in voorbereiding) 'Measuring, maximising and transforming public benefit from UK Government infrastructure investment in archaeology', UKRI Future Leaders Fellowship (Univ. of York/MOLA).

Watson, S., (red.)(2021 in druk). *Archaeology and public benefit: moving the debate forward*. Brussel: Europae Archaeologiae Consilium (EAC Occasional Paper 16).

Wu, P. Y. (2014). I *want to hear you! The things we can learn from the public surveys on the issue of community archaeology and community involvement*. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden).

Bijlage 1 Lijst van projecten en initiatieven

1. ArcheoBrigade

Wie: Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) werkt hierin samen met een groot aantal organisaties en mensen, zoals de Provincie Utrecht, Monumentenwacht Utrecht, Landschapsbeheerploegen, AWN, terrein- en grondeigenaren en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.
Wat: Archeo Brigade houdt zich bezig met het onderhouden van kasteelterreinen en grafheuvels. De motivatie hiervoor is het feit dat deze terreinen kwetsbaar zijn en zonder zorg en onderhoud verloren gaan. De archeologische rijksmonumenten worden onder leiding van deskundige begeleiding van archeoloog Alexander van de Bunt samen met 25 vrijwilligers onderhouden. Verder is er ook een focus op de natuur en biodiversiteit.
Waar: Provincie Utrecht
Wanneer: 2020-2021
Duur: Een jaar
Doel: Betrokkenheid, behoud in situ
Financiering: Rijk, provincie en sponsoring

https://www.landschaperfgoedutrecht.nl/iedereen-geeft-om-mooi/archeobrigade/

2. ArcheoHotspots

Wie: Allard Pierson Museum, Universiteit van Amsterdam (coördinatie) en 23 locaties verspreid door het land
Wat: De Archeohotspots dienen als plekken waar mensen kennis kunnen maken met archeologie. De hotspots zijn veelal in musea of depots gevestigd. Bij de hotspots kunnen bezoekers gratis meehelpen met o.a. het uitwerken van archeologisch onderzoek door bijvoorbeeld materiaal uit opgravingen te sorteren. De hotspots worden gerund door vrijwilligers, die getraind worden in 'gastvrijheid', en die met bezoekers in gesprek gaan over het verleden.

Waar: Landelijk
Wanneer: Opgericht in 2018
Duur: Onbeperkt
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, draagvlak, een middel om met elkaar in gesprek te komen.
Financiering: Gastlocaties en subsidies

https://archeohotspots.nl/

3. Archeologie&IK

Wie: De Universiteit Leiden (Faculteit Archeologie) heeft hierin samengewerkt met buitenlandse collega's (wetenschappers en heritage professionals), in het kader van het NEARCH-project (www.nearch.eu).
Wat: Het project 'Archeologie & ik' betrof een wedstrijd waarin mensen uit heel Europa gevraagd werden om kunstwerken (tekeningen, schilderijen, foto's, video's) te maken/delen die geïnspireerd waren op de archeologie. Dit resulteerde in een grote tentoonstelling in

Rome en vier keer een (pop-up) tentoonstelling georganiseerd door studenten op een aantal onverwachte plekken in Nederland.

Waar: Negen Europese landen deden mee, de tentoonstellingen in Nederland waren in Leiden (Centraal station en Faculteit Archeologie), Maastricht (MECC) en Goes (wijkvereniging Goese Polder).

Wanneer: 2016-2018

Duur: Twee jaar

Doel: Betrokkenheid, creativiteit stimuleren, methodeontwikkeling, effectmeting

Financiering: Europese Commissie (Culture Programme)

https://www.universiteitleiden.nl/nieuws/2018/05/tentoonstelling-archeologieik-op-leiden-cs

4. Archeologische werkplaats (Heerlen)

Wie: Thermenmuseum Heerlen

Wat: Participatieve vondstverwerking bij aanleg van leidingen door het Romeinenkwartier

Wanneer: Juli 2020

Duur: Enkele weken

Doel: Betrokkenheid, sociaal domein

Financiering Thermenmuseum, gemeente Heerlen

https://www.romeinskwartierheerlen.nl/dag-1-archeologische-werkplaats-heerlen/

5. Archeoroute

Wie: Provincie Limburg

Wat: Archeoroute Limburg is een wandel-/fietsroute langs archeologische vindplaatsen die mensen kunnen volgen. Mensen kunnen de ArcheoRoute Limburg App downloaden op hun telefoon en bij elke vindplaats d.m.v. de app een verhaal horen van een archeoloog. Het ArcheoGo spel is ook onderdeel van de app, waarmee mensen vondsten kunnen verzamelen. De vele opstappunten zijn door lokaal initiatief ontstaan en/of worden zo onderhouden (zie bijvoorbeeld de grafkelder van Stein no.15).

Waar: Provincie Limburg

Wanneer: Vanaf 2019

Duur: Onbeperkt

Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, draagvlak

Financiering: Provincie Limburg

https://www.youtube.com/watch?v=p9QneKhdIeo&feature=youtu.be

6. Community Archaeology in Rural Environments (CARE) (2019-2023)

Wie: Universiteit van Amsterdam, internationale samenwerking van de Universiteit van Lincoln (UK), Universiteit van West-Bohemen (CZ), de Adam Mickiewicz-Universiteit van Poznań (PL) en de Universiteit van Amsterdam (NL).

Wat: Het project betreft een gemeenschappelijk archeologisch onderzoek waarbij een reeks

kleine proefputjes worden gegraven op verschillende locaties in zeven dorpen in het Brabantse Groene Woud. Daarbij is het de bedoeling dat de inwoners van de dorpen nauw samenwerken met de archeologen. De bewoners graven zelf in hun eigen achtertuin of in een tuin van een andere bewoner om gezamenlijk op zoek te gaan naar hun dorpsgeschiedenis. Bewoners nemen deel aan de verschillende fases van archeologisch onderzoek van opgraven tot vondsten verwerken. (projectleider Heleen van Londen, dagelijkse uitvoering Johan Verspay, Universiteit van Amsterdam).

Waar: Brabant, Groene Woud
Wanneer: 2019-2023
Duur: Twee jaar
Doel: Citizen Science, sociaal domein,plaatsgebondenheid, meten van impact
Financiering: Het project wordt gefinancierd door de nationale wetenschappelijke onderzoeksfondsen van de betreffende landen. Voor Nederland is dat de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). HERA/JPICH (250.000 euro).

https://gemeenschapsarcheologie.nl/

7. CH inventarisatie Engelanderholt

Wie: Stichting Probos, Gemeente Apeldoorn, Geldersch Landschap & Kasteelen, Staatsbosbeheer en de Veluwse Bosgroepen
Wat: Onder begeleiding van Probos gingen tientallen vrijwilligers aan de slag met het ontcijferen van het verleden van het Engelanderholt. Daarbij werden archieven geraadpleegd, mensen geïnterviewd en zaterdagen in het veld doorgebracht. Tijdens het project 'De Puzzel van het verborgen verleden' werd met vrijwilligers de geschiedenis in beeld gebracht van het bosgebied Engelanderholt tussen Bruggelen en Ugchelen. Het project toont aan dat een groep enthousiaste vrijwilligers in een korte tijd een enorme hoeveelheid historische informatie kan samenbrengen. Voor het Engelanderholt is een digitale map samengesteld door de vrijwilligers met ruim 7 Gigabyte aan bestanden.
Waar: Gebied tussen Bruggelen en Ugchelen
Wanneer: 2014-2015
Duur: Één jaar
Doel: Kennisdeling, betrokkenheid, sociaal domein, draagvlak, welzijn
Financiering: De Provincie Gelderland, het Prins Bernhard Cultuurfonds en de Gemeente Apeldoorn

http://www.probos.nl/images/pdf/rapporten/Rap2016_Inzet_van_vrijwilligers_bij_historisch_onderzoek.pdf

8. Dalfsen/Schat van Dalfsen

Wie: Gemeente Dalfsen, ADC ArcheoProjecten
Wat: Het betrof een publieksopgraving. De inwoners van Dalfsen en belangstellenden konden met de archeologen van het ADC ArcheoProjecten meegraven naar de Schat van Dalfsen. Bij opgravingen in Oosterdalfsen werd in 2015 een groot grafveld uit de steentijd ontdekt. Na de ontdekking van graven uit latere periodes, werden de vondsten samen 'de Schat van Dalfsen' genoemd. Aan de publieksopgraving namen ongeveer 400 mensen deel. Het was ook mogelijk om gewoon te komen kijken en het onderzoek te volgen via een webcam, een

speciale wandel- of fietsroute af te leggen, of de vondsten in het gemeentehuis te bekijken.

Waar: Dalfsen
Wanneer: 2017
Duur: Ca. drie weken
Doel: Betrokkenheid
Financiering: Gemeente Dalfsen, meerdere partijen, waaronder de provincie Overijssel, hebben een bijdrage geleverd aan de publieksopgraving.

http://www.schatvandalfsen.nl/news/item/archeologisch-onderzoek-in-dalfsen-trekt-deelnemers-uit-heel-nederland

9. De verdwenen Eems

Wie: De Rijksuniversiteit Groningen en het Bureau Historische Monumentenzorg van Nedersaksen.
Wat: Het betreft een gemeenschapsproject gericht op landeigenaren die aan de fossiele Eemstak grenzen. Het onderwerp van het onderzoek is een oude tak van de Eems. Een deel van de moerasvulling van de rivierloop is bewaard gebleven en archeologen willen stuifmeel- en bodemmonsters analyseren, en de leeftijd van het organisch materiaal bepalen. Het breder publiek mag deelnemen door middel van booronderzoek en het bespreken van de resultaten. Daarnaast worden streekbewoners, met name landbouwers, nauw betrokken door middel van discussies, voordrachten en veldwerk. Het onderzoek heeft twee hoofddoelen. Ten eerste richt het zich op de invloed van specifieke gebiedseigenschappen op de handel en wandel van mensen en waarom deze op bepaalde plekken verdwenen. Verder is het doel ook om te begrijpen wat de relatie tussen bewoners van het gebied was en hoe huidige bewoners daar zelf over denken.
Waar: De grensstreek tussen Westerwolde en de Eemsoever
Wanneer: 1/10/2019 - 1/10/2021
Duur: 3 jaar
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: In het kader van het INTERREG Deutschland-Nederland gefinancierd door middel van het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) en door de provincies Drenthe, Fryslân en Groningen, tezamen met de deelstaat Niedersachsen.

http://die-verschwundene-ems.de/
https://www.rug.nl/let/onze-faculteit/actueel/nieuwsberichten-2020/the-groningen-institute-for-archeology-and-the-niedersachsisches-landesamt-fur-denkmalpflege-sta
https://www.rug.nl/research/portal/projects/de-verdwenen-eemsdie-verschwundene-ems(1b556b73-26cd-4f99-91ae-7622ea072826).html

10. DOMunder

Wie: Organisatie DOMunder (voorheen: stichting Domplein 2013) in samenwerking met gemeente Utrecht den de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Initiatief van Theo van Wijk en Paul Baltus.
Wat: Historische attractie onder het Domplein (museum). DOMunder illustreert de bewogen

geschiedenis van 2000 jaar Domplein, Utrecht, Nederland en Europa. Het doel is de geschiedenis en archeologie van het Domplein in Utrecht via verschillende deelprojecten aanraakbaar, toegankelijk en beleefbaar te maken voor iedereen. Belangrijke resultaten: Castellum markering (fasen aangelegd tussen 2007 en 2017), Schatkamer Domplein (2010) en vooral de opening van DOMunder in 2014. Het burgerinitiatief werkt met een community van vrijwilligers.

Waar: Utrecht (stad)
Wanneer: 2005 - tot heden
Duur: Onbeperkt
Doel: Behoud in situ, kennisdeling, toevoegen van maatschappelijke waarde
Financiering: (initiële) schenking van 2 miljoen en entreegelden

https://www.domunder.nl/nl/praktische-informatie/organisatie

11. Erfgoed Gezocht (Gelderland, Utrecht, Limburg)

Wie: Een samenwerking tussen de universiteit Leiden en Erfgoed Gelderland.
Wat: Het project maakt het mogelijk om het brede publiek te betrekken door middel van digitale kaarten. Dit gebeurt door het gebruik van LiDAR kaarten die online toegankelijke zijn voor ierderen. Het publiek kan deze kaarten gebruiken om te speuren naar archeologische resten, waaronder grafheuvels (2800 v.Chr.-200 na Chr.), Celtic fields of raatakkers (1000 v.Chr.-200 na Chr.) en houtskoolmeilers (vanaf 1200 AD). De resultaten van het speurwerk worden opgenomen in het archeologisch onderzoek en de wetenschappelijke studie. In de tweede fase van het project worden veldexpedities georganiseerd om de resultaten van het speurwerk te controleren. Hier kan het publiek ook aan deelnemen. Het project heeft als doel om het brede publiek te betrekken en daardoor een breder gedragen besef te creeren van de aanwezige archeologische resten in Nederland.
Waar: Veluwe, Gelderland & de Utrechtse Heuvelrug
Wanneer: Veluwe (2019), Utrechtse Heuvelrug (2020)
Duur: Het Utrechtse Heuvelrug project tot 2021, daarna onbeperkt als provincies geïnteresseerd zijn.
Doel: Citizen science, betrokkenheid, draagvlak
Financiering: Fonds voor Cultuurparticipatie & Mondriaan Fonds, de provincies

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/erfgoed-gezocht/

12. Garsthuizen (Groningen)

Wie: Universiteit Groningen (studenten archeologie), GIA (projectleider Henny Groenendijk) en RAAP (projectleider Janneke Hielkema).
Wat: Het project betrof een archeologisch burgerparticipatie-project in het Groningse Garsthuizen (gemeente Loppersum). Het initiatief voor een archeologisch onderzoek kwam vanuit de Garsthuizers zelf en had betrekking tot een herbestemming voor de bouwvallige 19e-eeuwse dorpskerk.
Waar: Kerk Garsthuizen (gemeente Loppersum)
Wanneer: 2014 - 2015
Duur: Ca. 1 jaar

Doel: Betrokkenheid, draagvlak, plaatsgebondenheid
Financiering: Uit het provinciale budget (cultuurnota), (ca. 20.000 euro)

https://www.raap.nl/pages/RAAPnieuws_burgerparticipatie_archeologie.html
https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/participatie-archeologie-in-garsthuizen

13. Expeditie Over de Maas

Wie: Archeologische werkgroep "Expeditie Over de Maas"
Wat: Expeditie Over de Maas is een archeologische werkgroep die in de afgelopen 22 jaar is uitgegroeid tot 22 vrijwilligers. Het gebied met de uiterwaarden tussen het Gelderse Alphen en Dreumel bleek veel vondst rijker dan vooraf werd gedacht. In het gebied zijn de afgelopen tien jaar zo'n 250.000 vondsten gedaan, waaronder complete schepen, mammoetresten en aardewerk. Mensen worden tijdens het project zoveel mogelijk betrokken.

Waar: Dreumel
Wanneer: Vanaf 2010 en meer actief vanaf 2017
Duur: Meerjarig
Doel: Delen van de gezamenlijke passie voor archeologie, verbinden
Financiering: Crowdsourcing

https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/praktijkvoorbeelden/overzicht-praktijkvoorbeelden/expeditie-over-de-maas
http://www.expeditie-overdemaas.nl/

14. Fietsroutes Zuid-Holland

Wie: Erfgoedhuis Zuid-Holland/TGV Tekst en Presentatie
Wat: Een fietsroute ten behoeve van toerisme en recreatie. Zes nieuwe fietsroutes voeren langs overblijfselen van de Atlantikwall en ander oorlogserfgoed in Zuid-Holland. Elke afzonderlijke route is beschreven in een handzame brochure, voorzien van een routekaart, foto's en informatie over de bezienswaardigheden. De inhoud is door middel van co-creatie met burgers ontstaan.
Waar: Zuid-Holland
Wanneer: 2020
Duur: Onbeperkt
Doel: Ontsluiting van kennis voor toerisme en recreatie.
Financiering: Onder meer met steun van de Erfgoedlijn Atlantikwall van de provincie Zuid-Holland.

https://www.erfgoedhuis-zh.nl/producten/producten/2019/fietsroutes-atlantikwall/

15. Grafkelder van Stein (Limburg)

Wie: Museum voor Grafcultuur, Stichting Erfgoed Stein /TGV Tekst en Presentatie
Wat: Nieuwe inrichting van het museum rondom de neolithische grafkelder in opdracht van - en in samenwerking met - leden van de Stichting Erfgoed Stein: "Van Stein tot Stonehen-

ge". Het is sinds 2019 onderdeel van de AcheoRoute Limburg (zie project 5).

Waar: Stein, Limburg
Wanneer: 2017 e.v.
Duur: Meerjarenplan
Doel: Ontsluiting van erfgoed, kennisdeling, placemaking, toerisme
Financiering: Prins Bernhard Cultuurfonds Limburg

https://www.stichtingerfgoedstein.nl/archeologie

16. Heerlen Holes

Wie: Gemeente Heerlen in samenwerking met Schunck en SUPERFLEX
Wat: Voor dit community archaeology project was het plan om in 2015 het buurtplein van Nieuw Lotbroek te vernieuwen. De huidige bewoners werden samengebracht met kunstenaars door middel van archeologische opgravingen waarbij de hele buurt mocht meehelpen. Hiervoor werden ook gemeentelijke archeologen ingeschakeld. Het idee was om aan de hand van vondsten de kunstenaars en archeologen met de bewoners in gesprek te laten gaan over wat de mijnwerkers identiteit voor hen betekende.
Waar: Heerlen
Wanneer: Tot 2020
Duur: Kortdurend
Doel: Betrokkenheid, identiteit, kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Gemeente Heerlen

http://www.urbanberry.com/Herlen.html
https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/heerlen-holes/

17. Helmond in 100 stukskes

Wie: Kunstkwartier Helmond in samenwerking met Heemkundekring Helmond, Stichting Lang Leve Cultuur, Hart voor Ouderen en Erfgoedhuis Eindhoven/Gemeentearcheoloog van Helmond Theo de Jong
Wat: Inwoners van Helmond werden uitgenodigd om vondsten te bekijken die uit een vuilstortplaats (gebruikt tussen 1930-1967) kwamen. De inwoners hebben korte verhalen geschreven over de voorwerpen. Dit resulteerde in een verhalenbundel, een tentoonstelling en een verhalenkoffer met echte vondsten (stukskes). Het project had als doel om herinneringen op te halen en een gesprek te creëren tussen ouderen en jongeren.
Waar: Helmond
Wanneer: 2019
Duur: Kortdurend
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, draagvlak, plaatsgebondenheid
Financiering: Gemeente Helmond

Video tbv de Grote Archeologieprijs: https://www.youtube.com/watch?v=1RKFUlqLlAI&feature=youtu.be
https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/praktijkvoorbeelden/overzicht-praktijkvoorbeelden/helmond-in-100-stukskes

18. Kasteel Kessel (de Keverberg)

Wie: Stichting Behoud Kasteel de Keverberg, AWN en RAAP
Wat: Opgraving. Stichting Behoud Kasteel de Keverberg wilde het kasteel herontwikkelen om het nieuw leven in te blazen. RAAP heeft archeologisch en bouwhistorisch onderzoek uitgevoerd. Daarbij werden de archeologen bijgestaan door vrijwilligers van de Stichting en de AWN. De vrijwilligers hebben geholpen bij het booronderzoek en in 2013 met het uitgraven van de toren waar een liftschacht in komt.
Waar: Kessel (Limburg)
Wanneer: 2013
Duur: Kortdurend
Doel: Betrokkenheid
Financiering: Onbekend

https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis2/Archeorapporten/41/AR34981/NO4457_KESKA.pdf
https://www.raap.nl/pages/RAAPnieuws_kasteel_Kessel.html

19. Kasteel Gezocht

Wie: Landschap Erfgoed Utrecht (LEU), Universiteit Leiden en andere partners
Wat: In navolging van Erfgoed Gezocht wordt nu Kasteel Gezocht ontworpen. Het idee is dat burgers worden uitgenodigd om op satellietbeelden te zoeken naar de verborgen contouren van kasteelterreinen. Het project verkeert in de aanvraagfase.
Waar: Enkele provincies
Wanneer: Afhankelijk van financiering
Duur: onbekend
Doel: Citizen science
Financiering: Wordt verkend

20. Katwijk "Zanderij"

Wie: AWN-Rijnstreek (Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie), ADC, Provincie Zuid-Holland, Gemeente Katwijk, Vastgoedontwikkelaar Campri, Aannemer Noorlander groep
Wat: Bij de Zanderij in Katwijk zijn tijdens een proefsleuvenonderzoek in 2010 akkers, ploegsporen, paalkuilen en de uiteinden van twee vermoedelijke middeleeuwse huizen aangetroffen. Voor de publieke opgraving mochten mensen uit Katwijk en omgeving mee graven om zo de passie van archeologie met zoveel mogelijk mensen te delen.
Waar: Gemeente Katwijk (locatie Zanderij)
Wanneer: Najaar 2018 (publiek 24 september tot vrijdag 19 oktober)
Duur: 7 weken
Doel: Betrokkenheid
Financiering: Provincie Zuid-Holland, de gemeente Katwijk, het hoofdbestuur van de AWN, Campri, De aannemer Noorlander en het ADC.

https://www.grotearcheologieprijs.nl/page/1858/publieke-opgraving-zanderij-katwijk

21. Kerk van Ruinen (Mariakerk)

Wie: RAAP in opdracht van gemeente de Wolden
Wat: Opgraving. Een onderzoek van het gesloopte koor en een aangebouwde kapel van de kerk. Zowel mensen uit het dorp als mensen van een historische kring werden erbij betrokken. Daarnaast werd een middag met activiteiten georganiseerd en een open dag voor de geinteresseerde dorpsbewoners (Janneke Hielkema: projectleider).
Waar: Ruinen
Wanneer: 2014
Duur: Kortlopend
Doel: Betrokkenheid
Financiering: Gemeente de Wolden

https://www.raap.nl/pages/RAAPnieuws_opgraving_mariakerk_Ruinen.html

22. Kinder-opgraving

Wie: Weleer (Marie-France van Oorsouw) in opdracht van BAAC
Wat: Een kinder-opgraving. Weleer was aanwezig bij een open dag op de opgraving Soest-Staringlaan met een kinder-opgraving. De kinderen hebben zich vermaakt in een speciaal opgezette zandbak waarin vondsten opgegraven werden. De kinderen hebben vervolgens onder begeleiding van mevrouw van Oorsouw de vondsten gedetermineerd. Zij gingen naar huis met hun vondst en een archeologie-diploma.
Waar: Soest (Utrecht)
Wanneer: 2015
Duur: Eenmalig, een dag
Doel: Kennisdeling, betrokkenheid
Financiering: BAAC

http://www.museumsoest.nl/nieuws/34/306/opgraving-staringlaan.html

23. Klooster Yesse

Wie: Rijksuniversiteit Groningen en Het Groninger Landschap
Wat: Publieksopgraving. Opgraving op het terrein van het oude cisterciënzer vrouwenklooster Yesse bij Haren. Sinds 2017 doet de Rijksuniversiteit Groningen onderzoek op het terrein in het kader van de opleiding.
Waar: Haren (Groningen)
Wanneer: Vanaf 2017
Duur: 1 dag
Doel: Betrokkenheid
Financiering: Universiteit Groningen

https://www.groningerlandschap.nl/natuur/bijzondere-plekken/klooster-yesse/

24. Maaltijdboxen Twente*

Wie: Palthe Huis en winkel Aanstreekelijk
Wat: Het Palthe Huis biedt maaltijd- en bakboxen aan geïnspireerd op het kookschrift van Carolina Palthe uit de achttiende eeuw. "De 'Aanstreekelijke maaltijdbox' werd bedacht door het Palthehuis en Koen Olde Hanter die in zijn winkel 'Aanstreekelijk' hartje Oldenzaal producten van 35 Twente ondernemers verkoopt. Door de maaltijdbox te bestellen maken mensen kennis met lokale producten en worden ze 'meegenomen in de historie van gerecht en smaken'. Het initiatief is gericht op het verbinden op een duurzame wijze van de geschiedenis en tradities rondom voedsel met de bewoners van nu.
Waar: Oldenzaal
Wanneer: Vanaf 2020
Duur: Onbeperkt
Doel: Kennisdeling, duurzaamheid, plaatsgebondenheid, commercie
Financiering: Oversticht

https://hetoversticht.nl/erfgoed-sterren-de-drie-genomineerde-plannen
https://www.eetuiteigenstreek.nl/
https://palthehuis.nl/

25. Maquette Maastricht*

Wie: Stichting Cultuur aan Zet Maastricht, gemeente Maastricht, Tijdlab, Dutch Rose Media en Centre Céramique.
Wat: De Maastrichtse maquette 1748. Het doel van het project is om de geschiedenis van de stad in kaart te brengen door middel van de 3D maquette. Het idee is om erfgoedvrijwilligersorganisaties en inwoners samen ideeën te laten uitwisselen, bijvoorbeeld door persoonlijk verhalen over Maastricht te delen. Verder wordt ook door middel van thema-avonden en een online platform kennis uitgewisseld. Uiteindelijk kunnen vrijwilligersorganisatie in de toekomst zelf verder met het erfgoed.
Waar: Maastricht
Wanneer: 2020-2021
Duur: Meerjarig
Doel: Citizen science-project
Financiering: Fonds voor Cultuurparticipatie (15.500)

https://cultuurparticipatie.nl/projecten/905/de-publieke-betekenis-van-de-maastrichtse-maquette-1748
https://ericwetzels.wixsite.com/cazm

26. Metaaldetectie Groene Woud

Wie: Universiteit van Amsterdam (Johan Verspay)
Wat: Veldkartering door middel van metaaldetectie georganiseerd voor lokale groepen (alle leeftijden).
Waar: Groene Woud (Brabant)
Wanneer: 2020 -2022
Duur: Twee jaar

Doel: Citizen science
Financiering: Faro Verbinder (RCE 50.000), Fonds voor Cultuurparticipatie (7.500)

27. NIGRVM PVLLVM (Zwammerdam)

Wie: **Z**orginstelling Ipse de Bruggen, provincie Zuid-Holland en Hazenberg Archeologie onderdeel van het Limes-netwerk (Gehandicaptenzorg en Archeologie)
Wat: Zorginstelling Ipse de Bruggen heeft in samenwerking met de provincie Zuid-Holland en Hazenberg Archeologie (Tom Hazenberg) in 2016 het Limes-bezoekerscentrum NIGRVM PVLLVM ingericht. Het doel hiervan is om een 'omgekeerde integratie' te bewerkstelligen, waarbij het Romeinse erfgoed bezoekers trekt die met de bewoners van de zorginstelling in contact kunnen komen. De bewoners zijn veelal mensen met een verstandelijke beperking. Het bezoekerscentrum biedt tevens mogelijkheden voor dagbesteding aan de bewoners. De bewoners maken bijvoorbeeld producten die in het bezoekerscentrum worden verkocht, of ze helpen in het Grand cafe.
Waar: Zwammerdam, Zuid-Holland
Wanneer: Vanaf 2016
Duur: Onbeperkt
Doel: Betrokkenheid, sociaal domein, welzijn, plaatsgebondenheid, kennisdeling
Financiering: €165.000 subsidie van de provincie Zuid-Holland in het kader van de erfgoedlijn Limes.

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/limesbezoekerscentrum-nigrum-pullum/

28. Nijmegen graaft!

Wie: Gemeente Nijmegen in samenwerking met AWN Nijmegen en museum het Valkhof
Wat: Het was de eerste Nederlandse opgraving waarbij het publiek mocht helpen. Het publiek mocht een weekend lang helpen met opgraven. Daarnaast werden er verschillende workshops en lezingen gegeven door archeologen en historici. Verder konden jonge én oudere kinderen (8-18) meedoen aan een speciaal programma.
Waar: Nijmegen (Gelderland)
Wanneer: 14 april t/m 18 mei 2014
Duur: Een maand
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Bijdragen van de provincies Gelderland, Utrecht en Zuid-Holland samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed. Plus een eenmalig krediet van 1 miljoen euro van Nijmegen.

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/op-zoek-naar-een-romeinse-tempel/

29. Oss-Horzak: Familieopgraving

Wie: Universiteit Leiden (Faculteit Archeologie) in samenwerking met de gemeentelijke archeoloog van Oss (en lokale vrijwilligers)
Wat: De bovengenoemde hebben buurtbewoners uitgenodigd mee te graven bij de opgraving in hun nieuwbouwwijk. De deelnemers kregen vooraf instructiebijeenkomsten. Op de dag zelf konden mensen ook spontaan meedoen. In 2014 is in aanvulling daarop met de deel-

nemers en hun vondsten een tijdelijke tentoonstelling georganiseerd in het gemeentehuis van Oss. Daar is vervolgens een boekje van gemaakt om de deelnemers een blijvende herinnering te geven. De impact van deelname is onderzocht mbv een enquête. Studenten waren betrokken bij het archeologisch veldwerk en hebben over de 'community archaeologie'-aspecten een scriptie en/of stageverslag geschreven.

Waar: Oss (wijk Horzak, Brabant)
Wanneer: 2013, 2014 en 2017
Duur: Telkens een paar dagen (inclusief voorbereidende bijeenkomst met deelnemers en het maken van een tentoonstelling)
Doel: Bevorderen sociale cohesie, plaatsgebondenheid, kennisdeling, meten van impact Financiering: Univ. Leiden (staf en studenten) en gemeente Oss (faciliteiten, drukwerk). Ca. 1000 euro.

30. Overdinkel: museaal concept*

Wie: Dorpsraad, inwoners, scholen, historische verenigingen, ondernemers
Wat: In het verleden bezat Overdinkel een goed bezocht smokkel- en textielmuseum. Een groep dorpsbewoners heeft het plan opgevat om te onderzoeken of het museum op een hedendaagse en exploitabele manier een vervolg kan krijgen.
Waar: Overdinkel
Wanneer: Moet nog in gang worden gezet
Duur: Onbekend
Doel: Haalbaarheidsonderzoek, draagvlak
Financiering: Onbekend

https://www.bruisendoverdinkel.nl/samenwerking-voor-en-door-overdinkel

31. Paleis Lofen (Utrecht)

Wie: Stichting DOMunder
Wat: Het project 'Vind Paleis Lofen' betreft het creëren van een historische attractie omtrent de resten van het keizerlijk Paleis Lofen. Op 2 juni 1122 kreeg Utrecht op die plek haar stadsrechten. Het project is voor mensen te volgen door middel van een nieuwsbrief en daarnaast is doneren ook mogelijk. Het paleis zal op 2 juni 2022 open gaan. DOMunder is verantwoordelijk voor het toegankelijk maken van de kelders.
Waar: Utrecht (stad)
Wanneer: Vanaf 2022
Duur: Onbeperkt
Doel: Behoud in situ, kennisdeling
Financiering: Utrechtse Maatschappij tot Stadsherstel, K.F. Hein Fonds, Fonds voor Cultuurparticipatie, Prins Bernhard Cultuurfonds Utrecht en de Gemeente Utrecht.

https://www.domunder.nl/nl/praktische-informatie/vind-paleis-lofen

32. PAN-project (landelijk)

Wie: Vrije Universiteit Amsterdam (VU) met partners: de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), De Universiteit Leiden (UL), de Rijksuniversiteit Groningen (RUG).
Wat: Een basisinfrastructuur voor de registratie van (metaal)vondsten. Het doel is om oudheidkundige vondsten in privé-bezit te documenteren en online te publiceren, en zo informatie beschikbaar te maken voor alle geïnteresseerden.
Waar: Nederland
Wanneer: 2015/16-2022
Duur: Onbeperkt
Doel: Vondstmeldingen registratie (wettelijke taak), kennisdeling, participatie als doel
Financiering: De Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk onderzoek (NWO) en de RCE en de Vrije Universiteit Amsterdam. Eerste fase 2,3 miljoen euro, tweede fase 275.000 euro. Structurele financiering wordt overwogen.

https://portable-antiquities.nl/pan/#/public

33. PAN-events

Wie: Landschap erfgoed Utrecht (LEU)
Wat: Evenementen waarbij burgers metaalvondsten kunnen tonen en registreren.
Waar: Provincie Utrecht
Wanneer: 2020
Duur: Een dag
Doel: Faciliteren van de registratie van vondstmeldingen, het bouwen van een gemeenschap
Financiering: Landschap Erfgoed Utrecht, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

https://www.landschaperfgoedutrecht.nl/nieuws/2020/september/utrechtse-bodemschatten-gered/

34. Park Berg en Bos

Wie: Archeologische werkgroep Apeldoorn in samenwerking met gemeentelijk archeoloog van Apeldoorn
Wat: Een cultuurhistorische inventarisatie van ijzerkuilen en grafheuvels. Wanneer mensen zelf wat hebben gevonden kunnen de voorwerpen geregistreerd worden.
Waar: Apeldoorn
Wanneer: Vanaf 2003
Duur: Meerjarig
Doel: Registratie
Financiering: Crowdsourcing

http://www.archeologie-apeldoorn.nl/ijzerkuilen.htm

35. Park Matilo

Wie: Gemeente Leiden, Provincie Zuid-Holland, de grondeigenaren, de omwonenden en de RCE, Stichting Mooi Matilo
Wat: Op de plaats waar in het verleden het Romeinse fort stond is Park Matilo gereconstrueerd, met castellumstructuur, het stratenpatroon, de wallen en de wachttorens. Tijdens de ontwerpfase hebben bewoners en betrokkenen bijgedragen aan de inrichting van het fort.
Waar: Leiden
Wanneer: 2012
Duur: Na ontwikkeling, gebruiksfase van onbepaalde duur
Doel: Verbinden en creëren van eigenaarschap
Financiering: Gemeente Leiden en provincie Zuid-Holland

https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/praktijkvoorbeelden/overzicht-praktijkvoorbeelden/park-matilo-in-leiden-laat-romeinse-geschiedenis-herleven

36. Pull Tab Archaeology

Wie: Contemporain archeoloog Jobbe Wijnen
Wat: Community project. Jobbe Wijnen kwam met het plan om een archeologie te ontwerpen waar daadwerkelijk iedereen aan mee kan doen. Pull Tab Archaeology is een community project dat samen met iedereen wereldwijd kennis vergaard over verpakkingsmaterialen en zwerfafval, in de vorm van treklipjes. Met het project wordt rebelleert tegen de gevestigde archeologie.
Waar: Wereldwijd, vanuit Wageningen
Wanneer: 2014-
Duur: Onbeperkt
Doel: Citizen-science, sociale media, counter-archeologie, kunst en een toegankelijk onderwerp
Financiering: Zelfstandige inzet (crowdsourcing)

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/pull-tab-archaeology
https://pulltabarchaeology.com/

37. RoMeincraft

Wie: Stichting VALUE (erfgoedspecialisten) in samenwerking met Stichting Romeinse Limes
Wat: RoMeincraft is een combinatie van evenementen op locatie, online activiteiten, en een publiekstoegankelijke publicatie waarin de archeologie van de Romeinse limes op interactieve en speelse manier wordt verkend. Het spel Minecraft staat daarbij centraal. Aan de hand van archeologische en historische informatie biedt RoMeincraft het publiek de mogelijkheid om te leren over de forten, torens, muren en andere delen van de Limes door deze virtuele bezichtiging, na te bouwen en op te graven.
Waar: Op verschillende locaties, o.a. het RMO
Wanneer:
Duur: Onbeperkt (evenementen)
Doel: Kennisdeling, betrokkenheid, virtuele archeologie & gaming
Financiering: Provincies, Erfgoed Gelderland (evenementen)

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/romeincraft/
https://romeincraft.nl/

38. Scherven brengen geluk/SAP

Wie: Stichting Archeologie en Publiek samen met de Universiteit Leiden en ArcheoHotspots
Wat: Een verkenning van het positieve effect van archeologieparticipatie op het welzijn van mensen met lichamelijke of psychische uitdagingen. Aan de hand van een participatietraject/casestudie in een ArcheoHotspot onderzoeken de partners wat een passende participatiemethodiek is. Daarbij staat de bevordering van het welzijn van de deelnemers centraal en werken ze toe naar een draaiboek.
Waar: Nederland
Wanneer: 2020-2021
Duur: 1 jaar
Doel: welzijn
Financiering: Fonds voor Cultuurparticipatie

https://cultuurparticipatie.nl/projecten/913/scherven-brengen-geluk

39. Scherven brengen geluk/de Domijnen

Wie: De Domijnen/Werkgroep Archeologie Sittard
Wat: Een tentoonstelling met een focus op de Romeinse vondsten uit de opgravingen: Sittard-Odaparking, Sittard-Kloosterkwartier en Sittard-Dominicaan. Een tweede deel van de tentoonstelling gaat over het nummeren, puzzelen en plakken van deze Romeinse scherven door de vrijwilligers van de Werkgroep Archeologie Sittard en de resultaten die wetenschappers eruit hebben kunnen afleiden. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de interpretatie van de vondsten. In een bijbehorende publicatie wordt in een fictief verhaal verteld wat er precies gebeurd zou kunnen zijn. Ook kunnen kinderen in de Domijnen meedoen met een Scherven Safari.
Waar: Sittard
Wanneer: 2016-
Duur: onbeperkt
Doel: bovenregionale toegevoegde waarde, citizen science, welzijn, kennisdeling, betrokkenheid
Financiering: provinciale subsidie

https://www.dedomijnen.nl/tentoonstellingen/expositie/scherven-brengen-geluk/#:~:text=In%20november%202016%20is%20het,om%207.000%20tot%2010.000%20scherven.

40. Schokland: co-creatie managementplan

Wie: de algemene beheerder, gemeente Noordoostpolder en gebiedspartners
Wat: Het betreft bestuurlijke afspraken voor de periode 2020-2025. Het duurzaam behoud en onderhoud van het Werelderfgoed Schokland. Het Werelderfgoed Schokland en de omgeving hebben uitzonderlijke universele waarde, Outstanding Universal Value (OUV).

De komende tijd is er aandacht voor het onderzoek van archeologische vindplaatsen. De verwachting is dat een meerjarig onderzoekstraject start, waarbij scholen uit het hoger beroepsonderwijs, universiteiten en het publiek worden betrokken. Het vertellen van het verhaal van het Werelderfgoed staat de komende jaren ook op de agenda. Alle organisaties die binnen het Werelderfgoed met publiek werken, doen dat samen. Dat zorgt voor één gezamenlijke entree voor het Werelderfgoed. Een Werelderfgoedcentrum speelt daarin een belangrijke rol. Hier komen extra inkomsten via het publiek binnen. Die kunnen gebruikt worden voor het beheer van het Werelderfgoed.

Waar: Noordoostpolder
Wanneer: 2020-2025
Duur: 5 jaar
Doel: Betrokkenheid, duurzaamheid, welzijn, kennisdeling
Financiering: Onbekend

https://raad.noordoostpolder.nl/documenten/Informatie-uit-college/D01-Managementplan-Werelderfgoed-Schokland-en-Omgeving-2020-2025.pdf

41. Stadspark Weert

Wie: Gemeente Weert
Wat: Binnenkort start de herinrichting van het stadspark, waar de resten van kasteel De Nijenborgh zich bevinden. In 2021 worden opgravingen gedaan op de voorburcht van het voormalig kasteel met het idee van de gemeente om de inwoners nauw te betrekken. Tijdens de Nationale Archeologiedagen in juni 2021 worden de resultaten van het onderzoek openbaar gemaakt. De inbreng van het grote publiek is van belang bij de fases van het archeologisch onderzoek.
Waar: Weert
Wanneer: Juni 2021
Duur:
Doel: Kennisdeling
Financiering:

https://www.grotearcheologieprijs.nl/page/1717/stadspark-weert

42. Supersteen

Wie: Gemeente Heerlen (o.a. afdeling archeologie en het Thermenmuseum), StudioStad en keramisten, De Vondst, IBA, Provincie Limburg)
Wat: Vormgeving in de openbare ruimte. Speciaal ontwerp van straatstenen voor het Romeins Kwartier in Heerlen.
Waar: Heerlen
Wanneer: 2020
Duur: Onbeperkt
Doel: Ruimtelijke identiteit, beleving
Financiering: Gemeente Heerlen, Provincie Limburg

https://www.romeinskwartierheerlen.nl/supersteen-de-straatsteen-voor-het-romeins-kwartier-heerlen
https://www.youtube.com/watch?v=nwz-XQSLN8w&feature=youtu.be

43. Tempel van Empel

Wie: Stichting Tempel van Empel, vrijwilligers
Wat: De stichting wil de tempel reconstrueren op de plaats waar deze gevonden is. Daarbij ligt de focus op cultuureducatie op scholen om kennis te delen over de geschiedenis van Empel.
Waar: Empel
Wanneer: Vanaf xx
Duur: Onbeperkt
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Sponsoren, gemeente

http://www.tempelvanempel.nl/

44. Textiel Festival Twente*

Wie: Stichting 'Cultuur in Twente' en het Textiel Festival Twente zijn het initiatief van 8 samenwerkende Twentse musea. Oyfo Kunst & Techniek, De Museumfabriek, Natura Docet, Bussemakerhuis, Rijssens Museum, Museum Het Palthe Huis, Stadsmuseum Almelo en Rijksmuseum Twenthe - gaan in 2021 via 'Textiel Festival Twente' een festival realiseren dat bijdraagt aan de ontwerppraktijk van vormgevers en kunstenaars, de culturele identiteit van Twente, de profilering van oude en nieuwe (duurzame) textielinitiatieven en aan een duurzame samenwerking tussen de deelnemende partijen.
Wat: Het Textiel Festival Twente zal in de loop van 2021 van start gaan. Het wordt een cultureel festival met activiteiten in heel Twente met het thema textiel. De stichting roept iedereen op zich te melden die verbinding voelt met het thema textiel en een bijdrage te leveren in de vorm van een activiteit, kunst, tentoonstelling, voorstelling of anderszins. Wie zich aanmeldt wordt op de hoogte gehouden van de ontwikkelingen en deelname. Vanuit de centrale organisatie zullen alle deelnemers ondersteund worden met onder anderen een groots opgezette PR.
Waar: Twente
Wanneer: 2020-2021
Duur: Een jaar
Doel: Verbinden met textiel (identiteit)
Financiering: Stimuleringsfonds (50.000)

https://stimuleringsfonds.nl/nl/toekenningen/textiel_festival_twente_2021/

45. Toren Valkenburg (ZH)

Wie: Stichting de Valkenburgse Toren, het Torenmuseum, TGV Teksten en Presentatie
Wat: In 2019 begon de renovatie van het Torenmuseum met als hoofddoel het vernieuwen van de Romeinen tentoonstelling. De wens was ook om de tentoonstelling aantrekkelijk te maken voor met name jongere (digitale tafel met allerlei Romeinse snufjes). Voor de inhoudelijke invulling werd TGV benadert (Evert van Ginkel).
Waar: Valkenburg

Wanneer: 2019-heden
Duur: Onbeperkt
Doel: Kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Provincie, gemeente, Prins Bernhard Fonds, bijdragen wijkraad, vereniging Oud Valkeburg en de stichting Torenmuseum

http://www.oudvalkenburgzh.nl/vov_J35/index.php/nieuwsbrieven

46. Tussen scherf en schat

Wie: Gemeente Heerlen/Thermenmuseum Heerlen
Wat: Variant op tussen Kunst & Kitsch. Eenmalig evenement in het Thermenmuseum in Heerlen. Bezoekers hadden de mogelijkheid om met, of zonder, vondsten mee te doen of een kijkje te nemen. De vondsten werden toegelicht door archeologen met betrekking tot de ouderdom van vondsten.
Waar: Heerlen
Wanneer: 2016
Duur: Van woensdag 27 juli 2016 t/m zondag 13 november 2016
Doel: Kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Gemeente Heerlen/Thermenmuseum

https://whichmuseum.nl/nederland/heerlen/thermenmuseum/tentoonstellingen/tussen-scherf-en-schat

47. Verhalen van heinde en verre

Wie: Allard Pierson Museum en Lorna Cruickshank (freelance museum consulent) in samenwerking met documentairemaker Anneke Dekker
Wat: Een documentaire waarin Syrische nieuwkomers in Nederland reflecteren op de archeologische collectie in het Allard Pierson Museum. Door hun eigen verhalen te vertellen was het doel om migratie meer bespreekbaar te maken in het museum. De documentaire is tijdens een kleine tentoonstelling getoond. De verhalen worden op de lange termijn verwerkt bij de betreffende objecten in een digitale toepassing van de vaste voorstelling.
Waar: Amsterdam
Wanneer: Korte documentaire en kleine tentoonstelling 7 april 2019
Duur: Eenmalige tentoonstelling, latere uitwerking
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, sociaal domein,
Financiering: Museum, verenigingen

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/verhalen-van-heinde-en-verre/

48. Via Belgica

Wie: Provincie Limburg
Wat: Bij het volgen van De Via Belgica, de oude 400 kilometer lange Romeinse heirbaan (Limburg, België, Duitsland), kunnen mensen via een app op hun telefoon Romeins erfgoed

ontdekken, zoals het Romeinse landschap en Romeinse villa's. Daarnaast kunnen mensen via de app ook luisteren naar verhalen over het verleden. Het project betreft een samenwerking tussen ondernemers, musea en vrijwilligers.

Waar: Zuid-Limburg
Wanneer: Onbekend
Duur: Onbeperkt
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, plaatsgebondenheid
Financiering: Provincie Limburg

https://www.viabelgica.nl/

49. Vondsten uit de Vecht

Wie: Waternet in opdracht van Waterschap Amstel, Gooi en Vecht/ADC ArcheoProjecten
Wat: Reizende tentoonstelling langs de Vecht over de vondsten die tijdens het schoonmaken (sanering) van de Vecht te voorschijn kwamen in het traject tussen Muiden en Nigtevecht. Vanwege de grote hoeveelheid spullen die naar boven kwamen tijdens het baggeren van de Vecht is ook een selectie van de vondsten in het stadhuis te zien.

Waar: Onder meer stadhuis van Weesp, Huis van Hilde in Castricum en verschillende musea
Wanneer: 2012-2013
Duur: Onbekend
Doel: Betrekken van vrijwilligers
Financiering: Waterschap Amstel, Gooi en Vecht

https://archeologieonline.nl/blog/verhalen-uit-de-vecht
https://nos.nl/artikel/2024445-vier-jaar-baggeren-in-de-vecht-al-het-denkbare-gevonden.html

50. Waterloo Uncovered

Wie: Britse liefdadigheidsinstelling Waterloo Uncovered, Universiteit Utrecht (summerschools)
Wat: Archeologie voor oorlogsveteranen en soldaten. Het doel van het project is om oorlogsveteranen en soldaten te helpen hun gezondheid en zelfvertrouwen te herstellen. Daarnaast worden de soldaten en veteranen ook geholpen bij hun opleiding en overgang naar het 'normale' leven.
Waar: België (slag bij Waterloo)
Wanneer: 2015-heden
Duur: Onbeperkt
Doel: Welzijn, betrokkenheid, kennisdeling, sociaal domein
Financiering: Donaties van organisaties, goede doelen, individuen en fondsen

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/waterloo-uncovered/

51. Westeremden (Groningen)

Wie: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (projectleider Jos Stöver) en Stichting Ons Dorpshuis Westeremden samen met MUG Ingenieursbureau
Wat: Een archeologisch onderzoek op de wierde van Westeremden. De aanleiding was de gedeeltelijke versteviging en nieuwbouw van het dorpshuis van Westeremden. Het dorpshuis was door aardbevingen geraakt. De opzet van het onderzoek was gericht op burgerparticipatie. Inwoners van Westeremden konden zelf meehelpen met het onderzoek en ook kwamen drie groepen leerlingen van de Abt Emoschool.
Waar: Westeremden
Wanneer: 8 juni - 11 juni 2020
Duur: Aantal dagen
Doel: Plaatsgebondenheid
Financiering: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

https://www.mug.nl/projecten/882810-archeologisch-onderzoek-wierde-van-westeremden

52. Zijden kousen

Wie: Chrystel Brandenburgh, Textile Research Center in samenwerking met Huis van Hilde en Museum Kaap Skil
Wat: Een groep van meer dan 150 breisters werd gevraagd om voor een paar maanden een aantal zijden kousen na te breien. Deze kousen waren gevonden, samen met andere kledingstukken, bij het beroemde 17e-eeuwse Palmhoutwrak. De gebreide kousen dragen bij aan het wetenschappelijke onderzoek over het wrak.
Waar: Castricum (Noord-Holland)
Wanneer: 2018
Duur: Enkele maanden
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling, sociaal domein
Financiering: Onbekend, crowdsourcing

https://www.archeologieleeft.nl/archeosuccessen/breien-voor-de-wetenschap/

53. Zonder boer geen voer

Wie: Echo information design (Yvonne Lammers)
Wat: Het concept is gericht op het stimuleren van een samenwerking tussen archeologen en agrariërs met als doel om erfgoed gezamenlijk toegankelijk te maken. Hiervoor worden in samenwerking met verschillende groepen tentoonstellingen ingericht met een lokale insteek. Hierdoor wordt meer begrip gecreëerd voor diverse standpunten en meer interesse gewekt voor andermans bezigheden.
Waar: O.a. Openluchtmuseum Eindhoven (2012-2019), eerste tentoonstelling in stadsarchief Oss en Universiteit Leiden
Wanneer: Vanaf 2012
Duur: Pm
Doel: Kennisdeling, betrokkenheid, duurzaamheid, plaatsgebondenheid
Financiering: Pm

http://www.zonderboergeenvoer.nl/

54. Zweefvliegers (N-O polder)

Wie: Universiteit van Amsterdam (Heleen van Londen)
Wat: In 2018 werden archeologische sporen door de droogte goed leesbaar in het landschap. Met behulp van luchtfoto's werden nieuwe historische plaatsen ontdekt en in beeld gebracht. Voor deze opnames wordt een speciale database gemaakt. Het idee is om deze database ook in vervolgonderzoek actief te gebruiken, waarbij iedereen luchtfoto's kan insturen.
Waar: Nederland
Wanneer: 2018
Duur: Onbeperkt
Doel: Betrokkenheid, kennisdeling
Financiering: Universiteit van Amsterdam en crowdsourcing

https://www.uva.nl/content/nieuws/nieuwsberichten/2018/08/zweefvliegers-en-uva--archeologen-willen-geschiedenis-schrijven.html

55. # wat is je probleem

Wie: Stichting Nationale Archeologiedagen samen met Archeoles.
Wat: Aan zo'n tien leerlingen tussen de 10 en 14 jaar van de IMC Weekendschool werd gevraagd om na te denken over de vraag 'Hoe maken we archeologie cool?' De leerlingen kregen de opdracht om in groepjes een verhaal te bedenken bij een voorwerp uit de 17e-19e eeuw. Daarbij kregen zij archeologische tips over waar op gelet moet worden (gebruikssporen, kleur, vorm). Een belangrijk punt was dat de kinderen hun fantasie mochten gebruiken om een verhaal te creëren.
Waar: Amsterdam-Noord (Weekendschool IMC)Wanneer:
Duur:
Doel: Meten van impact, betrokkenheid, kennisdeling
Financiering: Onbekend

https://www.archeologieleeft.nl/imc-weekendschool-watsjeprobleem/

*Deze projecten zijn indirect gerelateerd aan archeologie. Dan gaat het bijvoorbeeld om de bepaling van materialiteit (textiel, voedsel) en de (re)constructie alledaags leven in zogenaamde 'tijdreis'- evenementen met het oogmerk om het verleden beleefbaar te maken.

Bijlage 2 Verzamelde literatuur over participatie in de Nederlandse archeologie

(1) Blom, E., L.M.B. van der Feijst (red.), 2010: Graven met Publiek. Een archeologische opgraving aan de Blokhoeve te Nieuwegein, *ADC rapport* 2229, ADC ArcheoProjecten, Amersfoort. [uitvoering]

(2) Boom, K., (2018). *Imprint of action: the sociocultural impact of public activities in archaeology*, Leiden: Sidestone Press, PhD Leiden University [universiteit]

(3) Boom K.H.J. & Dries M.H. van den (2015). The social value of a community archaeology project in Oss-Horzak. In: Balen K. van, Vandesande A. (red.) Heritage Counts, Reflections on Cultural Heritage Theories and Practices. A series by the Raymond Lemaire International Centre for Conservation. no. 2 Antwerpen - Apeldoorn: Garant. 1-320. [universiteit]

(4) Boom, K.H.J. en M.H. van den Dries (2016). Buurtarcheologie in Oss – Horzak-bewoners op zoek naar hun prehistorische buren, *Erfgoed Brabant* 7(1), 66-69. [universiteit]

(5) Boom K., M.H. van den Dries, A. Gramsch A. en A.A.B. van Rhijn A.A.B. van (2019). A tale of the unexpected: a heritage encounter with a new target audience and the sociocultural effects experienced by this community of participants. In: Jameson J.H., Musteata S. (Eds.) *Transforming Heritage Practice in the 21st century, Contributions from Community Archaeology*.. Cham: Springer Nature Switzerland AG. 29-43.[universiteit]

(6) Cruysheer A., H. van den Ende, (2019). Weer ruimte voor ontdekkingen door vrijwilligers, *Archeologica Naerdincklant* 2019-3, 3-8. [overheid/uitvoering]

(7) Dries, M.H. van den (2012). Public Archaeology. In: M. Kok, H. van Londen & A. Marciniak (red.), *E-learning Archaeology. The heritage handbook*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (Themata 5), 207-216. [universiteit]

(8) Dries, M.H. van den (2014). Community Archaeology in the Netherlands, J*ournal of Community Archaeology & Heritage*, 1:1, 69-88, DOI: 10.1179/2051819613Z.0000000008 [universiteit]

(9) Dries, M.H. van den (2015). From Malta to Faro, how far have we come? Some facts and figures on public engagement in the archaeological heritage sector in Europe.. In: Schut P.A.C, Scharff D, Wit L.C. de (red.) *"Setting the Agenda": Giving new meaning to the European archaeological heritage*. no. 10 Brussel: Europae Archaeologiae Consilium, 45-55. [universiteit]

(10) Dries, M.H. van den (2017). Romeinen in de zorg. Factsheet evaluatieonderzoek NIGRVM PVLLVM, Zwammerdam (Ipse de Bruggen). Leiden ([Intern rapport Faculteit Archeologie). [universiteit]

(11) Dries, M.H. van den (2019). Bring it on! Increasing heritage participation through engagement opportunities at unconventional places. In: John H. Jameson & Sergiu Musteata (red.) T*ransforming Heritage Practice in the 21st century, Contributions from Community Archaeology*. One World Archaeology. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 321-336. [universiteit]

(12) Dries, M.H. van den (in press 2021). The public benefits of archaeology according to the public. In. S. Watson (red.), The public benefits of Development-led archaeology (werktitel). Brussel: Europae Archaeologiae Consilium (EAC Occasional Paper). [universiteit]

(13) Dries, M.H. van den, en K.H.J. Boom (2017). The image of archaeology: consistencies and deflections

through time among the Dutch, concurrences and deviations across Europe. In H. Kamermans and C.C. Bakels (red.), *Excerpta Archaeologica Leidensia II, Analecta Praehistorica Leidensia 47*, 289-305. Leiden: Faculty of Archaeology. [universiteit]

(14) Dries, M.H. van den Dries en K.H.J. Boom (2018). NEARCH-onderzoek legt het draagvlak voor de archeologie bloot, *Vitruvius* 42 (Jaargang 11), 16-20. [universiteit]

(15) Dries, M.H. van den, K.H.J. Boom en R. Kramer (2016). 'Wij willen meer!'. Een bezoekersevaluatie van de nationale archeologiedagen. *Vitruvius* 37, 4-9. [universiteit]

(16) Dries, M.H. van den, K.H.J. Boom, S.J. van der Linde (2015). *Exploring archaeology's social values for present day society*, Analecta Praehistorica Leidensia 45: 221-234. [universiteit]

(17) Dries, M.H. van den en M.J.H. Kerkhof (2021). *Inspirational cultural heritage practices in Europe: Fostering social responsibility in heritage management*. Wroclaw: EUCUL-Consortium. [universiteit]

(18) Dries, M.H., van den, A. van Rhijn, A. Willems, M. Hoogduin, C.-C. Lam (2017). Bezoekersonderzoek De Tijdtrap (Markthal, Rotterdam). Leiden (Survey rapport Faculteit Archeologie). [universiteit]

(19) Dries, M.H. van den en M.J. Schreurs (2020). A glimpse into the crystal ball: how do we select the memory of the future? In: Veysel Apaydin (red.), Critical Perspectives on Cultural Memory and Heritage. Construction, Transformation and Destruction. London: UCL Press, pp. 289-306. [universiteit/overheid]

(20) Dobat, A, P. Deckers, S. Heeren, H. Lewis, S. Thomas, A. Wessman (2020). Towards a Cooperative Approach to Hobby Metal Detecting: The European Public Finds Recording Network (EPFRN) Vision Statement, *European Journal of Archaeology* 23(2): 1-21. [universiteit]

(21) Groenendijk, H. (2015). Meer democratie in de archeologie. *Westerheem. Het tijdschrift voor de Nederlandse archeologie*, oktober 2015(5), 281-289. [oktober 2015, nr 5]. [universiteit]

(22) Groenendijk, H. (2017). Gezamenlijk ontwerpen in de archeologie. In R. Knoop en M. Schwarz (red.), *Straatwaarden: In het nieuwe speelveld van maatschappelijke erfgoedpraktijken* (pp. 72-79). Reinwardt Academie (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten). [universiteit]

(23) Groenendijk, H. (2018). Zonder amateurs geen archeologie. In A. Nieuwhof, E. Knol, en J. Schokker (red.), *Fragmenten uit de rijke wereld van de archeologie: Opgedragen aan Ernst Taayke bij zijn afscheid als beheerder van het Noordelijk Archeologisch Depot in Nuis* (pp. 33-40). (Jaarverslagen van de Vereniging voor Terpenonderzoek; Vol. 99). Vereniging voor Terpenonderzoek. [universiteit]

(24) Groenendijk, H. A. (2019). Farmers and Archaeologists: Any shared interests? Best practice from the Dutch countryside. *Internet Archaeology*, (51), [1]. https://doi.org/10.11141/ia.51.1 [universiteit]

(25) Groot Reuvensoverleg (2020). *Gebruik archeologie als de bodem voor erfgoed in uw verkiezingsprogramma!*, pamflet voor de politieke partijen met het oog op de verkiezingen in 2021 [uitvoering]

(26) Hanssen, M., G.Kozijn (red.) (2019). *Faro Convention Meeting: De rol van erfgoed bij maatschappelijke vraagstukken,* Live Magazines, Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort [overheid]

(27) Hazenberg T. (2015). Crossing borders along the Dutch limes. How the famous Roman barges of Zwammerdam support people with multiple disabilities. In: M.H. van den Dries, S.J. van der Linde,

A. Strecker (Eds.), Fernweh. *Crossing borders and connecting people in archaeological heritage management. Essays in honour of prof. Willem J.H. Willems* (pp. 164-168). Leiden: Sidestone Press. [advies/uitvoering]

(28) Kajda K., Marciniak A., Pawleta M., Dries M.H. van den, Boom K.H.J., Guermandi M.P., Criado-Boado F., Barreiro D., Richards J., Wright H., Synnestvedt A., Kotsakis K., Kasvikis K., Theodoroudi E., Marx A., Rossenbach K.S., Lueth F., Frase I. en Issa M. (2017). Archaeology, heritage and social value: public perspectives on European Archaeology, *European Journal of Archaeology* 21(1): 96-117. [universiteit]

(29) Knoop, R.R. (1996). Openbaar erfgoed, *Boekmancahier*, jrg. 8, nr. 29, 300-306. [advies/uitvoering]

(30) Knoop, R. R., (2014). Wat moeten we met erfgoed? Bewaren!, *Boekman* 124, 4-9. [hogeschool/universiteit]

(31) Knoop, R. (2018). Scenario-ontwikkeling ArcheoHotspots na 2018. Rapportage onderzoek in opdracht van Stuurgroep ArcheoHotspots, namens Reinwardt Academie AHK, Gordion Cultureel Advies, Amsterdam.

(32) Knoop, R. R., (2019). De toekomst van de Nederlandse archeologie, *Archeologica Naerdincklant* 2019-3, 17-19. [advies/uitvoering]

(33) Knoop, R.R., Schwarz (red,) (2017). *Straatwaarden: In het nieuwe speelveld van maatschappelijke erfgoedpraktijken* (pp. 72-79). Reinwardt Academie (Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten).[hogeschool/universiteit]

(34) Kolen, J.C.A., en Kars, E. (2012). Towards a more-than-commercial community archaeology. *Heritage & Society*, 5(1), 132-136. https://doi.org/10.1179/hso.2012.5.1.132 [universiteit/ uitvoering]

(35) Lampe, S. (2014). The Scope and Potential for Community Archaeology in the Netherlands. In S. Abu-Khafajah, C. Alegria, A. Badran, M. Brody, B. Camargo, J. Clark, s) & S. Thomas & J. Lea (Eds.), *Public Participation in Archaeology* (pp. 49-60). Boydell & Brewer. [universiteit]

(36) Langbroek M., Jansen R. en Dries, M.H. van den (2014). Community Archaeology in Nederland. Publieke opgraving Oss-Horzak, ArcheoBrief Stichting voor de Nederlandse Archeologie (jaargang 18): 30-35. [universiteit]

(37) Lewis, C., van Londen, H., Vareka, P., en Marciniak, A. (2020). Community Archaeological in Rural Environments – Meeting Societal Challenges. *Newsletter of the Society for Medieval Archaeology* 63, 4-5. https://medievalarchaeology.co.uk/wp-content/uploads/SMAN63.pdf [universiteit]

(38) Lewis, C., van Londen, H., Vareka, P., Marciniak, A., en Verspay, J. P. W. (2021 in druk). Exploring the impact of participative place-based community archaeology in rural Europe: Community Archaeology in Rural Environments Meeting Societal Challenges. *Journal of Community Archaeology & Heritage*. https://www.tandfonline.com/loi/ycah20 [universiteit]

(39) Lewis, C., Vareka, P., van Londen, H., Marciniak, A., Verspay, J. P. W., Kajda, K., en Kobialka, D. (2020). Test pit excavation within currently occupied rural settlements in the Czech Republic, Netherlands, Poland and UK- results of the CARE project 2019. Medieval Settlement Research , 35, 80-92. https://medieval-settlement.com/publications/journal/ [universiteit]

(40) Londen, H. van, J. P. W., Verspay (2019). Proefputjes in je eigen achtertuin: Gemeenschapsarcheologie in Het Groene Woud. [universiteit]

(41) Londen, H. van, Waagen, J., Korver, I., en Schelvis, M. (2019). Droogte maakt begraven landschap zichtbaar. Het Nederlands Landschap. *Tijdschrift voor landschapsgeschiedenis*, 37(1), 14-24. [universiteit]

(42) Rijdt, T. van de, Ch. Cohen Stuart, I. van Lent (red.) (2015). *De kracht van vrijwilligers. Over een duurzame relatie tussen de gemeente en vrijwilligers in de archeologie*. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort. https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2016/01/01/de-kracht-van-vrijwilligers-samenwerking-van-de-gemeente-en-vrijwilligers-in-de-archeologie [vereniging/overheid]

(43) Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (2016). *Vrijwilligers in de archeologie en de Erfgoedwet*, Brochure. https://www.pianoo.nl/sites/default/files/media/documents/Vrijwilligers%20in%20de%20archeologie%20en%20de%20Erfgoedwet-jan2016.pdf [overheid]

(44) Rijksdienst voor het cultureel erfgoed, Faro informatiefilm. https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten/videos/2019/01/01/faro-informatie [overheid]

(45) Rijksdienst voor het cultureel erfgoed, Faro in de praktijk: serie video's over Over de Maas, Maasheggen, Stedelijk Museum Schiedam, Fort WKU, Verhalenhuis Belvedere https://www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/erfgoedparticipatie-faro/documenten [overheid]

(46) Sommen, van der, M. (2016). Community archeologie als essentieel onderdeel van publieksarcheologie? De Erfgoedstem 5 september 2016, https://erfgoedstem.nl/community-archeologie-als-essentieel-onderdeel-publieksarcheologie/?cn-reloaded=1 [veld/uitvoering]

(47) Sommen, van der, M. (2016). Nationaal Centrum voor Community archeologie? De erfgoedstem 5 november 2016 https://erfgoedstem.nl/community-archeologie-als-gereedschap-nationaal-centrum-als-gereedschapsschuurtje/ [veld/uitvoering]

(48) Sommen, van der, M. (2016).Kunnen 'Aandachtswijken' de aandacht krijgen van archeologie? De Erfgoedstem 14 september 2016 https://erfgoedstem.nl/kunnen-aandachtswijken-aandacht-krijgen-archeologie/ [veld/uitvoering]

(49) Velde, van der, H.M. en N. Bouma (2018). Dalfsen. A Dutch Case Study of Involving the Community by Development-Led Archaeology, *Advances in Archaeological Practice* 6(3), 2018, pp. 187–198, DOI:10.1017/aap.2018.16 [uitvoering]

(50) Weijland, V., K. Boom en M.H. van den Dries (2017). *Bezoekersenquête Nationale Archeologiedagen 2016*. Universiteit Leiden (Intern rapport). [universiteit]

(51) Wesselingh, D. (2015). 'Make it happen', Presenting archaeology in a future-focused city. In M.H. van den Dries, S.J. van der Linde, A. Strecker (red.), Fernweh. *Crossing borders and connecting people in archaeological heritage management. Essays in honour of prof. Willem J.H. Willems* (pp. 160-163). Leiden: Sidestone Press.

Studenten werkstukken en scripties

Amsing, E., (2015). Assessing all values and interests. Stakeholder engagement in the development of archaeological site parks in The Netherlands, Leiden (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Dijk, R. van, (2020). Geen tijdmachine nodig! Een bezoekersanalyse van twee Romeinse belevingen in Park Matilo (Leiden) en Park Arentsburgh (Leidschendam-Voorburg). (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Elemans, L., en N.-A. Munawar (2012). The experience of the visitors of Boshoverheide, the biggest prehistoric urnfield in the Netherlands. In J. van Donkersgoed, L. Elemans, A. Rhebergen (red.), *Out in the field - Internships Master Students Archaeological Heritage Management 2011-2012* (pp. 12-15). Leiden: Sidestone Press (Graduate School of Archaeology Occasional Papers 10). [universiteit]

Groot, A. de, (2017). Publieksbereik in de archeologie. Een internationale verkenning. Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, Amersfoort (stageopdracht Universiteit van Amsterdam). [universiteit/beleid]

Heijden, N. van der, (2016). Connecting the Past to the Present. A study on the level of community involvement during the World Heritage nomination process of the Roman Limes. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Hietanen, R. (2018). Moving beyond the display case to the virtual reality cardboard box. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Kesteren, Ch. van (2010). What for whom? (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Koppelman, M. (2017). Local Museums and the Limes The role of local museums in enhancing support for the Dutch Roman Limes amongst local communities. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Kramer, R., (2016). Archaeology 2.0 working with(out) the crowd. How archaeologists think crowdsourcing could raise public awareness. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Lampe, S., (2010). Digging up the public. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Libert, M., (2010). A public survey on the archaeological public exhibits in underground tunnels of Rotterdam and the Hague. In A. Degenhardt, S. Lampe (red.), *Out in the field - Internships Master students Archaeological Heritage Management 2009-2010* (pp. 35-38). Leiden: Sidestone Press (Graduate School of Archaeology Occasional Papers 5). [universiteit]

Lukman, A. (2017). Pokémon-go archaeology and heritage trail report. Leiden (ongepubl. stageverslag Faculteit Archeologie). [universiteit]

Moerland, H. (2021). Towards civic-based heritage education. Proposing a civic-based course curriculum for the Faculty of Archaeology (Leiden University). (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Muuses, S., (2017). Drijfveren achter burgerparticipatie in de archeologie, MA thesis UvA [universiteit]

Ottolander, R. (2014) – Digital technologies: the link between youth and cultural heritage? A study of using digital technologies to attract youth to cultural heritage institutions. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Pas, C., (2013). Archeologie voor het publiek. Een stand van zaken onderzoek in Nederland, MA scriptie, UvA [universiteit]

Raad, J. de, (2019). The interest of stakeholders and local authorities in caring for archaeological monuments. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Schinning, F. (2015). To blog or not to blog. A research into the contribution of blogs and social networking sites to the accessibility of archaeology – in particular in regard to young adults in the Netherlands. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Schneider, L.I., (2020). The Values Associated With a Dutch Community Archaeology Project: A Reflexive Account of a Qualitative Study. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Tertipi, A., (2020). Museum accessibility for visitors with sensory impairments - A research study for the blind and deaf visitors in the archaeological museums of the Netherlands. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Travaglia, A., (2015). Archaeology and the Crowd. An Exploration of Socially Responsible Archaeology, MA thesis UvA [universiteit]

Vuuren, S. van (2014). Living with the past. Review of stakeholders opinions about the municipal archaeology policy of Apeldoorn. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Wu, P. Y. (2014). I want to hear you! The things we can learn from the public surveys on the issue of community archaeology and community involvement. (Ongepubl. master thesis, Universiteit Leiden). [universiteit]

Wu, I., en M. Langbroek, (2013). A community archaeology project in Oss. In K. Boom, C. Hageraats, C. Slappendel (reds.), Out in the field - Internships Master students Archaeological Heritage Management 2012-2013 (pp. 29-32). Leiden: Sidestone Press (Graduate School of Archaeology Occasional Papers 13). [universiteit]

Bijlage 3 Vragenlijst

1. Bij welke participatieve projecten ben je betrokken (geweest)?
- Om welke participatie (-vorm) gaat het dan specifiek?
- Welke rol had je in deze projecten?
- Ken je andere projecten (uit je omgeving) ?

Doel: scope, aard, omvang en rollen

2. Wat is de motivatie van de initiatiefnemer van het participatieproject?
- Wat is je eigen motivatie als je niet de initiatiefnemer bent? Is 'burgerparticipatie' als argument gebruikt voor financiering? Is er een relatie met andere beleidsterreinen?
- Wat is de ervaren opbrengst? Wat is de schaal van de maatschappelijke opbrengst (individu, groep, breder stakeholder niveau)?
- Is de impact gemeten? (of zijn er andere indicatoren voor impact? Bijv. complimenten van mensen/ dankbrieven etc.)

Doel: motivatie, gewenst/daadwerkelijk resultaat

3. Hoe worden deze projecten gefinancierd?
- Welke fondsen, budgetten?
- Hoe structureel is deze financiering?
- Hoe groot zijn de budgetten? Staat dat in verhouding tot de inspanning?

Doel: scope van financiering, omvang budgetten, structurele financiering, kostendekkendheid

4. Doen/deden zich eventueel knelpunten voor waar men rekening mee moet houden? Zijn er oplossingen gevonden?
- Knelpunten voor de aanbieder?
- Knelpunten voor de participant?
- Passen deze activiteiten bij de eigen organisatie?
- Is er voldoende expertise in huis?
- Is het huidige stelsel toereikend?

Doel: knelpunten inventarisatie en oplossingsrichtingen

5. Vind je dat participatie in de archeologie gestimuleerd zou moeten worden? Waar is behoefte aan?
- Hoe zou dat kunnen? (is/zijn de eigen voorbeelden elders toepasbaar?)
- Wat zou je zelf kunnen en willen doen?'
- Wat heb je nodig?
- Zouden uitgewerkte voorbeeldprojecten helpen?
- Waar moeten die aan voldoen om er een succes van te maken?

Doel: inventarisatie van wensen, kritische succesfactoren, kader voor ontwikkeling van deel 2: voorbeeldprojecten

Bijlage 4 Lijst van geinterviewden

Overheid (5)	
Provincie Limburg, beleidsmedewerker	Bart Moonen
Provincie Zeeland, sectorhoofd erfgoed en ruimte	Martijn van Poecke
Landschap Erfgoed Utrecht	Anton Cruysheer
	Eva Kaptijn
Gemeente Heerlen, wethouder	Jordi Clemens
Gemeente Apeldoorn, progr. man. Cultuur & Erfgoed	Masja Parlevliet
Uitvoering (7)	
RAAP	Janneke Hielkema
Tijdlab	Rob van Haarlem
Weleer	Marie-France van Oorsouw
Prehistorisch huis Eindhoven	Yvonne Lammers
Archeohotspots	Marlyn Everink
Hazenberg Archeologie	Tom Hazenberg
TGV	Evert van Ginkel
Burgerinitiatieven (4)	
AWN	Gajus Scheltema
De Detectoramateur (DDA)	Anton Cruysheer
Stichting Tempel van Empel	Arjan Senden
Stichting DOMunder	Theo van Wijk
Universiteiten (2)	
Vrije Universiteit Amsterdam/PAN	Stijn Heeren
Rijksuniversiteit Groningen	
bijzonder HL (emeritus) Archeologie & Maatschappij	Henny Groenendijk

Bijlage 5 Profiel van de geïnterviewden

Bart Moonen – Overheid
Bart Moonen werkt al 10 jaar als beleidsmedewerker archeologie bij de Provincie Limburg en is daarnaast actief om als archeoloog meer verbindingen te leggen met de brede samenleving. Hij dit onder meer door de zichtbaarheid en beleefbaarheid van archeologische vindplaatsen te vergroten, bijvoorbeeld via Archeo-Route. Bart Moonen was werkzaam als beleidsadviseur archeologie en coördinatie bureauonderzoek, beleid en verwachtingskaarten bij RAAP voordat hij bij de Provincie Limburg werkte. Hij is daarvoor ook 5 jaar beleidsadviseur archeologie geweest bij de Gemeente Sittard-Geleen. Hij kent de archeologie sector zeer goed. Ook verkent hij nu de mogelijkheid om Erfgoed gezocht en CARE uit te rollen in Limburg. Bart Moonen vervult de rol van aanjager, financier en ondersteunen.

Janneke Hielkema – Uitvoering
Janneke Hielkema is senior projectleider bij RAAP. Ze heeft gestudeerd aan de Rijksuniversiteit Groningen (1989-1995). Tussen 1996 en 2001 heeft ze gewerkt veldarcheoloog bij Archeologisch Diensten Centrum in Amersfoort. Voordat ze senior projectleider werd bij RAAP in 2007 heeft ze gewerkt als projectleider bij Archaeological Research & Consultancy (2001-2006). RAAP voert onder andere projecten uit waarbij archeologen hulp krijgen van vrijwilligers die al dan niet zijn aangesloten bij de AWN. Janneke Hielkema was betrokken bij een participatieprojecten in Garsthuizen en Ruinen. Verder probeert Janneke Hielkema ook bij grotere onderzoeken amateur-archeologen of detectormensen uit de omgeving in te zetten.

Jordy Clemens – Overheid
Jordy Clemens is sinds 2014 wethouder. Hij is van oorsprong geschiedenisleraar en heeft les gegeven op meerdere scholen, o.a. het Sintermeertencollege in Heerlen. Vervolgens is hij aan de slag gegaan als beleidsmedewerker onderwijs voor de SP fractie in de 2e kamer. Als wethouder is hij verantwoordelijk voor Integraal Jeugdbeleid, Onderwijs, Cultureel Erfgoed en Duurzaamheid.

Marie-France van Oorsouw – Uitvoering
Marie-France van Oorsouw is eigenaar van eenmansbedrijf weleer erfgoedcommunicatie, presentatie en advies. Zij richt zich op het ontwikkelen van publieksgerichte en educatieve concepten over cultureel erfgoed en archeologie. Zij heeft de opleiding Prehistorische Archeologie (MA) gevolgd aan de Universiteit Leiden. Marie-France van Oorsouw heeft o.a. gewerkt als projectmanager voor Erfgoed Delft en als adviseur voor de Raad van Cultuur. Zij heeft zelfstandig, maar ook in samenwerking aan verschillende projecten gewerkt. Deze projecten bestaan uit advies/projectleiding, boeken, educatie, film, organisatie/ evenementen, publieksvoorlichting, routes, tentoonstellingen en web opdrachten.

Yvonne Lammers-Keijsers – Uitvoering
Yvonne Lammers-Keijsers heeft archeologie en prehistorie gestudeerd aan de Universiteit Leiden en promoveerde in Archaeological Sciences. Zij heeft samen met Tino Lammers het bedrijf Echo opgericht. Het bedrijf richt zich op archeologische publieksbereik waarbij visualisaties veelvuldig worden ingezet. Zij is de initiator van de interactieve tentoonstelling 'Zonder boer geen voer'. Het concept betreft een samenwerking tussen archeologen en agrariërs om gezamenlijk erfgoed op een duurzame wijze te ontsluiten. Het doel is om door samen te werken aan de inrichting van een tentoonstelling met een lokale insteek, meer begrip te creëren voor elkaars standpunten en meer interesse te wekken voor elkaars bezigheden. Ook heeft het als doel om de lokale boerengeschiedenis en het lokale archeologische en historische onderzoek meer bekendheid te geven. De eerste tentoonstelling was in 2012 in Oss, in opdracht van de gemeente en stadsarchief Oss en Uni Leiden.

Marlyn Everink - Uitvoering
Marlyn Everink is een freelance archeoloog en tevens een landelijke coördinator van stichting ArcheoHotspots/Projecten bij Het Palthe Huis in Oldenzaal. De ArcheoHotspot is een plek waar archeologie, archeologen, vrijwilligers, bewoners en bezoekers samen komen. Opgravingen, uit het verleden en die van nu, worden ontsloten voor publiek. De vrijwilligers werken aan openstaande vragen van deze opgravingen. Per opgraving worden de vondsten naar het Palthe Huis gebracht voor onderzoek van vrijwilligers. Daarnaast is het een plek waar bezoekers terecht kunnen voor lezingen, workshops en andere activiteiten rondom archeologische voorwerpen.

Martijn van Poecke – Overheid
Martijn van Poecke is sectorhoofd Erfgoed en Ruimte bij Erfgoed Zeeland. Hij studeerde Pre- en Protohistorische archeologie van Noordwest Europa aan de Rijksuniversiteit Leiden. Sinds 2020 is hij sectorhoofd Erfgoed en Ruimte bij Erfgoed Zeeland. Erfgoed Zeeland adviseert en ondersteunt overheden en erfgoedorganisatie bij het omgaan met monumenten. Zij organiseren netwerkdagen en dragen bij aan het verspreiden van informatie. Daarnaast wordt samengewerkt en is regelmatig contact met andere organisaties die zich inspannen voor de gebouwde monumenten.

Masja Parlevliet – Overheid
Sinds 2019 is Masja Parlevliet programmamanager Cultuur en Erfgoed bij de Gemeente Apeldoorn. Ze is afgestudeerd aan de Universiteit van Amsterdam voor de opleiding Archeologie van Noordwest Europa. Ze heeft als archeoloog gewerkt en vervolgens als voorzitter bij Stichting Reuvens, Medezeggenschapsraad OBS Spitsbergen en werkt bij de Gelderse Archeologische Stichting als algemeen bestuurslid. Als programmamanager bij Cultuur en Erfgoed nodigt zij burgers actief uit om mee te doen met projecten waar de gemeente partij in is.

Stijn Heeren – Universiteit
Stijn Heeren is een assistant professor archeologie bij de VU projectleider bij PAN (Portable Antiquities of the Netherlands). Stijn Heeren coördineert vondsten registraties en specialisten, onderhoudt contacten met de vele project partners zoals het RCE, de Nederlandse Bank, andere universiteiten, musea en vrijwilligers in de archeologie en metaaldetectoristen. Het doel van PAN is om oudheidkundige vondsten in privébezit, met name metaalvondsten gevonden met behulp van een metaaldetector, te documenteren en online te publiceren, en zo de informatie over de vondsten en hun vondstlocatie beschikbaar te maken voor wetenschap, erfgoedonderzoek, musea en alle andere geïnteresseerden. De brede samenwerking wordt gecoördineerd door de Vrije Universiteit Amsterdam.

Rob van Haarlem – Uitvoering
Rob van Haarlem is één van de twee directeuren van Tijdlab. Hij studeerde Archeologie aan Hogeschool Saxion. Tijdlab gebruikt (3D)presentaties, (3D)content en GIS- oplossingen om de brug tussen nu en het verleden en de toekomst te maken. Het brengt nieuwe mogelijkheden voor communicatie, presentatie, promotie, onderwijs en onderzoek.

Tom Hazenberg – Uitvoering
Tom Hazenberg is de eigenaar van Hazenberg Archeologie. Het bedrijf is een onafhankelijk archeologisch adviesbureau in Leiden. Hij heeft Klassieke Talen en Literatuur gestudeerd aan de Universiteit Leiden. Vervolgens is hij werkzaam geweest als projectleider/onderzoek bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en bij ADC Archeoprojecten. Hij is gespecialiseerd in infrastructurele projecten, het managen van opgravingen en Romeinse archeologie. Hij is momenteel de curator van de Zwammerdamschepen en initiatiefnemer van restauratiewerf van de Zwammerdamschepen in het Archeon. Bij verschillende limes-opgravingen zijn publieksactiviteiten geweest.

Henny Groenendijk- Universiteit
Henny Groenendijk is bijzonder HL emeritus Archeologie & Maatschappij aan de Rijksuniversiteit Groningen.

Gajus Scheltema – Burgerinitiatief
Gajus Scheltema werd na zijn pensionering in 2018 landelijke voorzitter van de AWN, Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie. De Vereniging van Vrijwilligers in de Archeologie is een landelijke organisatie met 24 afdelingen. De leden van de AWN werken mee aan archeologische onderzoeken en maken zich sterk voor de bescherming van het archeologisch erfgoed van Nederland. Ze zijn ook ambassadeurs voor de archeologie, ze bieden erfgoededucatie aan en promoten op andere wijzen publieke betrokkenheid bij het archeologisch erfgoed. De AWN heeft circa 2000 leden.

Anton Cruysheer – Overheid en Burgerinitiatief
Anton Cruysheer is de voorzitter van de Detector Amateur (DDA) en manager Erfgoed, Stichting Landschap Erfgoed Utrecht (LEU/fusie met Erfgoedhuis 2007). Hij studeerde Culturele en Maatschappelijke Vorming aan de Hogeschool Utrecht en vervolgens Archeologie en Prehistorie aan de Vrije Universiteit in Amsterdam. Daarna was hij enkele jaren werkzaam als archeoloog en erfgoedadviseur in Amersfoort.

Arjan Senden – Burgerinitiatief
Arjan Senden is penningmeester van de stichting Tempel van Empel en de drijvende kracht achter de activiteiten die de stichting onderneemt. Hij heeft een onderwijsachtergrond. De stichting richt zich op cultuureducatie op scholen om toekomstige generaties warm te krijgen voor de geschiedenis van Empel.

Theo van Wijk – Burgerinitiatief
Theo van Wijk heeft een achtergrond als architect/stedenbouwer gericht op maatschappelijke initiatieven, vaak in de rol als mediator. Hij is de inhoudelijke leider van de Stichting Domunder. De aanleiding voor DOMunder was zijn verwondering/verontwaardiging over waarom niet meer mensen afweten van de Romeinse resten in het centrum van Utrecht.

Evert van Ginkel – Uitvoering
Evert van Ginkel heeft Grieks en Latijn en Europese prehistorie gestudeerd aan Universiteit Leiden. Sinds 1990 is hij de eigenaar van TGV teksten en presentatie. Het bedrijf is gespecialiseerd in publieksbereik (6-10 opdrachten per jaar), maar doet minder met participatie. Zijn doel is om zo lang mogelijk door te gaan met het maken van tentoonstellingen en (audiovisuele) boeken over de Nederlandse archeologie.

Eva Kaptijn – Overheid/Uitvoering
Eva Kaptijn is projectleider bij Erfgoed Gezocht, Landschap Erfgoed Utrecht. Zij heeft de studie archeologie van het Nabije Oosten afgerond aan de Universiteit Leiden en vervolgens ook een PhD over hetzelfde onderwerp. Na het afronden van haar PhD was zij werkzaam als onderzoeker bij KU Leuven in België en vervolgens bij the Royal Belgian Institute of Natural Sciences.